

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

I

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 1 (370), January, 1979, Vol. XXXII.

Головний Редактор д-р Степан Галамай

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1979-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	25 дол.	13 дол.	7 дол.	2,50 дол.
Австрія	400 шіл.	200 шіл.	100 шіл.	40 шіл.
Аргентина	10,000 пез.	5,000 пез.	3,000 пез.	1,000 пез.
Бельгія	1000 б.фр.	550 б.фр.	300 б.фр.	100 б.фр.
В. Британія	12 ф.	6 ф.	3 ф.	1 ф.
Канада	30 дол.	16 дол.	9 дол.	3 дол.
США	28 дол.	15 дол.	8 дол.	2,80 дол.
Німеччина	60 н.м.	30 н.м.	18 н.м.	6 н.м.
Франція	120 фр.	60 фр.	35 фр.	15 фр.
Швеція	120 кор.	60 кор.	35 кор.	15 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, як що це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І КУЛЬ-
КТУРНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (370)

СІЧЕНЬ, 1979

Річник XXXII

Зміст I-ої книжки

У 60-ліття Акту Соборності

22-го СІЧНЯ 1919 РОКУ (за д-ром Лонгином Цегельським)	3
---	---

Проблеми національного визволення

Ярослав Стецько: ЗА ВЛАСНОПІДМЕТНУ ПОЛІТИКУ ВИЗВОЛЕННЯ	9
Євген Орловський: ПРО ЄДИНИЙ САМОСТІЙНИЦЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР	16
Володимир Микула: СТЕПАН БАНДЕРА — БОРЕЦЬ-РЕВОЛЮЦІОНЕР	25
Володимир Янів: ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ ІЗ ГЕОПОЛІТИЧНОГО, СОЦІО-ПСИХОЛОГІЧНОГО І ІСТОРИЧНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТІВ	32

Матеріали й документи з покеволеної України

Оксана Мешко: МІЖ СМЕРТЮ І ЖИТТЯМ (спомини)	44
— " " МУЖНИЙ ГОЛОС ПРОТЕСТУ	66
— " " ОДИН ГОЛОС З УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ м. КИЄВА	70
— З ЛИСТА ГРИНИ КАЛИНЕЦЬ ДО ЙІ ДОБРОДІЯ	73
Грина Стасів-Калинець: »СКОЛОТСЬКЕ ПОЛЕ« (поема)	75
Грина Сенік: ДЕНЬ В ШОЛОМІ ПІТЬМИ... (поезія)	78
— ЗВЕРНЕННЯ ДМИТРА КВЕЦЬКА ДО ПРЕЗИДІЇ РАДИ ССРС	79

У тисячоліття трищення України-Руси

Петро Балеї: ХРИСТИАНСТВО В РЕЕСТРІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	82
---	----

З фронту боротьби АБН і волелюбних народів

— ГАРАНТІЯ ПЕРЕМОГИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАЦІЙ (Звернення ЦК АБН у 35-річчя)	92
— МІЖНАРОДНІ НАРАДИ В ГОНОЛЮЛЮ	92

Суспільно-політичні питання

Анатолій Радийн: ПАСЕМОСЯ ТЕЛЯТА	94
Грина Коротюкова: СЕКРЕТАР ЦК УКРАЇНИ О. І. ІВАЩЕНКО	105

Мистецтво

Д-р Михайло Кушнір: СВІТ МИСТЕЦТВА (Закінчення, 8)	111
--	-----

З галерії творчості наших поетів (Різдвяні поезії)

Марійка Підгірянка: Під Святий Вечір, Спомин — 121, Україна — 122;	
Уляна Кравченко: Різдвяні дзвони — 122; Анатоль Курдидик:	
Свята ніч — 123, І засвітиться віконце — 124; С. Калинець: Різдвя-	
ний спомин — 125; В. Хронович: На Свят-Вечір — 125; Олена Ш.: У Святий Вечір — 126; Михайло Думич: Українська колядка — 126.	

*

НЕКРОЛОГ ПРОВІДУ ОУН (сл. п. проф. Володимир Василенко)	127
З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ	128

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

Олена Л. Кульчицька: ліногравюра*.

У 60-ЛІТТЯ АКТУ СОВОРНОСТИ

22-го СІЧНЯ 1919 РОКУ

(Скорочено)

АКТ ДИРЕКТОРІЇ ПРО З'ЄДИНЕННЯ
ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

»В імені Української Народної Республіки проголошує Директорія всьому українському народові велику подію в історії нашої української землі:

Дня 3-го січня 1919 р. в місті Станиславові Українська Національна Рада Західньо-Української Народної Республіки, як представниця волі всіх українців бувшої Австро-Угорщини і як найвищий їх законодавчий орган, святочно проголосила з'єдинення Західньо-Української Народної Республіки з Придніпрянською Українською Народною Республікою в одну суверенну Українську Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок наших західніх братів, Директорія Української Народної Республіки рішила прийняти до відома це з'єдинення і ввести його в життя згідно з умовами, які означено в Ухвалі Української Національної Ради із дня 3-го січня 1919 року.

Віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини України — Галичина, Буковина, Закарпаття і Придніпрянська Україна в Одну Велику Україну. Сповнилися відвічні мрії, для яких жили й за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна Республіка. Віднині український народ, звільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної незалежної Української Держави на добро і щастя українського народу».

У Києві, 22-го січня 1919 р.

*

... День 22-го січня 1919 року остане приснопам'ятним в історії України. Це така дата, що її виучувати будуть напам'ять українські діти грядучих поколінь побіч таких дат, як дата хрищення Руси, як битва над Калкою, як битва під Полтавою або зруйнування Січі. Це від часів Ярослава Мудрого перший раз усі українські землі, теоретично й бодай декларативно, з'єдналися разом як одна державна цілість. День цей буде, отже, інспірацією українського народу доти, доки він не осягне повного об'єднання у самостійній і соборній Україні. В тому вага цієї події.

Надворі стояла зимова погода та кріпкий, аж сивий, мороз. Снігом вкрито величезну Софійську площу залили маси народу. По боках площі військо, а саме наші Січові Стрільці, які у французьких шоломах виглядали ще кремезнішими. Вони утворили чотирикутник, призначений для духовенства і представників держави чи обох, уже зфедерованих держав. Від цього чотирикутника йшов військовий шпалір аж до воріт Софійського собору. В чотирьох рогах площі видніли високі трибуни для окличників. Українські прапори лопотіли у вітрі на високих щоглах.

Ось так виглядала Софійська площа, коли в годині 12-й вполудне ми, західньоукраїнська делегація в силі 65 осіб, а так само Директорія та цілий придніпрянський уряд і штаб, заїхали на неї військовими самоходами. Директорія, придніпрянський уряд та штаб стали лицем у сторону Великої Володимирської вулиці, а наша галицько-буковинська делегація напроти неї. Проти себе стояли, уосіблені тими двома групами, представники двох українських земель, що від сотень літ розділені були лихою долею. Оригінальний це був вид: по галицькому боці переважно селяни у своїх місцевих ношах, по боці придніпрянців самі інтелігенти. По галицькому боці старші люди, деякі сивоволосі: по боці придніпрянців відносно молоді люди. Між галичанами я був один із наймолодших; між придніпрянцями Чехівський, Винниченко, Петлюра та Мартос — хоч дещо молодші від мене — були найстаршими. З одного боку політично зрілі люди різних станів народу; із другого революційна, молода, політично зелена інтелігенція...

Та ось залунала команда почесного куреня: »Позір!« і прапор його схилився до половини. Десь на Печерську, у фортах, залунав у тій хвилині перший гарматний постріл. Мабуть, Софійська площа получена була телефоном із батареями на Печерську. Ось так, ті гарматні постріли лунали через весь час церемоній, щоразу в певних відступах. Рівночасно з першим пострілом загули дзвони на Мазепинській дзвіниці Софійського собору. З великої брами собору вийшла церковна процесія: тяжкі, золототкані коровги, блискучі патериці, духовенство у святочних ризах: диякони, іереї. Між ними архиерей Агапіт, архієпископ Катеринославу, високий, кремезний мужчина з буйною сивиною перетиканою бородою. На кілька кроків від нас і від Директорії та її почту процесія задержалася. Всі ми зняли шапки.

Тепер д-р Лев Бачинський, як віцепрезидент Української Національної Ради і голова нашої делегації почав церемонію. Він сказав:

»Світла Директоріє і Високий Уряде Української Народньої Республіки! На цій історичній площі столичного города Києва стаємо оце ми, законні і вольним голосом нашого народу вибрані

представники Західньої України, а саме Галичини, Буковини та Закарпатської Руси, й доносимо вам, і заявляємо прилюдно перед усім народом України, перед усім світом і перед лицем історії, що ми, український нарід західньоукраїнських земель, будучи однією кров'ю, одним серцем і однією думкою з усім народом Української Народньої Республіки, власною нашою волею хочемо й бажаємо обновити національно-державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого та Ярослава Мудрого, а до якої стреміли наші великі гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Відсьогодні Західня Україна лучиться навіки з Великою Україною в одно нерозривне тіло, соборну та суверенну Українську Державу. У виконанні цього, я прошу пана д-ра Лонгина Цегельського, державного секретаря закордонних справ Західньоукраїнської Республіки, відчитати грамоту від Західньоукраїнської Республіки до Директорії Української Народньої Республіки».

Стоячі коло мене мої секретарі (Сілецький і Кульчицький) подали мені звій т. зв. пергаменового поперу, що містив офіційне повідомлення для Української Народньої Республіки про ухвалу Української Національної Ради (про злуку) із 3-го січня 1919 р. Це письмо редагував також я, а підписане воно було президентом Петрушевичем, прем'єром Сидором Голубовичем і мною, як секретарем закордонних справ. Пам'ятаю, що містило воно резолюцію Української Національної Ради із 3-го січня 1919 р. та звідомлення, що ми — галицька делегація — вислані до Києва з уповноваженням докінчити акт злуки. Тон письма був урочистий, а зміст короткий. Я відчитав цю грамоту та передав її з черги д-рові Левові Бачинському. Цей, виступивши два кроки перед нас, подав її Голові Директорії — Володимирі Винниченкові.

З черги обіззався, держачи розгорнену грамоту в руках, Голова Директорії, Володимир Винниченко. Він вітав Західньоукраїнську делегацію у столичному городі України та іменем Української Народньої Республіки приймав заяву злуки «братньої, однокровної Галицької Волости з матірнім пнем України» в одно нероздільне тіло, в одну націю-державу. На знак цього попросив члена Директорії, проф. Федора Шевця, відчитати універсал Директорії. Високий та сильно збудований проф. Швець, у гострих окулярах та з буйною, ясноволосою чуприною, відчитав цей акт справді стенторовим* басом. У тій хвилині з високих трибун на всіх чотирьох рогах площі окличники із громовими голосами відчитали цей акт для подалі стоячого народу. Одним із тих окличників був

*) Стентор це був один з казкових ватажків греків, що облягали Трою. В Іліяді, великому епосі Гомера, описується його як обдарованого оглушуючим голосом. Відси пішло, що виинятково грімкий голос у людини звється «стенторовим голосом».

о. Корсуновський, тоді диякон у Софійському соборі, опісля член Української Національної Капелі (проф. О. Кошиця), пізніше священник Української Автокефальної Православної Церкви у Сполучених Штатах Америки.

Володимир Винниченко і д-р Лев Бачинський подали собі руки. Із грудей тисяч, що стояли довкола, вирвалося оглушливе «Слава! Слава Україні! Слава галичанам!» (Під словом «галичани» розумілося вже й буковинців, і руснаків із Закарпаття). Оце «слава» покотилося далі й далі, аж до краю площі. Був це як шум моря в бурю; щось могутнє й незабутнє.

Україна тріюмфувала...

Властива політична церемонія тим і вичерпалася. Та до кінця торжества було ще далеко. З черги один із дияконів заінтонував прекрасним тенор-баритоном — здається «Благослови, Владико!» Хор відповів. А що за хор! Очевидно, той самий, що нас чарував опісля під батуту професора Кошиця. Я чув його вже раз раніше, ще за Гетьмана, коли цей хор співав «Ще не вмерла» при появі Гетьмана на святі відкриття першого українського університету в Києві. Владика Агапіт став відправляти Молебень за Україну, за Українську Державу, за її «боголюбиву Директорію і все православне воїнство її»...

По скінченні Молебня і по багатолітствіях Україні, Директорії і воїнству, владика Агапіт приступив до Директорії з хрестом у руці... Владика Агапіт поцілувався з Винниченком, Петлюрою й іншими членами Директорії, обіймаючи їх поважно, звичаєм православних священників. Можливо, що в цей спосіб владика з розмислом «рятував ситуацію»... З черги владика приступив із хрестом до нас, галичан та буковинців, ми один за одним (ті, що стояли в передній лаві) поцілювали хрест із пошаною. Я бачив легку та привітну усмішку вдовolenня в очах архиєрея. Він був зворушений.

На тому церковна частина свята скінчилася і процесія з корогами, дияконами та архиєреєм повернулася повагом до св. Софії. Військові кордони, що замикали чотирикутник, де ми стояли, нагло заворушилися. На команду вони стали звільняти витискати публіку з деяких частин Софійської площі. Зразу я не зорієнтувався, про що їм іде. Але за хвилину стало все ясне: військові кордони утворили серед маси народу широку вулицю наперекіс Софійської площі, від сторони Михайлівського собору до Великої Володимирської вулиці. В одному місці, а саме на горбочку, де здвигнений пам'ятник Богдана Хмельницького, очищено з натовпу чотирикутник, де тепер стали поруч себе Директорія, придніпрянський кабінет і штаб та галицька делегація. За нашими плечима знімалася гранітна скала, а на ній мало що не понад наші голови

басував кінь із бронзи, на якому Великий Гетьман гордим жестом руки підніс булаву...

Аж ось від Михайлівського собору залунали звуки маршу «Гей, не дивуйтесь!» Стара це, горда, прегорда мелодія з 1649 року! Є в ній сила, розмах, гордість, слава, є марш переможних полків Богдана, Богуна, Перебийноса, Нечая, Кричевського, Джеджалика, Небаби... «Знали, який марш дібрати!» — подумав я. Від тріумфального в'їзду Хмельницького до Києва у грудні 1648 року, не було більшого свята у столиці, ані більшого показу української військової сили, як оце сьогодні...

Військова музика, що грала цей марш, з'явилася в тій широкій вулиці, яку через збиті товпи провели поперед нас військові кордони. А за музикою військові колони в ритмічному русі. Лави за лавами. Музика дійшла до нас. Її капельмайстер засалютував нам своєю батutoю, і музика скрутила вбік із дороги та стала проти нас, лишаючи поміж собою і нами широку вулицю.

Цією вулицею йшли тепер дефілюючі колони, разом понад 10,000 вояків. Перша появилася кіннота — придніпрянці. Коні чудові, козаки один в одного! Їхали свobodно, по-козацькому, вигукуючи «Слава!», махаючи шапками або й підкидаючи їх вгору та ловлячи їх знову. Нам, галичанам, що привикли до австрійської військової штивности, було це трохи дивно. Публіка вітала їх одушевлено. За кіннотою полки піхоти. Лави за лавами йшли наче бистра струя, салютували шаблями. Лави за лавами йшли пропливали як жива ріка. Аж ось публіка, нагло загуділа, закричала: «Слава! Слава! Слава!» З-поза закруту показалася вмити причина цього одушевлення.

В залізних шоломах, кремезні, стрункі, а молодецькі як рання весна, наближалися Січові Стрільці. Їх постава була цілком інша від вигляду попередніх, придніпрянських. Крок гострий, аж іскри сипались від удару чобіт у брук вулиці. Голови підняті вгору, самосвідомий, гордий погляд очей. Груди випнуті, кріси кріпко при рамені, як прирослі. Наче могутня, однією волею, думкою керована машина, ішли їх лави — самопевні, карні, здисципліновані. Ось чоло їх колони.

— Струнко! Вправо глянь! — залунала команда. І сотні, а далі тисячі голів як блискавка звернулись до нас, а очі — безліч їх — вп'ялися у наші лиця.

Ми не видержали, — «Слава! Слава Стрільцям!» — закричали й ми та замахали шапками. А вони йдуть поперед нас, галицькі сини, тут, на вулицях тисячолітнього Києва, а від їх ходу аж земля дрижить. Раз-два! Раз-два! Грим! грим, грим — аж відгомін йде від стін св. Софії. Як із криці, як із живого граніту — оці наші

сердечні Стрільці. Де вони тепер? Скільки їх вернулось до своїх хат? Де лежать, де розсіяні кості тих, що не вернулися?..

Ввесь час, як вони проходили живою рікою через площу, грімло «Слава! Слава!», без упину. Чужі серед публіки, москалі, чи хто, також оплескували та звертались до сусідів поруч, питаючи, видно, що це за такі полки. Публіка, очевидно, подивляла їх вигляд, хід та поставу. Винниченко, що стояв коло мене, також кричав «Слава!» і махав шапкою. (О, він уміє захоплюватись. Це одна з його симпатичних прикмет, а друга, хоч, не раз брусувата — це простолінійність).

— Це ваші, галичани — повторяв він також із якоюсь гордістю, — чи то задля того, що вони сторожили при Директорії і були її гвардією, чи, може, тому, що він мав деяку симпатію до галичан, серед яких він (коло 1905 року) прожив два-три роки, втікши за кордон перед арештуванням.

Та ось за залізними полками Київських Січових Стрільців чути тяжкий гуркіт і брязк заліза. Це артилерія. Зразу польові гармати, батарея за батареєю — а далі тяжкі-тяженні потвори: мортири, гавбиці. По чотири пари коней тягне їх. Земля дуднить. Залізо бряжчить якось грізно. На ляфетах, як муровані, сидять гармаші. На конях із боків, старшини. Пізнаю деякого з них: Січові Стрільці, галичани! Їм доручено артилерію, бо їм довіряють. Публіка якось дивно затихла. Кіннота викликає захоплення, піхота також. Але тяжка артилерія викликає почування жаху — наче привид смерти. Грізно котились тяжкі смертоносні машини серед грюкоту і брязкоту та серед мовчазної товпи. А накінець кілька рівнож грізних та понурих панцерних авт. Оковані з усіх боків залізом із вежами, з яких визирають малі гарматки, сунуть вони із дрижанням землі, як змії. Ось одна-дві з них здалися б були нам у Львові в перших днях листопада... Та вже пропало... Не вернеться...

За панцерниками знову курінь живописної придніпрянської кінноти, а там і кінець дефіляди. Як сон, як мрія, пригадується це — ця Софійська площа, безмежні товпи народу, їх шум, як гук моря, оці полки української армії, Директорія та наші галичани під пам'ятником Богдана. Сивий голуб — Сандуляк, втираючий сльозу Стефаник, кремезний, зі сивою бородою Старух, пучка духу, але що за дух! — Шмігельський, всі вони — свідки й актори цього великого дня. Чи не найбільшого в новітній історії України...

(За д-ром Лонгином Цегельським)

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ

ЗА ВЛАСНОПІДМЕТНУ ПОЛІТИКУ ВИЗВОЛЕННЯ

З в е р н е н н я
Голови Проводу ОУН і Голови Державного Правління
до учасників З'їзду організацій Світового Українського
Визвольного Фронту

Слава Україні!

Дорогі Подруги і Друзі,

Я щиро-дружно вітаю Вас від імени Проводу революційної ОУН, від мене особисто, а передусім від націоналістів-революціонерів із першого фронту боротьби — з України, з тюрем і концтаборів й з усіх країн, поневолених в цій страшній тюрмі народів. Я бажаю успіхів у ваших нарадах і рішеннях, а зокрема з метою продовжування вашої діяльності й боротьби за здійснення нашого найвищого ідеалу: відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Це досягнемо тільки шляхом національно-визвольної революції України у спільному фронті з іншими уярмленими націями, згідно з концепцією Антибольшевицького Б'юро Народів (АБН), тридцятип'ятиріччя якого (21-22 листопада) саме відмічаємо. Створений у лісах Житомирщини, з почину Головного Командування УПА, у двофронтівій війні проти обидвох найбільших воєнних потуг, проти російського й німецького імперіалізмів і тоталітаризмів — вказував шлях волелюбному людству до тривалого і справедливого миру через розвал обидвох імперій і знищення обидвох тоталітаризмів, комуністичного і націонал-соціалістичного. Перспективно-історичного значення звернення вимагало спільного фронту західніх демократій із поневоленими націями проти Росії і Німеччини. Так не сталося. У висліді виросла сьогоднішня загроза для всього світу від російського імперіалізму й комунізму.

60-тиріччя відновлення Української Державности, яка сягає своїми коріннями біля 1250 років нашої державної традиції по-через княжо-королівську і козацько-гетьманську епоху, пригадує незмінну волю нації до суверенного державного життя. 60 років тому не творилася, але відновлялася Українська Держава. Карпатська Україна, зокрема Державність 1941-1950 рр. — Українське Державне Правління — революційно-державна дія — ОУН-УПА-УГВР — це новий період української державности. Сучасні національно-визвольні революційні процеси в Україні сперті на

революційно-державницьких діяч ОУН-УПА, без яких немислима епоха шести- й семидесятників, що зродилися із крові й жертв бійців ОУН-УПА.

Заслуга шести- й семидесятників перед нацією в тому, що вони унааявили мужність і *характер* борців, зглибивши оригінальні, питоменні українські первні нашої традиційної духовости, нашої державности й соціальности — протилежні російським і комуністичним. Це самоусвідомлення нації, її духової суті, її незамінних вартостей робить її непереможною.

Поворот до державних, культурних, власних духових, традиційно-українських вартостей, поворот до світлик рідних традицій — найбільш революційне гасло молодого покоління. Воно водночас свідочство тотального банкрутства комунізму, марксизму, ленінізму в Україні, зокрема серед молодого покоління, що народилося з батьків, роджених під комуно-большевицьким режимом. Відкритий виступ довів, що є *приклад* для наслідування, що нарід потребує *моральних* орієнтирів, *індивідуальностей*, які не ламаються в обличчі тортур ворога.

Проте ж ці індивідуальності не мають нічого спільного з т. зв. правозахисним рухом, який корениться у легалістичному нав'язуванні до конституції імперії і договорів імперії типу гельсінських, що служать закріпленню і поширенню імперії, а не мають за мету її валення. Підметом права, себто конституції та міждержавних домовлень імперії, є імперія, яка керує виконністю домовлень і є творцем конституції, а не є цим підметом поневолені нації, бо вони є якраз підметом дії і боротьби, скерованої на повалення імперії. Є помилкою кваліфікувати випадкові форми тієї чи іншої дії, спертої на т. зв. інтерпретації імперіяльної конституції чи, наприклад, гельсінських домовлень, як нові форми боротьби і класифікувати це новим, іншим, як, мовляв, і не на часі, революційно-визвольним рухом — ОУН — себто «правозахисним» духом. Виходить, що права, загарантовані в конституції імперії імперією чи в інших домовленнях імперії — мають захищати борців за визволення, за розвал імперії. Це суперечність у собі! Конституція створена на захист імперії. Більше імперіялістичного оформлення привілеїв імперіялістичної нації коштом поневолених націй — важко уявити. Кожна здогадна поступка в користь, наприклад, прав людини, на ділі й формально не існує, бо в кожному преамблі до кожного розділу конституції є заперечення усяких прав націй або людини формулою, «якщо вираховані нижче права не суперечать інтересам советського народу, нової історичної спільноти», себто російського народу, «або КПСС, або робітничої класи». Коли дехто з українських журналістів уводить формулу т. зв. правозахисного руху як заавансованих, актуальних форм визвольної боротьби то цим зводить на манівці саму революційно-визвольну боротьбу, єдиний шлях визволення.

Творення Гельсінської Групи в Києві у спілці з московською було вислідом баламутства з боку російських антирежимників, які мало потерпіли від своєї ініціативи, бо вони — за збереження імперії, а учасники Київської групи — жорстоко покарані до 15 років ув'язнення, бо вони не протирежимники, а самостійники!

Сподівання на інтервенцію уряду США було наївно спровоковане Вашингтонською Гельсінською Групою, яка своїми методами ввела у блуд небуденні характери відважних і героїчних людей. Їх потребувала нація не для одноразового підпису під однією чи двома заявами у пляні непослідовної і недодуманої пропаганди уряду США, бо справа прав людини в Україні без здійснення прав нації, себто відвоювання УССД і розвалу імперії — не є питання двох заяв, але збройної боротьби і її підготовки: революційно-визвольного процесу в різних ділянках життя. Концепція національної незалежності, себто прав нації — розвалу імперії — і — як наслідок — здійснення прав людини у відвоюваних національних народоправних державах поневолених націй не стала інтегральним компонентом закордонної політики США, як воно є з ленінізмом, комунізмом, марксизмом нерозривним складником міжнародної політики москалів. Тому — вважаю — вистачали анонімні, підписані якоюсь загальною фірмою заяви київських патріотів, як їх відкритий виступ, за яким взагалі — «викликаючи» його — не стояв уряд США.

Визвольно-революційна боротьба, яка може послуговуватися різними неявними й теж явними формами, мусить вестися за власним пляном, а не бути реакцією на безплянові неузгіднені з революційно-визвольними організаціями ініціативи чужих чинників, подумані як засоби означеної пресії у грі для власних цілей, без перспективного пляну і засадничої цілі: розвалу імперії.

Ці важливі справи актуальної ситуації в Україні я уважав за доцільне згадати на цьому З'їзді. Головна наша увага мусить бути зосереджена на підтримку революційно-визвольних процесів в Україні і в імперії, на власно-підметну міжнародню діяльність, в основі якої лежить революційна світово-політична концепція ОУН в універсальному сенсі, на мобілізацію і виховання молодого покоління в революційній дії, у життєвому ідеалізмі, без якого націоналізм був би тільки фразою, словоблудством, на включення української спільноти у великий визвольний фронт. Наш головний фронт — це фронт проти ворога.

Сила кожної революційно-визвольної організації лежить у ясності й чіткості ідеї, у вірі в неї, у догмах її, як правдах віри, в одержимості її носіїв, бо правда без перемоги її прапороносців сама собою не перемагає. Ісус переміг геройсько-мученичою смертю за правду.

Організація Українських Націоналістів — це дороговказ, керманич, рушійна сила революційно-визвольних процесів в Україні й авангард та орієнтир на чужині. Організації Українського Визвольного Фронту мають діяти по напрямних і генеральних лініях, визначених революційною ОУН, як її рам'я і означена форма. Сила не в тому, щоб за всяку ціну різновидні і протилежні своїми поглядами елементи звести під хаотичний знаменник, але в існуванні таких, що поривають, із вірою в абсолютну правду України і її перемогу. Літеплі й компромісові, опортуністичні й синтезуючі вогонь і воду, правду зі злом державні, національні й церковні діячі сучасної доби не врятовують людства перед злочинним фанатизмом большевиків. Людство, народи тужать за державними, національними мужами-візіонерами, а не прагматиками й тактиками в питанні чергових виборів, які розраховують на гедоністичні інстинкти виборців, не свідомі ваги страшної доби, в якій живемо, жорстокої і невблаганної. Мужі й жінки того розміру (державники-візіонери) вже з'явилися в Україні і стали на прох з тиранією та злочином. Націоналісти-революціонери — революційна ОУН — на фронті в Україні.

Імперія і вся система на вулкані. Уже падають від куль борців тирані (Азербайджан, Грузія). У підземеллях підпілля і катакомбах, серед нових неофітів загораються вогні волі й переможної правди.

Закатовані, повішені й розстріляні борці ОУН-УПА і священико-служителі наших Церков оживають у сяйві мучеників і героїв. Світ *духу* й української правди затріюмфує над культом матерії й озвірінням обезкультурненої безнаціональної протиприродної людини-варвара з кокардкою на лобі. Концепція «советського» народу — це концепція нових варварів, без підґрунтя традиційного тисячоліття чи віками твореної національної культури, з релігійним елементом, без якого немає справжньої культури, героїчного її гуманізму, облагороднення людини. Справжня естетика творчості має наслідком етичне пережиття, шляхетне, взнесле, що наближає людину до божественного. Не стане національних культур, зникнуть божественні ціли в людині. Тому український націоналізм зі своїм світом ідей — антиімперіалістичний та антирасистський, зі своєю героїкою життя, зі своїм релігійним підґрунтям, яке вбачає в Людині богоподібне ество, а в нації — думку Бога, — з культом *духу* понад матерією, з апотеозом національних культур, як мозаїки універсальної культури — здійснюючи свої ідеї і правди на рідній землі, сповняє світове післанництво України.

Як державно- й соціально-політичний лад, визвольний націоналізм іще не був здійснений. Він — це заперечення комунізму й капіталізму, бо обидва кореняться в антинаціональній, анти-

суспільній, колективістичній, егоїстичній, чи лібералістично-егоїстичній філософській доктрині й етичній системі. Добро національної спільноти, а не класократична ненависть і самопожирання чи ексклюзивний егоїзм одиниць — мірило вартости та заслуг людини, що є завжди національною людиною. Ми боремося в такт розвитку світу. Людство зрізничковується на лінії відроджування, оновлювання чи самоформування націй, а не імперій. Адже повсталі народи знищують і розбивають імперії.

Російська імперія — в оточенні ворогів, комуністичний рух і система в розкладі. Чим сильніше зростає і охоплює все нові території під свій вплив Московія, тим більше творить ворогів. Закон експансії має у собі зародок остаточної невдачі. Китай, Японія та й африканські народи, зокрема народи Західної Європи з Німеччиною, яка є незмінно потенційним ворогом Росії, що окупувала одну третину німецької території, велика частина арабського світу і Латинської Америки — систематично, хоч і повільно оформлюються в активного ворога імперії.

У США зростають національно-патріотичні антиросійські й антикомуністичні сили, хоч уряд, з обмеженням своєї ідеологічної позиції до людських прав, стоїть незмінно ще за збереження російської імперії із проекцією світового уряду, а це є протиставленням до процесу розвитку людства: національні держави на руїнах імперій, отже розвиток протиставний всякого роду світовому урядові нових чи старих тиранів.

Слабкі елементи в українській дійсності орієнтуються на нових тиранів, проти існуючих, аргументуючи це прагматизмом у політиці. Але патріоти з України беззастережно підтримують концепцію зовнішньої політики ОУН — розбудову світового протиросійського і протикомуністичного фронту, розбудову АБН, видвиження нашої концепції розв'язки світової політичної й ідеологічної та релігійної кризи, власнопідметне включення України в універсальний бій ідей, як революційної проблеми людства. Україна не є периферією світу, але ключовою його проблемою, бо з відвоюванням УССД валиться імперія і комунізм, змінюється політична мапа не лише двох континентів.

Наша визвольна боротьба, це не ізоляція, не вичікування, але це офензивна оборона нації, в яку включаються різні прошарки народу від студентів, робітників, селян, вояків починаючи, а на технократах кінчаючи. Культ *влади* власної нації на власній землі, культ зброї — це те, що на потребу. Без зброї немає влади, без влади немає волі, землі, заводу й фабрики для українця.

Пам'ятаймо силу ідеї, що сильніша за силу матерії. Зброю несуть люди. Опанувати їхні душі, означає взяти їхню зброю, а зглядно скерувати її на окупанта. Атомовою зброєю не знищить

світу, якщо такої волі Всевишнього не буде. Чому ж проти терплячих і воюючих за Його правду вона мала б бути скерована на них і мала б їх знищити? Вірно в нашу правду, не опекуймо ідеями й орієнтаціями, будьмо одержимими ідеєю героїчного київського християнства, св. Софії, вічного міста України — Києва, ідеями нашої вічної нації-України, не турбуймося смертю, бо й так доведеться раніше чи пізніше вмерти, але виповняймо післаництво наше — українських націоналістів-революціонерів, бо чи аж так страшенно цінне є наше життя, щоб доживати у вигодах старости — замість горіти ідеєю і жити небезпечно, страждати й перемогти — хай спалахнувши великими чинами — й жити вічно в ідеї України, як зітліти марно.

Нам усім треба бути вірним революційній ОУН, що є матір'ю і творцем усіх формацій, від яких ви сьогодні тут з'явилися. Завжди має бути першість ОУН, її головні вимоги на першому плані, бо без революційної ОУН не було б авангарду боротьби й керманіча революції нації. ОУН завжди була творцем і прапорonoсцем великих ідей України й не лише її. Вона дала дороговкази нації. У її недалеке п'ятидесятиріччя варто це пригадати собі.

Визвольна боротьба проти чотирьох окупантів України, культ зброї — УВС-ОУН і героїчний чин-апогей свого часу — покарання речника терору на ЗУЗ мін. ген. Б. П'єрацького, який завжди наново пригадував народові, що лише зброя вирішить перемогу, проголошення і відновлення Державности, створення нового періоду в нашій історії 30-го червня 1941-1950 рр., — існування державности — хай лише на частинах української землі, де ОУН-УПА-УГВР виконували українську владу, Карпатська Україна 1939 р. і героїська смерть командирів її армії — провідних членів ОУН, на полі слави, створення АБН у 1943 р., — співтворення Світового Антикомуністичного Фронту ВАКЛ, близько 30 років тому видвигнення теперішнім головою ОУН справи Українського Патріярхату, визначення IV-им і V-им Великими Зборами ОУН глибокого змісту визвольної революції, що у своїх основах покривається з міркуваннями молодих патріотичних авторів України і вказує їм дальший шлях — усе це дороговкази ОУН на шляху визвольної боротьби нації...

Єднаючи національно-патріотичну ідею з релігійною, надаємо рухові метафізичної сили, тим більше в боротьбі з большевизмом, якому є внутрішньо-притаманний воюючий атеїзм. Національно-релігійна ідея — великий двигун у визвольній боротьбі доказом-свідомством чого є не лише Ірландія, але й Польща та інші, а зокрема ісламські народи.

Стаючи на захист наших Церков у катакомбах, ОУН й усі формації ОУВФ визнають, підтримують і допомагають Патріярхатові

УКЦ і Його Святості Патріярхові Отцю Йосифові І-му. ОУН прагне єдності наших православних митрополій в єдиній УАПЦ із перспективою Української Патріяршої Православної Церкви. ОУН апелює до наших Ієрархій почати екуменічний діалог і довести до єдності наших Церков, а зокрема апелює до Ієрархій відсвяткувати урочисто спільно тисячоліття хрищення України-Руси та спільно стати на захист катакомбних Церков. Дуже важливо було б мати спільно нашим Церквам власну радіостанцію для України. Київське героїчне катакомбне християнство принесе оновлення універсальному християнству...

Сьогоднішній З'їзд повинен схвалити черговий раз визнання і підтримку Патріярхату УКЦ й постанови в дусі повищих думок та вимагати від З'їзду СКВУ прийняти їх теж за свої.

Наш З'їзд повинен стати в обороні воюючої України, в обороні її борців і мучеників-в'язнів, засуджуючи російський геноцид-етноцид-лінгвіцид-культуровбивство, концепцію советського народу, тюрми, концтабори і психотюрми для борців за волю і незалежність та піднести голос солідарності з народом, який у тяжкій боротьбі.

Задивлені в наших героїв-борців, у наш незламний нарід, який завжди воскресав, коли його вороги хоронили, ми, націоналісти-революціонери, не орієнтуємося ані на Вашингтон, ані на Пекін, але на наш Київ золотoverхий, героїчний, підпільний, із гір якого Апостол Христа Андрій пророкував: сяйво Божої благодаті для України і для світу!

Коли наступного року відмічатимемо п'ятидесятиріччя ОУН, пам'ятаймо, що наше діло ще не закінчене, бо Україна ще в неволі! Тож великими чинами святкуймо!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Хай живе Українська Національна Революція — шлях до неї!

Героям Слава!

М.п., листопад 1978 р.

Ярослав СТЕЦЬКО

Євген ОРЛОВСЬКИЙ

ПРО ЄДИНИЙ САМОСТІЙНИЦЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР

*Можливості завершення політичної структури
української громадськості на чужині*

Різні українські політичні чинники пропонують різні шляхи, як дійти до одноцілої завершеної структури українського політичного життя на чужині.

Тим завершенням аж ніяк не може бути СКВУ, хоч він систематично і пляново намагається привласнювати собі ці права. Його завдання зовсім інші. СКВУ — пригадуємо — був створений для цілком іншої мети.

На дискусії стояли вже різні варіанти творення завершеної політичної структури, але без успіху. Виглядає, що найреальнішим шляхом єднання було б зформування центру, паралельного до існуючих претендентів на центри, з найбільш безкомпромісових політичних організацій і угруповань, які у принципі заперечують УССР як фальшивку (намістку) української держави і трактують її як звичайну російську колонію в Європі. Вони розраховують лише на власні сили нації у визвольній боротьбі у спільному фронті уявлених націй, ставлять ставку на визвольну революцію поневолених націй та у принципі поборюють всякі варіанти комунізму. Через зрізничкування до єдності! Перед такою альтернативою стоїть найсильніша політична революційно-визвольна організація — революційна ОУН.

Деякі наші партнери, хоч незмірно слабші, помилково уявляють собі, що то їхні означені історичні прерогативи внеможливають їм співтворення якогось координаційного центру чи спільну дію. Не слід забувати, що чейже не йдеться про прерогативи, про паперові компетенції менше чи більше історично виправдані, але йдеться про суть справи, про боротьбу за визволення українського народу.

На кожному новому етапі наших визвольних змагань ми мусимо завжди наново розглядати істотну, змістову сторінку даної форми, а не її прерогативи, бо не від них залежить успіх бою за незалежність української нації. Був час, коли УГВР була цим державно-революційним протиставленням до УССР — колодії Росії, але ЗП УГВР своєю фальшивою політикою знецінило конструкцію УГВР Романа Лозовського-Шухевича-Тура-Чупринки.

Проте ж не слід уважати, що УГВР це відписана політично-державна революційна карта. Є ще вірні ідеї УГВР Тараса Чупринки — її члени-основники.

Є ще Українське Державне Правління, яке ніколи не димісіюнувало й навіть під терором німецького окупанта його Голова мужньо, ризикуючи життям, заявляв, що він ніколи не уступить із свого посту під пресією чужої сили. Тільки Українська Національна Асамблея, яка цей мандат йому дала, могла б його відкликати.

Існують не лише історичні, але й революційно-державні факти й акти, до яких можна сміло, легально, політично й державно нав'язати, реституючи формацію, сперту на силі, з якою ті, які претендують на власні традиційні, невідсвіжувані центри, згодом мусять рахуватися. Життя рахується зі силою, а не із фікцією формалістичних, спекулятивних, перестарілих аргументів, які не беруть до уваги історії революційної боротьби цілих десятиріч. Через диференціацію до уніфікації — такий природний шлях. Чи єдність УДП і УГВР концепції Романа Лозовського-Тура-Чупринки-Шухевича не може стати оновлюючою формацією для політичної дійсності нашої спільноти?

Чи можливий єдиний Український Державний Центр в екзилі?

Немає сумніву, що теоретично існує можливість створити єдиний державний центр на чужині за умов, що ніякій державній формації останніх шестидесятиріч не буде надавано виключних прерогатив, ані не буде намагань означеній формі державности надавати виключну вагу законности.

Основні елементи єдиного всеоб'єднуючого Державного Центру повинні, на нашу думку, бути наступні:

Український Державний Центр в екзилі має включати у своєму Тимчасовому законі-конституції у преамблю чи в окремих статтях, незмінний правний факт континуїтету Української Держави від Київської Княжо-Королівської Держави Руси-України, через Гетьмансько-Козацьку Державу й Запорізьку Січ до державних формацій останніх десятиріч.

Український Державний Центр на чужині має своє історично-традиційне, ідейно-політичне, органічно-національне коріння й інтегральну єдність із прагненнями української нації об'єктивованими в Київській Державі княжо-королівської доби; Козацько-Гетьманській Державі, включно із Запорізькою Січчю.

Сягаючи своїм національно-традиційним корінням княжої і козацької діб, УДЦ в екзилі символізує й репрезентує державні формації України найновішого періоду української історії — Українську Народню Республіку, самостійницький період Гетьманської Української Держави, Карпато-Українську Державу, Українську Державність 1941-1950 рр. (Українське Державне Правління

ня, УПА, УГВР) та сучасну епоху революційно-державницьких процесів в Україні, що є протиставні російській колонії — УССР.

Метою УДЦ в екзилі є — через розвал російської імперії на національні держави добитися національного визволення українського народу й відновлення Української Самостійної Соборної Держави з таким державним і суспільно-політичним устроєм, який буде встановлений у вільній, незалежній, народоправній українській державі вільним волевиявленням народу.

Тимчасовим народнім законодавчим представництвом є дві палати: Українська Головна Визвольна Рада й Українська Національна Рада. Українську Головну Визвольну Раду покликається шляхом виборів на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного голосування. За членами-основниками УГВР може бути визначене окреме становище.

УНРада складається із представників Церков, наукових і культурних інституцій, професійних організацій, заслужених політичних і військових діячів. Президентів УНР в екзилі можна б визначити окрему позицію. Президент УДЦ покликає голову Українського Державного Правління з-поміж більшості членів УГВР. Окремий статус визначається за головою Українського Державного Правління, який був не тільки його історичним творцем, але й незламним зберігачем волі Національних Зборів, революційної конституанти України 1941 року.

Виборча ординація опрацьовується в оперті на проєкт сл. п. Степана Бандери, розгорнений у праці «За завершену політичну структуру» 1958 р. («Шлях Перемоги» січень-лютий 1958). Суть творять Загальні вибори.

Очевидно, ті угруповання й формації, які прийняли б таку концепцію формування УДЦ в екзилі, найперше узгіднили б основні засади української визвольної політики, принципи зовнішньої й внутрішньої політики.

Український Революційно-Державний Центр

В елябораті «Український Державний Центр», оприлюдненому у «Шляху Перемоги» й «Визвольному Шляху», кн. III, 1976 р., стор. 267 ми визначили детально атрибути такого всеукраїнського державного центру, який був би спроможний об'єднати усіх українських патріотів-самостійників, незалежно від їхніх поглядів на державно-політичний лад майбутньої української держави. Суть — це держава, влада нації на зласній землі, а не форма влади, що є похідним явищем, залежним єдиною від свободного волевиявлення народніх широких кіл.

Нав'язуючи до традиційних українських державних формацій останнього шестидесятиріччя і спираючися на державно-героїчні

епохи княжої-королівської і гетьмансько-козацької діб, існують у нашій історії останнього 40-ліття дві взаємопов'язані державні формації революційного типу — Українське Державне Правління та УПА-УГВР. Одна державна входить органічно у другу революційно-державну, як нерозривна, інтегральна частина однієї цілості. Вирішні члени однієї співтворили другу і спиралися на її героїчні традиції. Поеднання Українського Державного Правління і його тодішнього передпарляменту з УГВР-УПА, з еднаючим чинником — резолюційною ООН — творить новий період української державности. Немає сумніву, що сучасні історики-державники будуть зобов'язані провести нову періодизацію української історії, включаючи, як її останній період — державно-революційну епоху УДП-ООН-УПА-УГВР, себто 30-го червня 1941-1953 рр., коли закінчилося всенародне повстання, себто опанування українською владою принаймні частини української території.

Немає найменшого сумніву в нікого з українських патріотів-державників, що УДП-УПА-УГВР були протиставленням української державности російському колоніальному творові — УССР, чи німецькому Райхскомісаріатові, без огляду на те, який обшир УПА-ООН своїми збройними силами опановували й виконували там повну українську владу.

Чи є дані на активізацію такої державно-революційної конструкції УДП-УГВР під сучасну пору?

Дані є завжди, коли є воля, сила й потреба з погляду визвольної боротьби. Існують традиційні елементи, основники, вірні ідеї й концепції Президента УГВР, який упав на полі слави, вірні голові Генерального Секретаріату й Головнокомандуючому Збройними Силами України — УПА, генералові Роману Шухевичеві-Лозовському-Чупринці-Турові, який разом з іншими загинув смертю хоробрих; з боку УДП ще живе його голова, членами якого (УДП) були голова Генерального Секретаріату УГВР й інші члени УГВР чи Генерального Секретаріату, які ще живуть і живуть ще члени Президії Національних Зборів (Передпарляменту) із 1941 року.

Українське Державне Правління утотожнювалося б з Генеральним Секретаріатом УГВР, а УГВР ставала б передпарляментом, перед яким було б відповідальне УДП. При збереженні особливої традиційної позиції за основниками УГВР і творцем УДП і його членами, основне тяжіння було б покладене на виборах, згідно з концепцією Степана Бандери, розпрацьованою ним для аналогічних цілей.

Якщо б поєднання УДП-УГВР, її членів, вірних ідеям Р. Лозовського-Шухевича, стало дійсністю, Державний Центр УНР в екзилі мусів би шукати поєднання, зрікаючися ексклюзивности свого легалізму, що є перестарілою прерогативою, бо боротьба за державність і творення державних формацій не зупинилися в 1921 році.

Ці наші міркування є другим варіантом єднання нових самостійницьких сил останнього сорокліття, які не заперечують, але афірмують світлі державницькі традиції епохи 1918-1921 років і не обмежують їх до тих років.

Український Закордонний Національно-Визвольний Центр

Абстрагуючи від формацій державного характеру й не торкаючися їхніх прерогатив, доцільно вказати на легшу можливість створення єдиного Українського Закордонного Національно-Визвольного Центру шляхом загальних виборів. Легшість лежить у тому, що тут немає спору про легальність чи нелегальність, ті чи інші прерогативи, спору про ту чи іншу державно-правну конструкцію. Незалежно від Визвольного Центру, можуть існувати чи творитися державно-легалістичні формації іншого типу, які йому не перешкоджають і не протирічать, ані він (Центр) не привласнює собі компетенцій державної формації. Основним завданням Центру було б провадити українську самостійницьку політику й національно-визвольну діяльність на чужині. Не йдеться про започаткування цілком нової політичної діяльності. Не йдеться теж про те, щоб новий політичний твір перебрав цю національно-політичну роботу, яку вже від десятиріч ведуть існуючі політичні угруповання.

Завданням такого Центру було б провадити таку самостійницьку політичну роботу, яка стоїть поза межами нашої політичної зрізничкованості. Він повинен ініціювати й вести такі політичні акції, які мають загальнонаціональний характер, які своїм характером і змістом віддзеркалюють одностайну настанову всіх українських національних політичних сил, та мають підтримку загалу українства на чужині. У цьому Центрі буде відбуватися координація таких починів і акцій окремих політичних організацій та груп, які мають загальнонаціональне значення та заслуговують на підтримку інших політичних середовищ.

Цей Центр має об'єднувати й очолювати однозгідні змагання й дії всіх національних політичних сил. Центр мусить виходити з виборів, а не з міжпартійного зговорення. Сам вислід виборів окреслює його політичне обличчя й визначає його політичну лінію. *Виборний Центр має керуватися волею більшості і згідно з нею діяти.* Одним із завдань Центру буде авторитетно репрезентувати й заступати перед зовнішнім світом українські самостійницькі стремління.

Структуральне пов'язання Закордонного Центру з діючими в Україні визвольними силами й органами є *неактуальним*. Підтримування оперативних зв'язків між Краєм і закордоном буде надалі справою революційно-визвольної організації, яка це робить увесь час, ведучи одночасно свою діяльність на Українських Зем-

лях і на закордонних теренах. Закордонний Центр не повинен привласнювати собі атрибутів державного уряду, передпарляменту, чи будь-якого іншого державного органу. Творення проводу визвольної революції — це справа революційної організації, яка сама веде безпосередню боротьбу й мобілізує весь народ.

Вибори — це основний і невід'ємний складник цілого пляну творення Закордонного Національно-Визвольного Центру. Вибори розворушать і оживлять всю українську громадськість. Це буде справжня демократія і за таку стоїть революційна ОУН. Вибори становлять загальний порядкуючий принцип, як і визначають кожному угрупованню позицію у загальній структурі, пропорційно до його впливу й означення серед громадянства. При цьому найважливіше є те, що вирішує ціле суспільство, як арбітр, а політичні середовища мусять прийняти це вирішення як зобов'язуюче. Це власне заставить їх стати обличчям до власного суспільства та своїми вартостями, працею й осягами здобувати собі його признание і довір'я, замість спекулювати на дрібних міжпартійних комбінаціях, інтригах та на чужосторонніх втручаннях.

Тоді міжгрупове суперництво мусить мати якийсь поважніший зміст й оперувати справжніми вартостями, спиратися на фактичний стан, а не обертатися в зачарованому колі самопочитання, самореклами й уявлень окремих середовищ про свої ніким не перевірені вартості, про своє виняткове значення і післанництво.

Для створення чогось тривалого необхідно мати співучасть загалу еміграційної громадськості. *Треба демократичних виборів, за які стоїть революційна ОУН.*

Коли йдеться про міжпартійний центр, який, одночасно, мав би провадити поважнішу політичну роботу, а не лише координувати політику й діяльність причасних партій, то його структура повинна б теж відповідати силовому відношенню угруповань і давати місце для періодичного провірювання і поновлювання складу. *Застосування паритетности угруповань, чи штучно скомбінованих, а в політичній практиці неіснуючих секторів, як постійної структурної основи Центру — це безприкладний курйоз.* Паритетність суперечна природі політичного життя; вона доводить до його розкладу, або до безуспішного тупцювання на одному місці. Принцип паритетности спричиняється до процесу роздрібнення й посилює його. Бо, якщо в поважному політичному центрі дрібні й недіяльні угруповання мають такі самі позиції і значення, як великі, сильні й активні, то ці останні є спокушувані, щоб ділитися (роздрібнюватися) на багато менших груп і цим способом вирівнювати розбіжності між даною структурою і справжнім укладом сил. Такі процеси доводять до розкладу й миршавіння цілої спільноти.

Кожний здоровий національний організм дбає про те, щоб у його структурі домінували такі стимули, що розбуджують і втримують процеси зростання та гармонійного розвитку складових сил. Як-

що б цієї засади притримуватися при формуванні політичного центру, тоді кожне політичне середовище мусіло б мати у ньому таку кількість місць, яка відповідає його справжній якості й силі.

Про вартість і силу поодиноких політичних угруповань має вирішувати *шляхом виборів* громадянство, як третій, об'єктивний чинник. Для сили й успішності української самостійницької акції за кордоном є важливим, щоб вона мала широку людську базу, але щоб ця база була одночасно живою, активною, непохитною, а не інертною масою. Під цим оглядом *вибори* дадуть поважні позитивні наслідки. Тому ми, націоналісти-революціонери, висуваємо *у всіх трьох варіантах творення* будь-якого Центру — державного, революційно-державного чи національно-визвольного — *вибори*, як найдоцільніший, найсправедливіший і найправильніший шлях вилонення більшості речників волі народу. Наша мета: народовладдя, а не клікарство, не паритетність, а воля більшості громадськості!

Український Закордонний Політичний Координаційний Центр (УЗПКЦ)

Мабуть найлегшим з усіх можливостей для здійснення є УЗПКЦ, бо він базований на принципі координації, що, однак, не віддзеркалює відношення сил в українській суспільності на чужині. Проте ж висуваємо і його, щоб громадськість бачила, що націоналістам-революціонерам йдеться серйозно про з'єднання самостійницьких сил на протиросійському і протикомуністичному фронті. Ми стоїмо незмінно за демократичний принцип *виборів* до всякого роду Центру — державного, революційно-державного, чи національно-визвольного. При труднощах негайного його створення, якщо йдеться про моментальну співпрацю більших політичних угруповань, хоч він є можливий до створення з частиною угруповань *шляхом виборів*, ми готові *переходово* піти на координаційний принцип співпраці. Мова йде про Український Закордонний Політичний Координаційний Центр (УЗПКЦ).

Мета й завдання Українського Закордонного Політичного Координаційного Центру:

координувати діяльність і працю українських політичних самостійницьких формацій за кордоном у змаганні за відновлення Української Самостійної Соборної Держави шляхом розвалу російської імперії на національні незалежні держави поневолених народів у їх етнографічних кордонах;

спільно виступати в обороні України та її борців за національно-державну незалежність, за волю і права людини, проти московської геноцидної, русифікаційної та експлуататорської політики;

поборювати всі вияви й форми російського імперіялізму та

спільно протидіяти різноманітним єдиноділимським тенденціям під прикриттям майбутніх «федерацій», «союзів», «уній», «коммонвелтів», «З'єдинених Держав Сходу Європи» тощо;

протиставитися зазіханню деяких сусідів України на частини її етнографічних земель;

спільно протиставитися таким розкладовим течіям, як советофільтство, ленінізм, марксизм, націонал-комунізм, комунізм і анархізм, що своєю суттю є протинаціональними, ворожими Україні системами;

поборювати ворожу і шкідливу концепцію, начебто т. зв. УССР є українською державою чи продовженням Української Народньої Республіки, а не російською новітньою колонією;

захистити наші катакомбні Церкви в Україні, *поборювати* воююче безбожництво й накинену Україні російську «Церкву», що є політичним знаряддям імперіялістичної Росії; *підтримувати* український екуменізм, сприяти об'єднанню наших Православних митрополій в єдину УАПЦ, *підтримувати* Патріярхат УКЦ та її Патріярха;

протидіяти асиміляційним тенденціям серед еміграції, *уважаючи* її за нерозривну частину української нації з визначеними зобов'язаннями перед Україною в її закордонній діяльності; *давати* політичне спрямування українській еміграції під кутом потреб національно-визвольної боротьби українського народу;

мобілізувати власні національні сили, орієнтуватися на них і на спільну боротьбу поневолених російським імперіялізмом і комунізмом націй у т. зв. СССР та в сателітних країнах;

належно доцінювати в політичній діяльності державницькі й революційно-державницькі акти й формації останнього шестидесятиріччя, як вияв волі народу і всеукраїнські досягнення, пов'язуючи їх з українською державністю княжої й козацької діб;

протидіяти шкідливим Україні зовнішньо-політичним концепціям у світовій міжнародній політиці, *висуваючи* українську зовнішньо-політичну концепцію, яка є перспективно також порядком для вільного світу;

узгоджувати й вирішувати такі питання, які в даному моменті вимагають спільної дії або протидії всіх українських самостійницьких сил.

УЗПКЦ не втручається в дотеперішні прерогативи й компетенції своїх членів, ані не обмежує діяльності їх.

Рішення схвалюються шляхом узгодження, без голосування.

Членами УЗПКЦ можуть бути всі українські самостійницькі політичні угруповання й формації, які визнають його платформу зовнішньої і внутрішньої політики.

УЗПКЦ має свою Колегіальну Президію у складі від 2 до 5 членів від більших політичних формацій, що її очолює ротаційною

системою голова, каденція якого триває 3-6 місяців. Зовнішньо-політичні меморандуми підписують усі члени Президії.

Бюджет УЗПКЦ складається з рівних паїв від заступлених у Президії формацій. Перший бюджет встановляють ініціатори формування УЗПКЦ.

Спільна заява в обороні України

Революційна ОУН опрацювала принципи зовнішньої і внутрішньої політики самостійницького табору, політичних угруповань, центрів і організацій, які відкидають УССР як українську державу, а уважають її, згідно з фактичним і правовим станом, колонією Росії.

Ситуація в Україні і в імперії, захист прав України, оборона українських політичних в'язнів, оцінка капітуляції західних урядів у Београді, вимоги до вільних націй і їх урядів повинні знайти у спільній заяві своє віддзеркалення.

Прийшов час на спільний виступ усіх самостійницьких анти-російських і антисоветських українських політичних чинників в обороні України.

*

Ми пред'явили широкий вахляр єднання українських самостійницьких політичних сил, ставлячи в центрі волю більшості громадянськості, вибори, заперечуючи всяку паритетність, як засіб гальванізації тих, що відмирають, або є не діяльні, або мають намір ще далі роздрібнювати українські сили.

Фронт проти ворога — наш головний фронт!

Міряймо наші сили не тим, хто з більшою натугою поборює українського партійно-політичного противника, свого брата по крові й ідеї, українського патріота, але міряймо тим, чи ми є на такому поземі ідейної й політичної, дійової натуги, щоб витримати наступальний фронт КПСС і НТС, авангардних сил російських імперіялістів різних барв і відтинків проти УССД, та добитись перемоги!

Ми закликаємо усе патріотичне українське громадянство у грізний час наступу Москви на нас — з'єднати наші сили до протинаступу!

Хай єднає нас усіх ідея Української Самостійної Соборної Держави, ідея розвалу російської імперії — ССРСР, і шлях до неї — національно-визвольна революція України й інших уявлених москалями народів!

В. МИКУЛА

СТЕПАН БАНДЕРА — БОРЕЦЬ-РЕВОЛЮЦІОНЕР

До 70-ліття від дня народження
(*1. 1. 1909 — †15. 10. 1959)

Українська Нація у своїй віковичній боротьбі за існування на землі, за свою самобутність і свободу, видала чимало героїчних постатей безстрашних борців, які своєю ідейністю, сильною волею, провідницьким таланом, працьовитістю та жертвовною самопосягтою дають нам живий приклад життя до наслідування. У найновішій добі нашої історії, добі змагань за визволення з-під панування чужих імперій, одною з найбільш яскравих постатей, яка стала символом цілого періоду революційної боротьби і ім'я якої написано на знаменах епохи — був сл. п. Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера, 20-ту річницю із дня трагічної смерті якого з рук підступного агента Москви відзначаємо цього року.

Зловісний жовтень 1959 року. Під подувами осіннього вітру дерева ронять жовті листки, що кануть мов сльози на зів'ялу траву. Доріжкою на кладовищі Вальдфрідгоф у Мюнхені посувається мовчазно довгий похід, супроводжуючи в останню путь того, чие ім'я зривало до бою тисячі безіменних героїв, одушевляло мільйони гноблених і спраглих правди та свободи людей, лякало й будило люту ненависть ворогів українського народу. Похилилися у смутку прапори, що своїм шелестом гомоніли славу поляглого. Далеко, у кривавому Кремлі, раділи червоні душогубці, що вдалося їм завдати болючого удару українській визвольній справі. Але уста учасників жалібного походу й безчисленних тисяч українських патріотів у всьому світі стискалися в рішучій постанові:

»Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї«.

Усе життя Степана Бандери проходило у виконанні цього наказу Нації. Від юних років до смерті, що перервала його діяльність на 51-му році життя, Степан Бандера був у передових лавах активних борців-революціонерів.

Народжений в селі Угринові Старому, Калуського повіту на Підкарпатті, в сім'ї священика 1-го січня 1909 р., Степан Бандера дістав патріотичне українське й релігійне виховання. Приклад його батька, о. Андрія Бандери, який добровільно зголосився був до служби в Українській Галицькій Армії і був організатором суспільно-громадської праці в його селі, дав насагу молодому Степанові посвятити своє життя справі визволення рідного народу з ворожої неволі. Навчаючись у Стрийській українській гімназії, зустрічаючись із товаришами, які разом із ним боліли тим гнітючим станом і образом для чести Нації після програних Визвольних Змагань, юний Степан формував свій світогляд, характер і волю,

ставив перші кроки в активному підпільному спротиві ворожій державі. Він став активним членом таємної організації учнів гімназії, однієї із клітин, з яких пізніше зформувалася ОУН. Згодом він стає одним із найактивніших організаторів Союзу Української Націоналістичної Молоді.

С. Бандера в молодому віці. 1927 рік.

Створення Організації Українських Націоналістів через злиття Української Військової Організації з рядом інших націоналістичних організацій в 1929 році застає Степана Бандеру у Львові, куди він переїхав на студії агрономії на Львівській Політехніці. Степан Бандера вступає в члени ОУН із моменту її створення і скоро

стає організатором мережі кольпортажу видань ОУН при референтурі пропаганди Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. Виконавши блискуче своє завдання, в 1931 р. його призначають членом Крайової Екзекутиви і референтом пропаганди. На цьому пості він вводить у життя нові засоби масової пропаганди, такі як культ могил борців за волю України, протимонопольну акцію і акцію спротиву окупантам у школах. Ці акції широко популяризують ідеї ОУН і революціонізують народні маси. В січні 1933 р. Степан Бандера стає крайовим провідником ОУН на ЗУЗ. Під його керівництвом приходить до повного злиття УВО з ОУН, до організаційного удосконалення ОУН та до інтенсифікації бойових акцій із застосуванням індивідуального терору щодо представників окупаційної влади і національних зрадників.

Кульмінаційним пунктом тих акцій був атентат на польського міністра внутрішніх справ Броніслава П'єрацького у Варшаві 15-го червня 1934 року. ОУН виросла на провідну українську політичну силу під Польщею та стала фактором, що до основ потряс польською державою. Процес над Степаном Бандерою й іншими провідними членами ОУН, заарештованими у справі вбивства П'єрацького, перетворився у протест проти польської окупації ЗУЗ, що широким відгомоном відбився у краю і за кордоном. Гідна постава Бандери на суді стала прикладом для інших підсудних і захопила широкі маси народу та збудила пошану навіть серед чужинців. Степан Бандера став широковідомим героєм в очах українського населення ЗУЗ. Засуджений на кару смерті, з пізнішою заміною на досмертну в'язницю, ув'язнений в Свентокржиській тюрмі, Бандера не перестає бути символом українського протипольського спротиву, революційної безкомпромісовости.

Вибухає Друга світова війна. Падає Польща й Бандера виходить на волю. Разом з іншими друзями з колишньої Крайової Екзекутиви він старається добитися виправлення надто пронимецької політичної лінії ПУН-у, очоленого полковником Мельником, та усунення із нього осіб, скомпромітованих шкідливими для української справи діями. Однак не знаходить зрозуміння у полк. Мельника і його оточенні, що було відірване від активної революційної боротьби у Краю. У висліді, в лютому 1940 р. представники активу ОУН, які опинилися за кордоном, разом із представниками Краю покликають до життя Революційний Провід ОУН та обирають на його голову Степана Бандеру. Другий Надзвичайний Великий Збір ОУН, що відбувся весною 1941 р. затвердив цей вибір. Розкол, що відбувся в ОУН, був тяжкою і болючою справою, але майбутні події посвідчили, що безкомпромісова лінія незалежності ОУН від чужих чинників, яку накреслив Степан Бандера, була єдиноправильною в даній міжнародній ситуації. В наслідку ця лінія дала проголошення відновлення Самостійности Української Держави у Львові 30-го червня 1941 року та боротьбу

ОУН-УПА на два фронти — проти німецького та московсько-більшевицького загарбників. Якщо б цього не сталося, українська справа була б неминуче глибоко скомпромітована залежністю від чужих чинників. Заслуга Степана Бандери і революційної ОУН в тому, що вони не дали сплямити чести Української Нації серед найважчих умовин і страждань Другої світової війни. Арештований німцями разом із членами Тимчасового Уряду під проводом Ярослава Стецька, Степан Бандера рішуче відмовився відкликати Акт 30-го червня і за це був запроторений до концтабору, де пробув, не заломившись морально і психічно, майже до кінця війни. Звільнений у грудні 1944 року та залишений під поліційним доглядом, Степан Бандера відмовився від пропозицій німців увійти у склад твореного за їхньою апробатою Українського Національного Комітету, вимагаючи повного визнання німцями української самостійності. Цим самим Бандера, разом із Головою Державного Правління Ярославом Стецьком, який ніколи не здимісіонував, ще раз виказали свою політичну далекозорість і відчуття того, чого вимагає честь нації.

В лютому 1945 року Крайова Конференція ОУН передала знову провід всієї ОУН Степанові Бандері, який залишився за кордоном, а його заступником і головою Проводу ОУН на Рідних Землях став Роман Шухевич-Чупринка. Третім членом Бюра Проводу ОУН — обрано Ярослава Стецька. У змінених умовах нової більшевицької окупації всіх земель України, широкозакрової збройної боротьби Української Повстанської Армії та виходу багатьох тисяч українців на еміграцію, Степан Бандера орієнтує ОУН на продовження безкомпромісової боротьби з ворогом на Рідних Землях та на допомогу крайовій боротьбі за кордоном. Навіть під найжахливішими ударами з боку ворога і в умовах браку підтримки і розуміння з боку вільного світу, ОУН-УПА не капітулює, а лише міняє тактику боротьби відповідно до обставин. На еміграції Степан Бандера скеровує ЗЧ ОУН на масові акції популяризації української визвольної справи і мобілізації сил вільного світу проти Москви.

Твердий характер і політична далекозорість Степана Бандери проявилися неоднократно в діяльності ОУН за кордоном, особливо в обороні чистоти націоналістичних позицій проти всяких хибних, опортуністичних тенденцій. Він послідовно обороняє самостійницьке, незалежне становище української визвольної справи. Не піддається різним намовлюванням на пристосування ОУН до біжучої політики західних держав щодо Москви, відкидає всякі »непередрішенські« компроміси, відкликає представників ОУН з УНРади, коли не може добитися зміни її орієнтації в напрямі допомоги крайовій боротьбі, осуджує відхід від ідеологічних позицій націоналізму (групи членів ЗП УГВР), а в 1954 році дає відсіч групі т. зв. »двійкарів«, які далися зловити на вудку підступ-

ного ворога і вносили ідеологічну диверсію в ряди ОУН в ім'я фальшиво зрозумілої «демократії» і спрепарованих КГБ нібито «вимог Краю». Це не були легкі рішення, Бандера болоче переживав ті події, але сумління не дозволяло йому допустити, щоб організація, яка несла головну відповідальність за історичну долю Нації, зійшла на ідейне бездоріжжя і манівці опортунізму.

Степан Бандера впав на своєму посту від руки скритовбивця, післаного найбільшим ворогом волі України, що в його особі хотів завдати смертельного удару українському визвольно-революційному рухові і його передовому авангардові — ОУН. Та ворог перерахувався і заплутався у своєму злочині. Таємниці вбивства вийшли наверх і сам вбивця своїми свідченнями причинився до осуду злочинного московського кубла об'єктивним судом вільної країни і опінією вільного світу. Таким чином, навіть своєю смертю Степан Бандера завдав моральний удар ворогам української державности.

Печать сміливого бойового духа Бандери лягла на цілому поколінні борців-революціонерів, пересмників традицій Українських Визвольних Змагань, героїчної епопеї козацької державности, лицарської доби княжої держави Руси-України. Як для Бандери, так і для них святим заповітом горіли слова: «Не дозволиш нікому плямити нашої чести ні слави. Пам'ятай, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба! Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ні смерть не приневолять Тебе зрадити тайни!» Осяяні прикладом Бандери йшли в нерівний бій із найбільшими потугами світу відважні воїни УПА, бойовики ОУН, в'язні воркутських концтаборів, жінки-героїні в Кінгірі.

Всенародне повстання післявоєнних років і його учасників окриляли вороги ім'ям Бандери, так як Визвольні Змагання 1917-1921 років найменували вони ім'ям Петлюри, а незалежницькі стремління під царським ярмом — ім'ям Мазепи. Ще й сьогодні визивають вороги кожного українського самостійника «бандерівцем», а весь самостійницький рух — «бандерівським». Та це показує лише страх окупанта перед безкомпромісовою поставою рішеннях на все борців-революціонерів що служать ідеї Нації так, як служив їй усе своє життя Степан Бандера. І хоч не довелося Степанові Бандері та його послідовникам досягнути віковичну заповітну мету — довести український нарід до самостійної соборної держави, то пройдений геройський шлях дає наснагу мільйонам нащадків, задивлених у безсмертний подвиг своїх попередників, невтомно працювати й боротися за довершення розпочатого діла. Нові часи вимагають нових засобів і метод боротьби, в сучасних умовах ідейній зброї припадає головна роля. Матеріальній силі ворога мусить протиставитись висока ідейно-моральна сила українського визвольного руху. Сяючий вогняним стовпом приклад Бандери високої ідейности, безкомпромісовости, самопосвяти, вірности інтересам Нації, незламности, вестиме і в майбутньому

український нарід в його сповненому труднощами поході до обіцяної землі.

Степан Бандера у своїх писаннях залишив цінні вказівки щодо стратегії і тактики визвольної боротьби українського народу проти московського імперіялізму. Вірний своєму ідеалістичному світогляді він уважав збройну боротьбу лиш однією і то не основною формою боротьби Нації за своє самобутнє життя. У статті «Найістотніше в житті й розвитку нації», написаній в 1955 році, він писав в чому полягає наша головна боротьба. «Найперше йдеться про збереження від заглади, про вдержання живучим того, що є найістотнішим у житті й розвитку нації, що становить властивий зміст її самобутности, змісл її розвитку як збірної одиниці. Йдеться про захист найвищих загальнолюдських цінностей — віри в Бога, волі, гідности, прав і вільного розвитку народу й людини. Аджеж ціле визвольне змагання ведеться саме за те, щоб у власній, незалежній державі якнайповніше, якнайкраще забезпечити, розвинути й піднести ці всі цінності».

Діяльність руху спротиву в Україні, який посилювався знову в нових формах після смерті Бандери, йде саме по цій лінії, яка стосується глибокої суті життя Нації, хоч не виливається у відверту збройну боротьбу. Йде там боротьба за душу Української Нації і перед у ній ведуть найкращі представники української інтелігенції. Це нове покоління борців йде шляхом Шевченка через московські тюрми й сибірське заслання, поповнюючи ряди героїв і мучеників за віру й нарід. Цей спротив виріс на ґрунті, щедро политому кров'ю борців УПА й ОУН під проводом Степана Бандери.

Степан Бандера постає в пам'яті людей, що його знали, людиною щирою, не лукавою, зрівноваженою, вдумливою, вповні відданою рідному народові і визвольній справі. Волелюбний і рішучий, він був при цьому людиною незвичайно скромною і товариською, не гордив і найменшим із братів по нації. Невисокого росту, непоказного виду, одягаючись у скромний, децю приношений, одяг він міг незаметно пройти за рядового емігранта, як і тисячі інших. Однак, приглянувшись ближче, ви зауважували незвичайно бистрі, сірі, сталеві очі, що мов кинджалом проникали співбесідника. В тих очах палали якісь таємні вогні завзяття й волі, що дала йому силу стати у проводі народу і перейти всі страждання тюрм і концтаборів, не заломившись морально. Уста також зраджували рішучість і сильну волю.

Степан Бандера був людиною глибоко віруючою і чесною. Кожної неділі він старався бути на Богослуженні, де б він не перебував. Його родинне життя було примірне, хоч мусів він критися під чужим прізвищем, і його діти не знали його правдивого прізвища. До своїх співробітників, ближчих і дальших, ставився чутливо і зі зрозумінням. Довідавшись випадково про їхні труднощі, він старався їм допомогти в міру можливости. Був він надзвичайно

ощадним, особливо по відношенні до бюджету Організації, стараючись не витрачувати грошей на несуттєві речі. Бувало, розповідали анекдоти на тему ощадности Бандери. Помимо всієї дружності, з якою відносився Бандера до своїх співробітників, він умів зберегти свій авторитет, завжди залишаючи певну відстань між собою й іншими. Можливо, що згинув він тому, що надто мало дбав про охорону своєї особи. Наприклад, у день смерті, він відпустив був охоронця перед тим заки ввійшов до дому де чекав на нього вбивця Сташинський. Постійна охорона надішла йому і він старався часто уникнути її. Бандера не вживав організаційних грошей для того, щоб вигідно влаштувати життя собі і своїй родині. Платні службовців організації, включно з Бандерою, були суворо обмежені до кінцевого мінімуму для прожитку в залежності від кількості членів родини даного службовця. Бандера уникав ресторанів, готелів і коштовного транспорту. Коли врешті по довгих роках члени організації купили авто для Бандери, то скромне мале, марки «Фольксваген», яке було використовуване часто й іншими співробітниками для організаційних поїздок. Блискучим промовцем чи демагогом Бандера не був, але говорив спокійно, розважно, вникаючи до суті речі та аналізуючи проблеми з різних сторін. Свої рішення завжди ґрунтовно обосновував. Бандера не був мстивим і не раз прощав тим, що інтригували проти нього, часом гірко розчаровуючися в них знову. Перебуваючи в німецькому концтаборі, він по-дружньому віднісся до пізніше прибувших там політичних противників, полк. Андрія Мельника і його співробітників. Проте, у принципіальних справах він був твердим і негнучим. Не зважаючи на всі наслідки, втрату друзів, очорнювання, і т. п., він умів сказати своє «Ні!», коли вважав, що правда по його боці.

З жалем і болем доводиться ствердити, що справа, за яку він згинув із рук жорстокого ката України, ще не завершена. Україна все ще карається в непосильному ярмі. Але Організація, якою він керував і цілий визвольний український рух, живуть та діють далі. В Україні стають у лави активних борців за долю Нації нові покоління героїв і мучеників. Дух Нації живе, його оживляє віра в Бога і його призначення для України, б'ють нові джерела народньої енергії, під холодною кригою большевицької диктатури й тиранії дзюркочуть теплі весняні струмки прагнення волі і свободи. Дух Степана Бандери запалює нові когорти оборонців Нації до прийдешнього Великого Чину. Безсмертна слава хай буде Степанові Бандері, який усе життя своє посвятив для справи свого народу в боротьбі проти безбожного наїзника і вкінці склав своє життя на жертвнику Батьківщини. Слава Героям! Слава Україні!

Володимир ЯНІВ

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ ІЗ ГЕОПОЛІТИЧНОГО, СОЦІОПСИХІЧНОГО Й ІСТОРИЧНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТІВ

Дата 22-го січня — у своєму синтетичному схопленні, в підсумовуючій узагальненні — скриває в собі, зокрема в перспективі шести десятиліть, багато різких контрастів — яскравих протиставлень, а то й суперечностей і глибоких несподіванок, які межують із нерозгаданістю таємниці — таємниці трагічного народу на перехресті шляхів. У передісторії цієї дати — вже після березневої революції — було стільки надій і сподівань, що й терпкого розчарування, стільки невдач, а то й катастроф, що й нежданих світлих тріумфів.

Коли ж після хресних доріг наших національних Голгоф блиснув День Воскресіння, тоді радість із неспокоєм, тривогою, а то й розпаччю обнялися: це ж між несміливим Першим¹ і завершуючим Четвертим Універсалами минуло 7 дорогих місяців, а від початку революції до проголошення самостійності навіть понад десять. «Болюче змарнованими місяцями весни 1917 року»² — називає цей час у своєму вдумливому есеї про «малоросійство» Євген Маланюк.

І в наслідку в самий мент проголошення Універсалу могутня і грізна ворожа армія стояла на кордонах України, й точно через тиждень після проклямації цього Універсалу сталася Крутянська трагедія, яка, вправді, рятувала національну честь, але дорогою ціною найкращих і без безпосереднього ефекту. Це дослівно те саме, що передбачив безсмертний Тарас у пророчому тоні старозавітного Осії³:

»Погибнеш, згинеш, Україно!
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші!«

Це той Шевченко, якому ввижалося⁴, як

»Пишними рядами
виступають отамани,

1) Дата I-го Універсалу — 23-го червня 1917 р.

2) Є. Маланюк: Малоросійство. Видання «Вісника» ООЧСУ. Нью-Йорк, 1959, 31 стор. Тут із стор. 28.

3) Цитати із Шевченкового «Кобзаря» за повним виданням творів Т. Шевченка під ред. П. Зайцева, — за 2 виданням у В-ві М. Денисюка, Чикаго, 1959-63. Тут: «Осії Глава XIV». (Подражаніє).

4) Короткі уривки із наступних поем (по черзі): «Гайдамаки» (том I, рядки 130-133; «До Основ'яненка», рядки: 32, 35-37; «Минули війни» (том IV, 1-6). «До Основ'яненка» писано 1839, «Гайдамаки» — 1841, а «Бували війни» — 1860.

сотники з панами,
і гетьмани, — всі в золоті».

А проте він знав уже тоді, що «не вернуться сподівані,

.
не встануть гетьмани,
не покрийть Україну
червоні жупани».

За 21 рік — збагачений гірким життєвим досвідом і терпінням — він подав у скупих рядках нового вірша, вже напередодні смерті, причину цієї безнадії:

»Бували війни й військові свари:
Галагани й Кисілі,
Кочубеї-Ногаї,
Було добра того чимало!
Минуло все, та не пропало, —
Остались шашелі: гризуть
Жеруть і тлять...»

В коментарі до цього місця Василь Сімович⁵ подає, що під шашелями треба розуміти маловірів та ренегатів, чи просто сучасних зрадників, які забули рідний закон. А для ілюстрації можна нагадати свідчення С. Чикаленка про те, що в Києві, отже у столиці України, на пальцях рук можна було нарахувати напередодні Першої світової війни, отже напередодні Визвольних Змагань, українців, розговорною мовою яких було рідне слово. Щогірше, в тогочасного українства не було ні віри, ні хотіння, ані концепції визволення.

Згадуваний Маланюк, говорячи про ті часи, сказав, що майбутній історик не зможе пояснити початкової нашої політики в часі Визвольних Змагань інакше, як »браком найелементарнішого національного інстинкту й паралічем політичної волі«⁶, послуговуючися при тому терпким визначенням малоросійства, яке Тарас пластично характеризував у неперевершений спосіб, говорячи про нікчемну поставу рідних пігмев — як вислужників чужої ідеї, — що, мовляв, »цар — наш Бог, і цар — надія, і нагодує, і огріє вдову й сиріт«⁷.

Постать царя хмарою заступила спогад про гетьманів. Що за геніяльна ситуація в передбачуванні трагедії обкраденої України, збудженої у вогні.

А проте, не зважаючи на цей гнітючий стан, саме українські полки чи українські вояки в мішаних полках активно виступили

5) »Народне видання «Кобзаря» в Українськiм Видавництві». Катеринослав—Кам'янець—Львів, 1921. Коментар на стор. 424.

6) С. Маланюк: Малоросійство, »Вісник ООЧСУ», Нью-Йорк, 1959 р.

7) »Осії Глава XIV», рядки 59-61.

вже в перший день березневої революції на вулицях чужої столиці багатомовної імперії, даючи перші сигнали до перебудови світу на нових основах правди і справедливості. Яка ж містика таємниці в підсвідомім бажанні змагати до прочутої істини на нових основах правди і справедливості і здійснювати безсмертні етичні вартості. Не зважаючи на те, що вістка про революцію в Петербурзі наспіла до Києва з кількадечним опізненням, уже 17-го березня, отже ледве в 9 днів після першого революційного зриву, — зформувалася Центральна Рада, як передпарламент пізнішої Республіки⁸. 31-го березня відбулося відкриття Першої української гімназії для хлопців і дівчат⁹, до якої протягом перших таких днів вписалося понад 100 кандидатів, і це в місті, в якому тільки кілька родин говорили по-українському! «Яка краса відродження країни» — співав про цей час надхненно О. Олесь. Цей розвиток недоподумання без глибокого одушевлення, без екстази!

А ось опис учасника подій М. Шаповала¹⁰: «Март 1917 р. Медовий місяць великої революції! Загомонила Україна. Міста, містечка й села немов би ті вулики під час роєння бджіл. Всюди лунають кличі: «За вільну Україну!» Жовто-блакитний прапор залив усі площі, всі вулиці, розмаяв на широких наддніпрянських степах, відсунув далеко набік інтернаціональні кольори. Апотеозом вияву пробудженої від багатолітнього сну національної стихії була велична українська маніфестація в Києві дня 1-го квітня. Сто тисяч українського люду залило вулиці нашої столиці аж по самі береги. Сотні жовто-блакитних прапорів і таблиць рухалися над цією масою. На таблицях, що їх несли відділи маніфестантів, красувалися написи: «Хай живе Вільна Україна!», «Хай живе на Україні Козацтво!», «Душу й тіло ми положим за свою свободу!», «Вільна Україна у вільній Росії!», «Автономія України!», «Автономна Україна у федеративній Росії!» Всіх 300. Тільки в руках керівників, що вели відділи робітників, залізничників та студентства, було кількадесят таблиць із написом: «Хай живе Самостійна Україна!»

Ми зумисне зачитували більший уривок, не пропускаючи «ніже титли, ні коми», бо він, як не можна краще, ілюструє сказане в перших реченнях експозиції: в рівній мірі несподіванку спонтанного відродження, якого ніхто не плянував, ані не підготовляв, що й болючої нерішеності, коли вимога повної самостійності не-сміливо скривалася за ілюзією, за химерним привидом можливого життя в системі імперії, яка від століть Україну поневолювала й експлуатувала. Кажучи іншими словами, рішучий спротив проти

⁸ ЕУ/І, стор. 500а.

⁹ Проф. Д. Дорошенко: Історія України, 1917-23 рр. Том І. Доба Центральної Ради. Видання друге. Нью-Йорк, 1954. На стор. 41.

¹⁰ Шаповал у журналі «Січ», 1929, ч. 15. Цитоване за матеріялами, які з'явилися під наголовком «Фрагменти» в місячнику «Студентський Шлях», ч. 1-2 (33-34) за січень-лютий 1934 р. Зібрав р.п. (Роман Паладійчук). Цитата із стор. 24-25.

морального зла, такий характеристичний для нашої духовости, виразно переважав над чіткою програмою власної спрецизованої національної мети. Або ще інакше: виразне відчуття поневолення людини здецидовано заважило над зрозумінням джерел цього поневолення, яке коренилося в недержавності народу, а виявилось у браку скристалізованих національних аспірацій. Початкове захоплення, ентузіазм, степенований до екстази, виявилися, але й вичерпувалися, розряджувалися в десятках багатотисячних з'їздів без практичного наслідку. Це були слова, за якими не йшли діла.

Свідок і співтворець подій, О. Шульгин, характеризуючи у своїй студії тогочасний настрій, пише лаконічно для ЕУ¹¹: «В ці дні український національний рух мав більше романтичний, ніж реально-практичний характер». І тому це очікування з рішеннями й повільне визрівання політичної думки, яку інші народи — поляки, чехи, балтійці чи фінляндці — мали вповні скристалізовану й тільки ждали на пригожий момент.

І тому на військових з'їздах було по кілька тисяч делегатів (наприклад, на III-му, в листопаді 1917 року — 3.000)¹², які репрезентували мільйони вояків, алеж у вирішальну хвилину, для підтримки IV-го Універсалу, було ледве кілька тисяч жовнірів, у тому числі і слабо озброєний та ще слабше вишколений студентський курінь. Але найгіршою була нерішучість і брак вичуття ситуації в керівників, між ними й у президента Центральної Ради, отже насправді президента Держави, проф. Михайла Грушевського, який, за свідченням Д. Дорошенка, вже після проголошення самостійности, перебуваючи в Житомирі, коли Центральна Рада залишила Київ перед першою большевицькою навалою, у статті «Українська самостійність і її історична необхідність» уважав потрібним доводити (цитую дослівно з першого тому «Історії Української Держави 1917-1923 рр.»), що, мовляв, «проголошення (самостійности) було викликане потребою заключення миру, потребою «більше рішучої політики в боротьбі з походом Великої Росії на Україні» й нарешті необхідністю «повної свободи в упорядкуванні соціальних, економічних і фінансових справ України». Але самостійність — це лише етап до федерації, і федералістична традиція надалі залишиться «провідною ідеєю нашого національно-політичного життя» (Так!)¹³.

Коментуючи цю заяву, Дорошенко пише: «Трудно, здається, знайти в новій історії приклад, щоб провідники якогонебудь народу в такий спосіб оцінювали акт самостійности своєї країни». Справді трудно, підтвердимо й ми сьогодні, чи вірніше: таки неможливо!

11) ЕУ/І, стор. 500б.

12) I Український Військовий З'їзд — 18-25 травня 1917 — 700 делегатів від 900 000 вояків (Дорошенко, 79); II УВЗ'їзд — 18 червня — 2000 делегатів від 1 390 000 вояків (Там же, 89); III Всеукраїнський Військовий З'їзд відбувся 2-12.XI. 1917 р., число делегатів подане за О. Шульгином — ЕУ/І, стор. 506а.

13) Дорошенко, стор. 263.

При тому треба пригадати, що це той самий Грушевський, який, не здригнувшись, продовжував, як передсідник, засідання Центральної Ради в моменті, коли дістав повідомлення, що його дім охоплений полум'ям, у якому гинуть безцінні скарби десятиліть його наукових розшуків, що мали стати підставою до завершення монументальних праць, які так і залишилися невикінченими. Це той самий Грушевський, який зумів при розв'язуванні Центральної Ради німецькою окупаційною владою безстрашно глянути у скеровані на нього цівки рушниць, не піднявши — зрештою єдиний — на наказ рук угору. Це було дивне перемішання героїства в почутті власної людської гідності і млявої нерішеності, а то й повної резигнації в державницькому мисленні чи дії. До речі, прикладів героїства не бракувало саме в обороні акту 22-го січня, чи то при здавленні большевицького повстання в Києві серед неприхильно наставленого — здебільша зросійщеного — населення столиці куренем Січових Стрільців, чи при обороні Києва під Крутами, коли проти шести тисяч досвідчених вояків виступило 600 українських лицарів. Припізнення упадку Києва на декілька днів, зумовлене одчайдушністю та жертовністю, вможливило — до речі — підписання Берестейського миру, від якого залежала військова допомога Осередніх Держав для України, що й дозволила відвоювати Київ та автоматично запевнити тривале значення для акту Самостійності.

Стає тим болючіше, що це героїство було змарноване описаним роздвоєнням душі, яке Маланюк драстично характеризує двостихом Франка¹⁴:

»І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя раб! Але мозок мій раб!«,

а це явище називає він іще в іншому місці «многовіковою хворобою», яку прийдеться довгі-довгі десятиліття ізживати¹⁵. Проте глибша аналіза виявить куди складнішу генезу явища, що корениться не тільки в бездержавному житті століть поневолення, але вже в заранні української історії, конкретно в нашому геополітичному положенні свого часу найбільшої простірно імперії на Сході Європи — пригадаю для повного усвідомлення — із площею близько три мільйони квадратних кілометрів і ледве одним мільйоном населення на перехресті шляхів із Сходу на Захід, без оборонних границь і в постійній загрозі наїздів безчисленних кочівничих племен, які одчайдушно носилися карою та жахом по країні.

В таких умовах дуже рідкого заселення оборона країни менше залежала від центру, а більше від поодиноких районів, не від великого князя в Києві, а від удільних князів волостей та навіть від поодиноких людей, від одиниць, для яких іноді найпевнішою

14) Маланюк, стор. 28 (Двостих із поезії на «Ріках Вавилонських»).

15) Там же, стор. 10.

охороною життя була просто втеча в неозорий простір, у безлюддя, що безперечно вимагало великої ініціативи, відваги і второпности, а також повного довір'я до самого себе. Ці прикмети створили спеціальний тип людини із замилюванням до індивідуальної свободи, але без зрозуміння для підпорядкування себе спільноті.

Тому то й у цілій Державі скоро дійшло до своєрідної демократії — однієї із найстарших у той час в Європі, коли князь не був могутнім феодалним сувереном, спертим на підлеглих васалів, але координатором змагань військової дружини, прибічної ради й, навіть, волі цілого населення, яке могло князя доволіно замінити іншим представником того самого роду. Триподіл влади між князем, радою і вічем у модерних часах розвинутої і упорядкованої демократії може видаватися привабливим, алеж у свій час такий устрій ставав проклятом, бо не допускав ні до кристалізації центру, ані до твердої влади, якої вимагали умови твердого життя.

Один із видатніших сучасних істориків, о. А. Великий¹⁶, нараховує, що за сто літ (між 1146 і 1246 рр.) у Києві змінилося 47 князів, із яких 35 княжило менше одного року! Як при такій системі могла устатуватися Держава, тим більше, що це була доба сусідства з ордами в їх найбільшому динамізмі. Тому суздальський князь із московської півночі, з Володимира над Клязьмою, Андрій Боголюбський, здобувши в 1169 році Київ, зовсім не думав у ньому залишатися, хоч у принципі це було честю, визначеною першістю між рівними князями.

Звиклий до суворой дисципліни, яка стала для Московії законом і підставою її росту, він аж ніяк не хотів бути під постійною загрозою анархічних підданих, які накидували волю рідним князям. Вдоволившись знищенням Києва, він подався на свою Північ. Ридали тоді діти, насильно відлучувані — за свідченням літописця — від матерів, горіли церкви, й помилювання не було нікому. Для гордої столиці переможний деспот залишив тільки свого намісника. Пишучи про ці події, Полонська-Василенко¹⁷ резюмує: «Такої зневаги та руйнації Київ іще не бачив». А, проте, це упокорення не спричинилося до зміни постави непокірних степовиків...

А втім, іноді саме та вдача, що так болоче вдарила в існування княжої держави, ставала спасінням у пізніших умовах недержавності. «Дике Поле» було на протязі століть притулком для українських селян під польською окупацією, коли то «уходи» рятували їх від панської сваволі наїзників у загарбаних лятифундіях. Алеж уходники тільки утверджувалися у своїх звичаях без будь-якої зверхности, і в них тільки скріплювалися століттями формовані схильності. У висліді індивідуальна свобода ставала ідеалом, а намагання змінити засади неконтрольованого життя призводили

16) Див. стаття: «Релігія і Церква — основні рушії української історії» у Збірнику: Релігія в житті українського народу. Записки НТШ т. 181. Інформація на стор. 5, у примітці 8.

17) ЕУ/І, стор. 422 а-б.

до спротиву, в якому кривавилися й вороги, і свої, що бажали дійти до держави почерез лад і співдію громадян. Це й була трагедія Козаччини, коли самоволя славетного братства з Хортиці стала грізною для кримського ханату, турецького Царгороду чи польських магнатів, а то й для власних гетьманів, які ніколи не могли передбачити химерних настроїв січовиків. Це є та апотеоза індивідуальної свободи, яка вправді на п'єdestаль виносить ідеал особистої гідності, але й жахається підпорядкування навіть за-служеним одиницям, із чого витворився звичай посипування голови сміттям, обраним кошовим, щоб вони були свідомі своєї залежності від громади. Ці й подібні констатації (я можу навести тільки найістотніше) призвели мене особисто до сумного висновку, зформульованого у виді трагічного парадоксу:

»В неволі ми опинилися тому, що надмірно любимо волю. В бажанні рівності і братерства ми боялися свого власного деспота й послаблювали себе внутрішньою боротьбою так довго (не виявляючи одночасно досить активності назовні), аж запанували над нами чужинці»¹⁸.

Цей ідеал індивідуальної свободи затяжів поруч із малоросійством злочасно над нашими Визвольними Змаганнями, зменшуючи автоматично можливу силу війська, а то і спричинився до постання автономних волостей — »пашківських республік«, які навіть нападами ослаблювали запілля регулярних військ чи самотніх анархістичних рухів отамаґа Нестора Махна з Гуляй-Поля. Його відділи іноді численно перевищували силу Дійової армії, і як це не дивно, але про Махна¹⁹ на Заході більше відомо, як про нашу визвольну боротьбу, а у французьких політичних колах він більше знаний, і напевно позитивніше оцінюваний, як Головний Отаман Симон Петлюра.

Але геополітичне положення відбилося на українській духовості ще й в інший спосіб, у цілій настанові українця до ближчого й дальшого оточення: в постійній загрозі життя, »на пограниччі життя і смерті« українець шукав споконвіку глибшого зміслу життя, й коли туземне життя віч-на-віч смерті ставало непевним та проблематичним, шукали ми істини у потойбічній, у трансценденції²⁰, находячи її відблиск у Божій всюдиприсутності, наявним віддзеркаленням якої була розкішна українська природа. Віра у промисел Божий ставала підставою твердих етичних залогень, коли одночасно багатство й чар природи, зв'язаної з доброю зем-

18) Думка висловлена в інавгураційній доповіді після реабілітації в УВУ, 1949 р. Див. також: »Українська адача й наш виховний ідеал« у збірній праці: Педагогічні проблеми та дидактичні поради у серії скриптів УВУ, ч. 34, Мюнхен, 1969. Місце на стор. 6-7.

19) Це виявилося виразно в часі відомих революційних настроїв у Франції у травні 1968 р., коли серед масово розповсюдженої тоді анархістичної літератури поважне місце зайняли праці Махна.

20) Пор. мою статтю у цитованім вже Збірнику (з НТШ т. 181) н.т. »Релігійність українця з етнопсихологічного погляду«, зокрема стор. 181 (»нахил до трансценденції у хвилину загрози життя«), 183 (»зв'язок із природою«). Стаття подає чимало бібліографічних вказівок до теми.

лею — із землею, як матір'ю — годувальницею й опікункою, були джерелом надхненного захоплення красою. Синтеза добра і краси, тобто етичних та естетичних вартостей так глибоко запала в душу українця, що вона рівноважила особисті нещастя чи вікову недолу спільноти. Це призвело українських історіографів до погляду, який з'ясовує нам о. А. Великий, що, мовляв, наш нарід шукав щастя не в політично-мілітарній могутності чи в економічних надбаннях, але в шуканні Правди й у здійснюванні добра в повній гармонії із цілою природою, з її естетичною величчю багатства барв, мелодій та аромату.

Тому ідеалові повні відповідали великі творці, духові велетні нашої історії, які, як досконалий вияв нашої ментальности, ставали типовими представниками народної душі, маючи одночасно вирішний вплив на даліше формування нових генерацій. Так, наприклад, одна з найблискучіших характеристик²¹ нашого найбільшого мислителя — Григорія Сковороди — просто утотожнює його з цілим народом, підтверджуючи тільки тезу українського історіографа, промовисту картину шукання гармонії в добрі й у красі, без бажання сили, могутности чи багатства. Ось дослівна цитата з доповіді Якіма Яреми, для якого:

«Український нарід, як Сковорода, назверх злидар, без жадоби до земних дібр, прив'язаний у своїй покорі до життєвих злиднів та своєї ролі нижчого в театрі життя, без вищих у своєму серці претенсій мати силу і значення у світі, відданий більше внутрішнім переживанням, ніж діяльності назовні, з думкою, спрямованою на ідеал моральної краси і щастя у світі вічності; естет і співак у своїх терпіннях, і при цьому суворий суддя, непримиренний ворог і вічний революціонер проти сил тієї поганой дійсности. Таким Сковородою був український нарід довгі віки».

Слово «вічний революціонер» автоматично нагадує нам іншого українського генія — Івана Франка, автора поширеного революційного маршу, до якого знову ж ця характеристика повністю стосується — того Франка, що дав нам у своєму «Захарі Беркуті» прегарну утопію уявного життя у Правді і Красі, з героїзмом та самопосвятою, ба, навіть, із «жертвою цілоспалення» з любови до вільних співгромадян у вільних громадах, але без розуміння значення й сили координуючого центру. Й у цьому є повний ключ до розуміння нашої душі, джерела душевної ніжности і благородности в щоденному житті, як і наших трагедій, як спільноти, як нації. Із знехтуванням реальної дійсности, ми занадто віддавалися оманним ілюзіям, щоб могли здійснювати дорогі нашому серцю ідеали, забуваючи, що в неможливому житті стрічаємо більше мерзенної ницости, ніж величної шляхетности.

Це Костомаров у своїх славетних «Книгах Буття», тавруючи нещадно наших історичних ворогів, їхній деспотизм, віроломство

21) «Українська духовість в її культурно-духових виявах» у збірнику «Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935». Львів, 1938. Див. стор. 44.

та кровожерність, наївно бажав собі не розвалу окупаційної імперії, але перенесення центру «федерації» вільних і рівних держав із Петербургу до Києва — матері руських городів. Згодом знов і знов повторювалася наївна віра в якусь історичну справедливість чи в оманливі гасла, якими щедро обдаровували нас сусіди, «присипляли нас лукаві» — щоб іще раз послужитися віщим словом Шевченка, щоб у вирішний час «збудити нас окраденими» з рідних ідей, із бажання творити своє життя по своїй волі. Тому ми піддавалися гаслам слов'янофільства, інтернаціонального братерства, спільноти православної віри, гуманности, всесильности розуму у службі «автоматичного прогресу», чи — щоб прийти вже до часу революції 1917-1918 років — «граблення награбленого», щоб принести якнайскорше «мир хатинам» почерез війну «палатам». Яка трагедія шляхетної, але як дуже наївної віри безрадных Малахіїв на розпутті в геніальній візії Миколи Куліша. Коли наші рафіновані і спритні сусіди йшли через гасло інтернаціоналізму до нашого духового обеззброєння й до поневолення України, ми у вірі в інтернаціоналізм самі клали свої шиї в чуже ярмо.

Тому теж український селянин наївно поспішав ділити — вправді пограбовану — алеж свою прадідну землю для себе самого, замість боронити землі української держави, як спільне добро, як нерозривну власність суверенного народу. Потім цю землю у нього відібрали ті самі, які заохочували його в огні революції землю собі привласнювати, тільки це коштувало нам мільйони жертв при т. зв. «розкуркулюванні» чи при націоналізації для життя у зненавиджених кожному українцеві комунах. І якщо б ми були втратили в часі Визвольних Змагань для законного розподілу земель у своїй державі 10% тих жертв, які ми понесли невільно в часі штучного голоду на молоком та медом текучій українській землі, то в Україні «була б сестра, і був би брат» — то була б правда на своїй землі, а так всі ми залишилися без нічого²². Були зі спаленим від сорому обличчям, і лунав крик розпачу в наших серцях...

При тому треба наголосити, що констатація не має бути проповіддю самоспалювання, бо кожна жертва є болюча, але не меншою істиною є те, що воля купується тільки терпінням та кров'ю, тому і найблагородніша віра залишиться мертвою, коли за нею не йдуть діла й повсякчасна готовість на їх здійснення.

Алеж все таки дата 22-го січня, скриваючи тайни та несподіванки, не була даремною: вона стала початком переродження в бурі й огні. Черпаймо ж із неї віру й силу з перспективи шести десятиліть. І коли прологом були Крути, тоді фіналом — останнім актом і дороговказом — став Базар із тією самою могутньою піснею розстрілюваних, яка заглушувала сальви скорострілів: «Ще не вмерла Україна», що її заїнтонував козак Щербак у відповідь на

22) Відомі слова із Шевченкової поезії: «Якось то, їдучи уночі».

спокусу помилювання за зраду ідеалів. І цей фінал не пролунав незауважено, хоч спокус та заманювань не бракувало і згодом.

Цілі генерації того часу мали перед очима виписаний полум'яними літерами наказ: ніколи більше в нас не сміє бути подвійного патріотизму — малоросійства в різних його відмінах, відповідно до того, під чією окупацією українські землі будь-коли були чи колинебудь мали б бути. Звідси виникає той жах цілої генерації, що виросла з революції, як її переємник, щоб ніколи не спізнитися, не прогайнувати нагод, не повторити помилок попередників, тому й досі жаль, що Перша світова війна почалася від пострілу сербського студента Прінчіпа на Балканах, а не від якогось аналогічного чину українця. Звідси виринає і нервозний поспіх із різними перенаголошеннями, переяскравленнями чи помилками, а то й промахами, але завжди диктований найкращими інтенціями, й тому Україна після Визвольних Змагань вийшла переможеною, але духово нерозбитою. В році одчайдушного Зимового походу з фінальним Базаром постає як духовий бастион на Центральних Землях України Українська Автокефальна Православна Церква, а після цього зринає могутній спалах літературно-наукового ренесансу, який згодом, викликавши протидію окупанта, був охрищений «розстріляним відродженням». Це наче міт Фенікса, який відроджувався із згарищ та попелів. На Західних Землях постає загальна понадпартійна Українська Військова Організація, як безпосереднє продовження регулярної армії, як всенациональне добро, а по духовій лінії спротив кристалізується біля Високого Шкільництва — таємних високих шкіл у Львові чи в низці екзильних центрів, з Українським Вільним Університетом на чолі, як своєрідного «унікуму» у цілому світі²³.

Коли радянське фільство загрожує відродженням модерного малоросійства, то провід у революційній боротьбі падає на ідеологічні гурти — згодом організації українських націоналістів, які в поборованні ворога щораз більше загострюють свою тактику й непримирненість, але виявляють також максимум зваженості й пошвяти. Важливе, щоб прологом до нової війни не були Крути, а епілогом не залишився Базар. Тому не бракує ніколи палких сердець там, де тільки виявляється можливість захитання пануючого ладу: це й генеза подій у Карпатській Україні й тамошньої Січі, не зважаючи на те, що доля Срібної Землі вже заздалегідь була перерішена в негативному для нас сенсі. Проте, ніщо не в силі було захитати віру генерації, яка, вправді, раз-у-раз розчаровувалася, але вперто йшла до мети, з Лесиною девізою «Проти надій сподіватися!» В'язниці наповнювалися знову активістами й то саме напередодні Другої світової війни, але після катастрофи Польщі українське підпілля без передишки ставило опір новому — грізнішому московсько-советському окупантові, який мав більший

23) Це в одному таки році — 1921 — постали в Україні чи в екзилі такі Установи, як УАПЦ (на Східних і Центральних Землях в УССР), УВО й Таємні Високі Школи (під Польщею) та УВУ у Відні чи Празі в екзилі.

досвід у роздвоюванні душ маривом символічної держави. В цім постійнім поході вперед і вперед створилася генеза військових з'єднань при німецькому Вермахті — «Роланда» чи «Нахтігалю», які скерували свою зброю проти недавніх, сподіваних, але віроломних союзників, коли виявилось, що збройні формації мають служити не Україні, але ставати знаряддям для чужих цілей. Рівночасно до походу регулярних відділів, були спроби негайно творити власний уряд, опертий на півлегальних, а згодом нелегальних Похідних групах. Коли Акт 30-го червня перекреслювали арешти та млини смерти Авшвіцу, Саксенгавзену чи Равенсбрюку, тоді Українську Національну Раду в Києві нищили на місці таки фізично, і кривавими смолоскипами ставали на роздоріжжях світлі постаті Олени Теліги та Ольжича-Кандиби.

Святкова доповідь або есей не дозволяють на глибшу аналізу поодиноких подій чи актів, але вже їх зіставлення вказує ясно на основну ідею — прямувати безстрашно до визначеної мети. Яка це послідовність у змаганнях, і яка соборність змагань та жертви, тим більше, що після відступу большевиків у дію включилися численні представники Східних та Центральних Земель. Хтось може критично дивитися на ту чи іншу постать, на ту чи іншу дату або факт, алеж ніхто не може сумніватися в чистоті намагань. Тому справді при згадці про них можна з гордістю піднести вгору серця. Тож у рівній мірі в історію України саме під тим аспектом увійдуть змагання УПА, як і створення дивізії «Галичина», перейменованої при першій можливості на Дивізію Української Національної Армії. В довгому ланцюзі тих фактів не можна забувати теж намагання створити координаційні центри — головню ж УГВР чи міжнаціонального об'єднання АБН й Інтернаціонал Свободи. В тому самому дусі йшли пізніші намагання в екзилі відновити єдиний Державний Центр, який мав би об'єднати всіх і здобути автоматично належний престиж для екзильного Уряду.

Ці всі факти треба розглядати як прямий наслідок дати 22-го січня, і лише на тому тлі ми зможемо доцінити її значення та проголошеного Четвертого Універсалу, як дороговказу на довгу мету, як постійно зобов'язуючого акту. Але також на тому самому тлі зможемо тільки усвідомити актуальне положення й наші завдання, якщо не хочемо допустити до того, щоб дата залишилася на майбутнє лише спогадом; якщо надаремно не мають піти не тільки жертви самих Визвольних Змагань у вузькому значенні слова, але також і жертви багатьох тисяч переемників великої ідеї; якщо знову не має запанувати з такою рафінованістю заціплюване нове малоросійство — подвійний патріотизм у виді радніофілства й у привидах великих досягнень на Рідних Землях, на яких, однак, під терором змовкає рідне слово, знецінюється традиція, рідний звичай і закон.

Одночасно у нас в екзилі замасковано, але послідовно вщеплюється зневіру й капітулянтство, мовляв, що може зробити еміграція, відірвана від Рідних Земель? Не даймо себе присипляти й не повторюймо давніх помилок! Еміграція може зробити багато й на це вказує не що інше, як винищування її вириванням із наших рядів найкращих, які постійно стояли на сторожі: Петлюра, Коновалець, Ребет, Бандера! Чому мала статися їхня смерть, коли б керовані ними рухи не були грізні, не мали значення... Не знецінюймо наших жертв, не знецінюймо наших власних починів. Не знецінюймо соборности — однонапрямености — зусиль усіх наших політичних, громадських і духових центрів. Це ж ніхто інший, а Край, чи вірніше найкращі із Краю зивають нас до активности, бо тільки від нашого голосу залежать життя й доля наших в'язнів, які кличуть до нас із тюрем, ізоляторів, психушок, із концтаборів, які терплять, але не каються! Ще не цілий рік тому передістався до нас новий заклик у виді могутньої картини-гобелену, в якому Шабатура, парафразуючи поему Лесі Українки, кидає нам перед очі постать трагічної, але і грізної Кассандри, яка перестерігає: «Збудися, Трое, смерть на тебе йде». Кассандра цього гобелену, наче розіп'ята на хресті своїм стражданням, але з її одержимости впливає віра у Воскресіння після Голгофи.

Це те саме віщування, яке в інший спосіб висловила Ірина Стасів-Калинець із того самого табору ч. 3 понурої Мордовії:

»І розіпнуть тебе, і прокленуть,
І на іконах намалюють знову.
І ті жінки, що йшли з любов'ю,
На тебе знов молитися почнуть.
І наречуть онуків і синів
Твоїм ласкавим іменем, мій Друже.
І в спогадах далеких небайдужих
Тобі дарують кілька тихих слів!«²⁴

Скільки віри в тих словах з-поза колючих дротів, скільки пророчої одержимости! Але пророцтва самі не здійснюються. Вони вимагають послідовників. І тому тепер треба не кілька наших тихих слів, але консеквентних учинків, щоб полегшити долю тих, які караються в ім'я 22-го січня, щоб утримати його велику традицію *самостійности, суверенности й соборности*. Тож для здійснення заповітів треба й соборности нашої дії — однодушною постави всіх, без огляду на можливі різниці поглядів, але в ім'я 22-го січня, як однієї із найсвітліших дат української історії.

І саме це ми мусимо усвідомити у 60-ліття!

²⁴ Про Шабатуру і Стасів-Калинець на підставі знаменитого альбому: «Нездоланий дух», «Мистецтво і поезія українських жінок-політв'язнів в ССР. Українське Видавництво «Смолоки» ім. В. Симоненка, Балтімор—Чикаго—Торонто—Париж, 1977 р.

МАТЕРІЯЛИ Й ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Оксана МЕШКО

МІЖ СМЕРТЮ І ЖИТТЯМ

Що припало на одну «людську одиницю» в час соціалістичного будівництва в Країні Рад за період з 1917 року по 1977 рік включно.

Свій схематичний мікролітопис починаю із Зелених Свят 1917 року — карбованої дати, що стала віхою переділу в моїй свідомості підлітка. Повернувшись із Сибіру рідний дядько по матері Олександр Янко. Був він засуджений Харківським Окружним Судом в 1907 році на довічну каторгу у свої 25 літ, за приналежність до партії есерів і революційну діяльність в м. Полтаві.

Валка людей, селян з містечка Старі-Санджари на Полтавщині, їздила в м. Харків на той бучний суд великого політичного процесу. Оплакуваний родичами й сестрами, був за життя похоронений він у свідомості настрашених своїх земляків...

Поява його в рідному селі через 10 років, як воскресіння з мертвих, була великою подією для сільських жителів, що чекали від революційного струсу благодатно-оновлюючої зливи...

Велике квітуче містечко з річкою Ворсклою Старі-Санджари під Полтавою, із хліборобським населенням приборканого стану козацького; малоземельники, не були покріпачені каракатицею — оце моє село, де я і народилася в 1905 році.

Батьки мої, як і більшість односельчан густонаселеної області в Україні, землероби, перебивалися ще різними підробітками, торгівлею тощо.

В розпалі революції перших 3-ох років мій батько, дід і родичі не підлягали репресіям, а їх майно експропріації чи конфіскації.

Весною 1920 року військовий червоний загін зганяв до волости людей на сходку. В покарання за невиконання волостю податку, брав заложників.

Оксана Мешко

В число заложників потрапив і мій сорокалітній батько Яків Мешко не відомо за якою ознакою: чи за рахунком десятого, чи близько в колі стояв, чи накинув оком напасник, бо не був заборгований волості. Погнали заарештованих в Губчека... Розстріляли батька в Харкові на Холодній Горі у грудні 1920 року (так було зазначено в довідці). По арешті батька розпочалося переслідування місцевою владою рад нашої родини і родичів — незаконні реквізиції продуктів, худоби, господарського реманенту, та особливого гоніння зазнав мій брат Євген Мешко, 17-тирічний хлопець, активний член «Просвіти» і режисер її літературно-художньо-драматичного гуртка.

Невдовзі жертвою темноти й посіяного розбрату впав брат від руки напасника...

Доречно зазначити, що з числа цих самих напасників — (яких чомусь звали активістами) троє молодчиків у 1921 році були забрані Губчекою за грабіжницький розбій та винищення в селі єврейської родини.

Гонимі й переслідувані уламки нашої родини — дві сестри Віра і Катерина та брат Іван — розбрелися по світу, хто куди.

В 1927 році вступила я до Інституту Народньої Освіти в місті Дніпропетровському.

Від часу вступу і до закінчення інституту в 1931 році, в порядку «радчисток» кілька разів звільняли мене з інституту по мотивах «соцпоходження», з подальшим поновленням, бо насправді мое «соц» на підставі законів Країни Рад не повинно було заважати осягненню вищої освіти, й це що мені випало доводити кожного разу і залишатись при цьому незалежною поза студентськими організаціями, комсомолом тощо.

Чотири роки перманентних гострих нападів, чотири роки боротьби за право вчитися і скінчити ВУЗ — були нераціональною затратою не абиякої молоді енергії, псуванням нервів. Вчилася, не користуючись студентськими пільгами — стипендією, гуртожитком тощо. Але не зневірювалась. Коли виключали — продовжувала вчитись самотужки, поновлювали — йшла здавати, майже що екстерно, з тією, хіба, відмінністю, що не мала ні семінарів, ні консультацій, ні матеріальної підтримки. І це все на тлі пореволюційної руїни, загального убожства, безробіття.

Поневірвання і злигодні були супутниками моєї молодости.

Одружилася в 1930 році з Сергієм Федором, колишнім укапістом. (Відсидів він на Холодній Горі в Харкові рік за приналежність до Української Комуністичної Партії, офіційно визнаної. Але в 1925 році всіх членів тієї партії було зібрано під дах сумнозвісної тюрми, де взялися за «перевиховання» українських комуністів з «національними збоченнями». Потім, за постановою III-го Комінтерну, рядових членів було звільнено з тюрми таки членами партії вже ВКП(б), а їхнє давнє керівництво волі більше не зазнало).

Працював Сергієнко в кількох інститутах міста Дніпропетровського викладачем на катедрах соціально-економічних дисциплін (політекономії, економполітики, історії революційного руху тощо).

Двох своїх синів Євгена і Олександра народження 30-32-го років ростила в лихі часи штучного голоду в Україні на пайку по карточній системі, в задусі сталінського беззаконня, страху і загальної подавленості у громадському й суспільному житті країни.

В 1935 році заарештували мужа. Другий його арешт був стільки ж несподіваним, як і безпричинним. Після слідства, перед судом дали нам в тюрмі побачення через суцільну сітку — у вузькому й довгому приміщенні повіткового типу з одночасним запуском кільканадцяти чоловік відвідувачів...

З'ясувавши на побаченні не умотивованість звинувачення і виграшні моменти, поїхала я до столиці Києва у генеральну прокуратуру рятувати чоловіка, — (це ще було за Ягоди, тоді ще й можна було доступитися до великих начальників, без перепусток вони могли вислухати).

Як результат моєї скарги, справу Сергієнка після судового переслухання повернули з обласного суду на дослідство, а згодом його звільнили після 9-тимісячного слідства, взявши з нього підписку про таємну співпрацю з органами НКВД... Тримав це чоловік в таємниці і від мене... і ходив без роботи... Через невиконання Сергієнком мефістофельського контракту передавання інформацій близько року «не міг» улаштуватися на роботу не тільки на викладацько-педагогічну, але й економістом на виробництві — а кваліфіковані кадри були потрібні до зарізу. В якусь хвилину відчаю признався мені про причину свого вимушеного безробіття — і збрала я його в дорогу шукати долі, праці та хліба поза межами України — на Урал далекий. Поїхав без контрактації і пілг, зв'язаних із нею, залишаючи за собою перспективу повернення до родини, живосилом роз'єднаної.

Із двома маленькими дітками та з мамою-другом довго пхали ми біду самі... Не мав можливості чоловік нам матеріально допомагати, через обезціненість карбованця. Роботу знаходив безбронну, більше того, перебирав: з Магнітогорська виїхав до Челябінська, підшукуючи місця проживання за кліматичними умовами, більш придатні для перевозу родини: сини хворіли.

Сама я працювала в Науково Дослідному Інституті зернового господарства в хеманалітичній лабораторії молодшим науковим працівником. Кілька років відстоював мене на роботі науковий керівник, а пізніше директор Микола Гуттерц.

Та в розпалі ежовщини, коли у нього самого захитався ґрунт під ногами, звільнили мене з роботи в 1937 році за «скороченням». Безробіття і зима затискали мене в безвихідний кут...

Не кидав і страх переслідування й кари за негодіане: дядька мого Олександра Петровича Янко, члена Київської спілки політ-

каторжан, як майже всіх політкаторжан спілки, заарештовано на початку 1936 року, спілку розігнано за втрату «бдительності». Царському політкаторжанину Янкові (членові Центральної Ради, працівникові міністерства в уряді Директорії), людині могутнього духа й тіла, катуючи, повибивали зуби, потім вивезли невідомо куди без права переписки. Реабілітаційна довідка свідчить, що вмер він «вільним» у 1946 році, не розповівши про себе ані словечка. Мого двоюрідного брата Мешка Євгена в 1937 році розстріляно на підставі вироків воєнного трибуналу за «агітацію» в час відбування ним військової служби. Мого другого дядька Дмитра Янко — інваліда праці — теж було заарештовано в 1937 році в Харкові і про його долю родини не повідомлено... Не шукали вони його, не писали, певно реабілітаційна (заява) застрягла в органах.

Поділила я дітей своїх: мамі залишила меншого сина Олеся, а сама із старшим сином Євгеном подалась у РСФСР до Тамбова; мама мусіла лишатись у нашому родинному гнізді, щоб не схололо до нашого повороту... Повернення ми собі планували завжди.

В Тамбові уже прижився і Сергієнко, щоб знову разом починати з порожнього місця серед незнайомих і чужих людей. Тут не відмовляли нам у роботі, але й заробітки наші за низькою, номінальною вартістю грошей ледве покривали найскромніші наші потреби. Згодом привезла і другого свого сина Олеся і замкнулись ми в родинному колі — шкаралупі чотирьох. Уникав мій муж зустрічів і знайомств із людьми, через зобов'язуючий, роз'їдаючий душу контракт виказувача.

Мені хотілось до людей, до товариства, а він тікав від нього... В Тамбові застала нас Друга світова війна, ми були в запіллі, та і на цей раз не поминуло мене страшне лихо.

В епізодичне друге бомбардування міста, прямим попаданням, у квартирі був убитий мій одинадцятирічний, обдарований первісток Євген... Мобілізували чоловіка, припинився зв'язок із матір'ю, родичами на окупованій фашистами Україні.

Вдвох з Олесем опинилися ми в розбурханому війною людському океані, посеред голоду, страху, епідемій, бомбардувань і смертей...

Четвертий рік точилася війна...

Думалося: страшне лихоліття примирить усіх людей, що уцілюють, залишаться живими. Бо не може бути вороття до минулого з його цькуванням і розбратом серед своїх людей, співвітчизників. Не може бути кари без вини, репресій і вигнання на своїй Батьківщині...

Через шість із половиною років, у травні 1944 року, залишила я своє тамбовське пристанище-вигнання, що назавжди вкарбувалося боєм утрати сина, змарнованими літами на чужині.

Осиротілі з Олесем поверталися ми в рідне місто Дніпропетровське, що колись правило нам за мачуху.

Та з великої нашої родини застала самісіньку нашу неньку Марію: в хаотичному клубку кровопролитної війни ще важко було вгадати, що кому вготувала доля, хто повернеться уцілілий.

Інвалідом повернувся чоловік до Києва, тут і улаштувався на роботу; і ми втрюх, знову все залишаючи, їхали на з'єднання родини на початку 1945 року до Києва.

Скінчилася війна, котрій здавалося кінця не буде, а нове лихо знову настирливо стукало нам у двері.

Восени 1946 року з'явилася моя старша сестра Віра Худенко. Приїхала вона з Рівенщини — відчахнуло лихоліття війни її двох дорослих синів, невістку, чоловіка... Залишилась вона одна, як палець.

На Рівенщину вона їхала до сина Василя, що перебував у повстанчих загонах Бандери, воюючи з німецькою навалюю між двома вогнями. Залишений напризволяще на Західних теренах, доля його, трагічна, така ж участь дружини Надії Кандиби і батька Михайла — всі вони загинули у сталінських таборах. Брат його Євген, лейтенант-топограф, що вірою і правдою служив, перебуваючи в червоній армії, ще під час слідства брата був у покарання відкомандирований з пустелі Гобі у штрафбат під Харків в 1943 році і після тривалого перебування у водах річки Лопані, захворів на мільйоні процес туберкульозу і за 3 тижні помер. Зрозуміло, історія її родини з таким фіналом стала мені відома пізніше, як і їй самій. Але дещо я знала, про щось здогадувалась. Достеменно знала як мій небіж Василь, невійськово зобов'язаний студент 4-го курсу Дніпропетрівського будівельного інституту, з «ополченням» стояв на обороні Дніпропетрівського мосту в час відступу радянського війська в 1941 році. Правдоподібно, механізм замінованого мосту запрацював раніше, а може, з повільних темпів і неорганізованості евакуації не все регулярне військо встигло перейти, тим більше його охорона «ополчення» опинилось у полоні в німців. З німецького полону Василь утік, обравши альтернативу чинити опір окупантам у рядах націоналістичного загону.

Несила була наша з мамою відмовити Вірі в тимчасовому приютку: сама вона, врешті-решт, не мала ніякої провини. Я улаштувала її на роботу, знайшла квартиру, подала документи на прописку в міськраду як на фахівця за викликом.

А тим часом потаємні інформатори Кувалдіна і Шехтман — сусіди по квартирі — подали свої підозріння до КГБ.

Якось увечері затримали сестру на вулиці на три доби, потім арештували, не повідомивши нас про це. Більше 10 днів розшукувала я її як загиблу безвісти по лікарнях, моргах, міліцейських дільницях. Горе матері розчулило одну з інформаторок — Кувалдіну: мати завжди всім йшла назустріч і Кувалдіна шепнула, що треба звернутися у прокуратуру і що дочка жива.

Почалося моє ходження по прокуратурах, приймальнях КГБ, а далі з передачами під ковану залізом браму на Іринінську вулицю. По закінченні Віриного слідства — по юридконсультаціях за адвокатом.

Не зчулася як наді мною повис скрегіт зубів, розлука із сином і матір'ю: не згадую добрим словом мужа свого контуженого, психічно хворого: використало його КДБ для якихсь там свідчень їм угодних і потрібних проти сестри й мене...

Мої турботи про сестру, елементарне людське ставлення до людини в біді вирішило трагічний напрямок долі моєї, долі мого 13 і піврічного сина і беззахисної старшої матері нашої.

19-го лютого 1947 року на Львівському майдані серед дня три чоловіки в білих кожухах силоміць запхали мене до легкової машини і привезли у внутрішню тюрму КГБ на Короленка 33. Пред'явили ордер на арешт і після знущальної процедури «особистого» трусу загнали в бокс, місткістю з одягну шафу, але вищу, темну із зачиненою кватиркою вгорі і маленькою електролямпою.

Далі перший допит, потім тюремна камера, темна сира одиначка.

Розхрістана, — без гум-держателів усіх деталей жіночого реквізиту, залізних застібок, шпильок до волосся — такою мене привели в супроводі конвоїра в кабінет до слідчого штабскапітана Куценка.

Пред'явили мені звинувачення в намірах терористичного замаху на першого секретаря Політбюра ЦК КП(б)У Микиту Хрущова; за їхньою інсценівкою намір цей ми мали здійснити вдвох із сестрою Вірою.

За словами слідчого — на моє питання про докази — «такое обвинение доказательств не требует других, кроме личного твоего признания». А я «уперто» не хотіла признаватись. Не призналась я і після 21 доби слідства без сну, що здійснювалися в такий спосіб: нічні допити починалися через 30-40 хвилин після «отбою», кінчалися за годину, часом менше перед «підйомом». (Бувало, що тюремна чергова адміністрація дзвонила до кабінету слідчого Куценка, нагадуючи, що мені, мовляв, «час до камери, щоб не порушувати тюремного розпорядку. Їм ходило о порядок «оправки» і циркуляції в'язнів з парашею по коридору до загального санвузла, щоб не збитись із рахунку камер).

Вдень пильнував «вовчок», щоб бодрствувала і не дрімала. Можна було сидіти на ліжку, але не лежати. За «кльовання носом» саджали до карцеру в холодний підвал і забирали верхній теплий одяг. Карцер без ліжка і «тюфляка», пайок — 300 гр. хліба і двічі окріп. Часом за дримання саджали в бокс, де швидко бракло повітря і я непритомніла. Тоді вгорі відчиняли кватирку, що виходила на коридор і наглядач брутально мені погрожував та докоряв за мою «упертість» і «недисциплінованість». У такий

спосіб слідчий робив собі »передишку«. А я продовжувала не »зізнаватися«.

Коли я здогадалася, що сестра починає їм поступатися, то ублагала одну з наглядачок Марію, в очах якої запримітила промінь співчуття до моїх страждань (Марія мене обшукувала в день арешту), провести мене вдень до вбиральні (це дозволялося, очевидно, в якомусь екстремному випадку) попри сусідську камеру в якій сиділа Віра і, мабуть, на той час одна, та на хвилику відкрити кормушку в камеру.

Сказала я сестрі кілька речень і полишила її зацікавлену серед камери. У критичну хвилину мого слідства, коли мене слідчий шантажував арештом моєї матері, а, значить, і з усіма наслідками, що витікали із цього, в момент материнського безграничного болю і страху, коли сиротять її дитину, Марія мене врятувала — вона запевнила, що немає моєї матері в тюрмі, що мати щораз у приймальні дні приносить мені передачу, але її не беруть.

21 день я витримала без сну. Спала я, ходячи по камері, падала і розбивала собі коліна. Виразки на колінах зашерхали, але знов я їх здирала при наступному падінні. З колін по ногах текла гнійна сукроватиця, присихали панчохи, але жодного разу тюремна лікарка не оглянула виразків і не перев'язала биндом. На мій виклик розмовляла зі мною через кормушку і схиляла мене бути більш »поступливою слідчому«, оскільки від неї »нічого не залежить«. Тоді я її прогнала й була покараною. Карала адміністрація тюрми за все, навіть »за матеріальний ущерб камерному имуществу«. Бо один раз, після лазні я намагалася висушити свої труси, прикріпивши їх маленькими двома прутиками (вітром занесло ці прутики довжиною із сірник в прогулянковий дворик, огорожений чотирма цегляними стінами висотою стандартного поверху) до металевої сітки, яка відгороджувала батарею.

Начальник слідчастини підполковник Цибков у слідчому кабінеті підступив був до мене, щоб мене ударити, а я закричала на весь голос: »підполковник, не смейте бити!«, а тоді дико на високих нотах розляглося моє: а-а-а-а відчаю і безвихідності... Цибков вийшов, кинувши слідчому: »не надо«... »На Ірининську слышно«...

Слідчий штовхав мене, бо я засинала на слідчому стільці, далі сідав близько мене, колотив об стінку шафи масивним тюремним ключем, щоразу міняючи такт: я кліпала зо страху, забуваючи де знаходжусь...

Слідчий починав і кінчав: »один и тот же вопрос — откровенно признайтесь о своих намерениях убить главу украинского правительствы Никиту Сергеевича Хрущева«. Я вже не сміялась, не суперечила, тільки дивилася, і не на слідчого Куценка, а на його рухомий, круглий рот. Рот ще більше закруглювався з одного боку, де у нього близько уст був шрам у вишневу кісточку. Якось

спало мені на думку, щоб припинити нарешті ці абсурдні й нестерпні балачки, ці муки — досить розідрати йому рота, раптово заклавши в рот свої вказівні пальці рук і смикнути з усіх сил... Ця «ідея» мене так захоплювала, що сон тікав безвісти і я подумки прицілювалась, зважуючи кожен рух свій, дистанцію, напругу м'язів...

Спробу я таки зробила і, звичайно, невдало, навіть не досягнувши руками його обличчя... Куценко схопився переляканий, викликав конвоїра і відіслав мене до камери. Два тижні мене не кликали на допит. Потім я знайомилася з новим слідчим Поповим вдень. А ввечері знов на допит. Наступ він вирішив зробити відразу — погрози, залякування, потім обіцянки в нагороду за моє «благоразумие». Знову брутальна лайка і залякування.

Я лишилась незворушною — приготувавшись до найгіршого кінця, аби тільки не посвідчити того, чого від мене так довго вимагали. Разом із сестрою нам було близько 90 років, вік досить поважний, щоб кінчати митарювання на нашій грішній землі, але треба з честю і гідністю.

Отож коли Попов нагнітав і доводив свою безмежну владу наді мною, і, гіпнотизуючи мене очима розлюченої людини, рвучко відчинив шухляду столу і, не зводячи з мене очей, імітував рух — доставання «чогось», що мало положити кінець його «довготерпінню»...

Я спокійно встала, обернулась обличчям до стіни, і залякла...

Був би Попов дав мені доброго прочухана — так до нестями він був обурений моєю «неучтивістю», але його гістерію припинив телефонний дзвоник.

Перед самим «підйомом» мене заведено до камери. Вимогу мою — закінчити слідство у присутності прокурора — було задоволено.

Допитували вдень й у присутності прокурора Юрченка. Знав він мене з того часу, коли я не раз зверталася до нього ще у справі заарештованої сестри Віри Худенко. Пам'ятав він.

Обдурив мене Юрченко: умовив підписати кілька протоколів слідства, і «двохсотку» на закінчення його. Привітно посміхаючись, запевняв мене прокурор: «немає вам чого боятися, підпишіть. Ви самі добре знаєте, що справи немає, і треба з цим кінчати, нарешті».

Через сім місяців моєї муки, вже в Лук'янівській тюрмі, зачитав лйитенант КГБ позаочний вирок ОСО МГБ ССРСР — 10 років виправно-трудоих таборів; сестрі те ж саме.

Ціною семиденної голодівки я таки одержала належне мені побачення з мамою і сином Олесем. Через дві сітки очима уп'ялися ми одне в одного. Намагаючись бути спокійною, передавала я свого сина у дбайливі руки сердешної матері — хворої старої жінки. Мама трималась мужньо. На кількаразове питання сина Олеся, на скільки мене засуджено, відповіла аж на кінець побачення. Олесь протяжно вимовив: «десять років», а тоді раптом

голосно заплакав; мама рвонула двері до кабінки, що була нашим бар'єром, я розчинила двері і в тісних сутичках сплелись ми в обіймах утрюх, в розпачі і сльозах. Затиснутий наглядчач ледве виштовхав мене, а мама вийшла з онуком сама, спотикаючись, похилена...

Обдурили маму — не взяли для мене теплих речей, так я й поїхала в Сибір у черевиках і в легкому зимовому одягу в чому була заарештована.

З Києва вивозили в голубу днину щедрого вересня київської осені попри Лук'янівський ринок. Крізь віконце тюремної машини миготіли щасливі матері з дітьми-школярами, жінки з базару несли кошики з овочами, садовиною, заклопотані тією «буденщиною», що через тюремну призму видається щастям недосяжним.

Підвезли нас до вокзалу десь із глухого закутку залізниці, як крадених, ховаючи від очей співвітчизників.

Коли нас вивантажили з «воронка», із жінок були лише ми із сестрою, останні — чоловіки (німецькі полонені чи карателі, чи військові злочинці) і страшенно всі виснажені. Всі ми були об'єднані однією статтею кримінального кодексу УРСР — 54, 48 ст. — терор.

Взявшись по команді «під руки по п'ятірках», чвалали по шпалах до столипінського вагону пасажирського поїзду, відчепленого, загнаного в кут. Опинились із сестрою в першій п'ятірці, і я була крайньою. Майнула думка — побігти. Підстрелена в ногу, буду залишена на якийсь час у Лук'янівській і ще раз побачу сина та матір, це найкраще, що можна жадати в моїй безпросвітній ситуації. Затормозила я свою першу п'ятірку, конвой прикрикнув. Віра стисла мені руку і благально: «Прощу тебе, йди...» Щось мене зупинило, хоч я так рвалася назад, до сина, до матері...

Все щось гальмує вільний дух людини. І на втіху собі, для виправдання свого внутрішнього рабства людина придумує ті аргументи для себе: «Здоровий глузд», «З двох бід — менша», «Сміється той, хто сміється останній», «За терпіння Бог дає спасіння», «Терпи, козаче» тощо.

В купе, відгороджених залізною сіткою, їхали ми з сестрою на північ незмінним складом однієї партії військових злочинців, укомплектованої ефесистами ще з Києва.

Та все везли нас в темпі, у столипінських вагонах (їх тепер називали вагонзак), везли невідомим маршрутом, у незнане... Завозили на пересилки — величезні концентраційні точки для засуджених — тут мінявся конвой, проводили санобробку, огляд, обшук тощо. На пересилку провадив конвой із гвинтівками «наперевес» із собаками, вишколеними на «зека» в тілогрійці. Йшли ми покійно під гавкіт собак, напружено вслухаючись в команду конвоя: «...по п'ятеркам розобраться, взіться под руки, слухається команди, шагом арш!» Йшли, як іде худоба, відбракowana на «скотобійню»...

Опанував і мною той настрій тупої покори нашої конвойної партії — обірвалися на далекій відстані морально притягальні ниті із сином і моєю осиротілою матір'ю Марією. Не поривалася я більше тікати — із самого глибокого інферно, хтось незримий і так явно відчутний став тепер моїм довічним володарем, повелителем. Із сатанинським знущальним сміхом жбурляв він життя моє, долею моєю і долею мого сина-підлітка, старої матері.

У Воронежі з потяга вивели нашу партію саме в пору поживання ранкових рейсів, переповненими робочим людом, що на крик конвою: «Граждане, в сторону, пройдите, посторонитесь» — дав нам «зелену вулицю», а собаки злісно гарчали на нас, і на ту темну стіну «граждан» в тілогрійках, скупчену на пероні вокзалу.

На команду конвою чвалом поспішали ми напереріз залізних колій у глухий закутень вокзалу.

Не бачила я людей, бо дивилась під ноги, щоб не впасти, не знаю, якими очима дивилися вони на нас, жінок «ворогів народу» в цій компанії німецьких вояків.

Ми із сестрою не обмовилися з ними жодним словом не тільки через крик конвою: «Не разговаривать», а і через мовний бар'єр. На міміку та на жестикуляцію і в них, і в нас забракло сили і бажання. Один із німців все падав, його підхоплювала «п'ятірка», хоч всі вони були геть виснажені.

На Воронізькій пересилці нас сортували, дивилися в супровідні документи. Хтось із того начальства, прочитавши, що ми з Києва, зі сміхом сказав: «С нового Иерусалима, значит, прибыли».

Це все, що знали ці люди, поставлені над нами, за Україну, — нагадавши рабу рабську історію їх батьківщини...

На клаптику паперу, огризком олівця 3 і півпальця (а це ціле багатство, що не на кожній пересилці можна роздобути, й дала мені одна зековка-колгоспниця, що досиджувала свій строк за 2 кг. украдених помідорів), нашкрabала я кілька втішних слів додому своїй матері.

Зліпила аркушик розжованим хлібом, написавши зверху адресу і, коли вів нас конвой на вокзал, жбурнула його в натовп, гукнувши: «Люди, бросьте в ящик!»

Не дійшов мій перший лист: така була реакція по війні людей вистражданих, озлоблених.

В Москві нас із сестрою розлучили.

Вкрай змучені, прощалися ми вже навіки — так думалось — із сухими очима і скупими словами...

Мені шлях проліг на Ухту Комі АССР в притундрову смугу. Вірі — в Кемировську область, південну частину безмежного Сибіру...

На В'яткинську пересилку йшла я з численною партією людей, різних за провинкою, статтю, терміном покарання жінок і чоловіків.

Супроводжував в'яткинський конвой (руські солдати, перемішані з «іногородцями»). Такий конвой неперевершений у своїй су-

ворості. Зеківський влучний фолклор каже про нього, що «Вяткинський конвой шутить не любить». Бо веде цей конвой людей, не оминаючи ні калюж, ні балок, ні рівчаків, ні снігових заметів напереріз і «на прямую», не зважаючи ні на старих, ні на малих, ні на хворих, жене як худобу, хвацько викрикуючи, підштовхуючи знеможених відстаючих.

В'яткинська пересилка тюремного типу вкрай була на ту пору забита людьми. Звідси їх переправляли в заслання, табори, тюрми по всіх точках Гулагу.

Верховодили на пересилці люди бувалі та блатні. Місця для всіх на двоповерхових суцільних нарах не вистачало.

Постояла я, прислухалася до говірок і попрямувала до найчисленнішого гурту жінок із Західної України, що сиділи під нарами, на долівці, в її вибоїнах, мов на подушці з пилу. Розсунулись гостинно. Сльозам і розповідям не було кінця.

Розповідали як жінка із хлопчиком маленьким чекала укомплектування нової партії на висилку. Начальство, вичитавши її прізвище, спитало як звуть хлопчика. Мати притишено відповіла: «Степан».

— Так ти Степан? — звернулись до хлоп'яти. Хлопчик злякано відповів: «Ні, я Степан, але не той, не Бандера» і сховався за матір. Навіть малята знали, що їх карають за одно те ім'я, яке стало приводом до покарання трьох поколінь: воно теж не вимагало доказів провини як і мій «терористичний намір»...

За ім'я те карали щедрою мірою — цілі села на Заході (західних областях України, — Ред. В.Ш.), розплачувалися своєю особистою і родинною свободою, навіть життям.

Третя й остання моя пересилка в цьому етапі була Ухтинська. Це значна чорна крапка на людному шляху великого зеківського тракту Печорсько-Ухтинського.

За колючим дротом чималої ділянки стояло кілька приземлених сіро-довгих бараків; в кутах вежі з сторожевою охороною, в зоні контролював нагляд, а ще десь є невидиме начальство, яке всім порядкує, дає арештантську пайку харчу, що не погашає голоду, а, навпаки, розпалює його.

Опинилася я в одному напівпорожньому жіночому бараці з голими, дошчаними суцільно-двоповерховими нарами, висковзаними до лиску від бруду, а на додачу ще й вошивими. Воші білі лазили по дошках, не ховаючись у шпарки як то блощиці, вони жадібно шукали собі господаря. (Припустімо, що дошку не запхали у «прожарку», а дезинфекцію чому не застосовують?) Проте я мусіла вилізти на горішні нари, бо ноги мої вже не тримали тулуба, звалилась, не роздягаючись...

Обідрані і брудні кісточки (їх звали «доходяги») з чоловічих бараків вешталися по території пересилки як сновиди з мутними очима бездушних людей, заходили й до жіночого бараку. Було на них гидко глянути — наверталось почуття незборимого обри-

дження: так це виглядало, мало сказати не естетично, а просто страшно за людську подобу...

Якийсь чоловік, подібний до діда-жебрака, заговорив до мене так, що привернув увагу. З почуття жалости я злізла з горішніх нар і зрозуміла, що людина спрагла за добрим словом з уст жіночих, що марились йому через забуття довгих років неволі і гранично-духового та фізичного виснаження. Ми вийшли з бараку, він почав свою розповідь, як заповіт — шукав він свіжого слухача з волі...

Була це типова історія, так би мовити, банальна для радянської дійсності, бо вона набрала розмаху масовості. Після голоду 1932 року на Україні в наступні роки 1934-1935 почалось винищення української інтелігенції. Учителі периферії, покарані за сумлінність свого обов'язку народнього вчителя під час кампанії винищення українського «націоналізму». Засуджений у 1935 році бездоказово і позаочно ОСО (Особое Совещание при министерстве внутренних дел в Москве) на 10 років без права переписки. По відбутті терміну покарання, вдруге йому поновлено строк — по «представлению» табірної адміністрації. Знову позаочно ОСО затвердило 10 років «виправно-трудоих» таборів. Українець, із Дніпропетровщини, мій ровесник, за 13 років знищений до здичавіння.

Потік людей, що прибував у табори, живив його спогади, зв'язував з минулим, яке видавалося йому тепер коли і не зовсім казковим, то мало ймовірним — так було його перемелено на жорнах цієї досконало розв'язаної проблематики нищення людей.

Вперше надивилася я в Ухті на пересилці на табірних людей і щось я там втратила від самої себе. Мені стало страшно, життя втрачало свою принадність, а я так його любила! За тиждень везли мене в темному заґратованому воронку по драглистій дорозі в сільгосптабір за Ухтою — барачний, на болоті поставлений. Табір жіночий, змішаний: «бандерівці» з битовиками і жменькою блатних. Це були ті блатні, що їх всі боялися, в тому числі табірне начальство, нарядчик, кухар і наглядачі. Кидала адміністрація їм підкупуно. В руках цих заправил була ідальня, так само каптьорка, лазня, гральня, прожарка і всі робочі місця в зоні, що їх зеки називали «придурками». Так здійснювався всебічний тиск табірною владою на підневільних бранців, що їм було присвоєно назву «бандерівців», а бригадири взивали «роботягами».

Політичні жили в окремих бараках, і це був дуже відчутний привілей для людей мирних, працьовитих. Заохочуючи до підневільної праці бранців, начальство сприяло «нормальному відпочинку» політичних, усвідомлюючи чийми руками буде виконуватися виробничий план сільсько-господарської табірної одиниці. Але людей в бараки наганяли по зав'язку.

Щодо бригад, то вони комплектувалися змішано, мовляв, за педагогічним принципом: ми мали подавати битовикам і блатним

приклад у роботі й поведінці, а на ділі ці політичні мали виконати робоче завдання (з надмірними нормами виробітку!) за себе і тих нероб, що навіть не завжди виходили із бригадою на роботу, попихаючи «бандерівцями», які мусіли заробити собі і їм на пайку хліба, уникаючи штрафної для бригади в цілому.

В жіночій зоні була друга охоронювана зона чоловіча — у великий чотирикутник вписане мале коло з високим парканом, брамою на замку. Тут жили фахівці, без яких табірна сільгосподиниця не могла обійтися — фахівці парників і великої овочевої оранжерії, що вирощувала для начальства Ухтлагу свіжі овочі, цибулю тощо.

Як ці овочі виглядають, роботяги бачили лише через оранжерійне скло — в середину їх не пускали в той період, коли там можна було чимсь поживитись.

Роботяг годувала табірна кухня гнилими відходами від перербірки овочів.

Рідка юшка з неочищеної картоплі, пригнилої, заправленої макухою із суріти, пайка хліба на руки ранком, кухлик хлібного сирівцю ввечері і черпачок каші перлової, а частіше якоїсь крупи, схожої до пшона «магар» та шматочок вареної тріски.

Двічі на день торохтіли жінки своїми індивідуальними котьолками, виструнчуючись в чергу біля віконця кухні за мізерною арештантською пайкою — харчем

Цинготне підсоння, робота цілорічна на полі. Взимку не було чого робити, але бригади виганяли за зону.

Розносили на ношах торфовий перегній по полю, часто-густо перекладали торф з купи на купу, за тим прислів'ям, «хоч двирима рипай, а без діла не сиди».

Погода слотлива, напрямок дощкульного вітру кілька разів на день мінявся і не можна було втриматися на ногах. Проте з роботи не знімали раніше належного часу, хоч би з неба каміння падало...

Занепада я на силі і духові. Із презирством дивилася на заподливих роботяг, котрі будьщо хотіли жити, виконували задані дикі норми виробітку на роботі, що часто нікому не була потрібною, годі говорити й корисною.

Моя поведінка відчуженості і приреченості в тій гущі людей, коли ти позбавлений хоч в якісь короткочасні хвилини побути на самоті, не лишилася поза увагою.

Я більше не хотіла чекати на смерть раба... Ця думка підсилилась після моєї розмови із трьома зеками, що підходили до фінішу — люди набору з 1937-го року. Всі троє були придурками — агроном, пасічник (бджоли опілювали в оранжерії огірки, помідори) і їхня підручна тьотя Мотя. Говорила Мотя нишком мені, що в Некрасова під шпалою лежить один, а на залізниці Котлас-Ухта — десять...

Нарядчик і лікар санчастини (був інтернований, перебував на висилці) пхали мене у »придурки«, але від бригадирства сама відмовилась, а на працю в лябораторію, що була за зоною, Управління Ухтлагу не дозволило розконвоїрувати — відстрашував мій 8-ий пункт КК — терор.

Життя було нестерпним через те безпросвітне грабування і цілковиту безперспективність

Добрі люди, жінки селянські, намагались підтримати мою віру, замість цього після моїх переконливих аргументів самі впадали у зневіру. Моя собригадниця, ужгородська молода вчителька, стала зо мною на герць.

Йй було легше. *Найперше* вона виходила з релігійної засади: людина не вільна кінчати життя сама, бо воно Богом дане і все в його Божих руках, Він і допоможе цю біду перебути.

І друге — час іде і світ веде.

Третє — ми не маємо права полишати своїх братів незрячих на поталу, бо ми їх піднімали на боротьбу...

А я переконувала, що ми не маємо права жити аби вижити — нам залишається єдина форма протесту проти нелюдських умов життя і безмірного знущання — це смерть із власних рук, не чекаючи смерті, запланованої жорстокістю покарання... Прикладів було чимало.

Написала я своїй мамі листа, розхвалювала як мені в таборі добре і що я маю майже все те, що мала дома, але щоб я мала можливість повернутися швидше додому, то просила мені нічого більше не писати, не озиватися до мене і через табір мене не розшукувати, мовляв, сама обізвуся згодом. Підготовляла свою матір...

Несподівано таборовий лікар відпроваджував мене в Ухтинську лікарню, перед цим мав зо мною конференційну бесіду, що, мовляв, усе минає і це мине й може, в лікарні я десь приможуся у придурках, бо на цьому лагпункті важко з моїм пунктом № 8.

В лікарні я побачила несходиме багно, таке моральне падіння, що жажнулася ницости людини, коли вона втрачає Божу подобу й лишається гола перед страхом не вмерти, вижити будь якою ціною.

Амбулаторно хвору мене поселили тимчасово в закритий табір »мамок« у цьому великому таборі. Навіть жінки »на сносях« знаходили тут нових собі »поклонників« у корисних цілях. Жінки тут були на розхват...

Ранками із трупарки вивозили на табірній підводі мертвих, прикритих коротким простиралом, і стирчали сині задубілі ноги. Везли центральною алеєю до головної брами на зековський цвинтар без труни і хрестів (не дозволялося одягати мертвих навіть тоді, коли вони мали власний одяг у каптьорці). Коні не квапи-

лись, люди не реагували, поспішаючи в табірних справах, шапки не знімали... Це було звичайне «банальне» явище в лікарні.

Харчувалися всі робочі і всі амбулаторно хворі в їдальні, великій і переповненій; на дверях стояли «вишибаги» й не пускали в їдальню доходячих, що хмарою товпилися біля дверей. Вони теж заходили в їдальню по талонах як усі, але раз зайшовши, вже не хотіли звідти виходити. Роздатчики й рознощики торохтіли алюмінійовим посудом, бігаючи з тацями поміж столами. Біля мене опинився молоденький хлопець рознощик (офіціант) взяв мої талони й зупинився на мені довгим уважним поглядом, що перейшов у здивування. Потім він приніс мені кілька страв і цинготне зі словами: «Это вам, Оксано Яковлевну». — «Нет, я не давала тебе столько талонов» — розгублено сказала я. — «Вы ошиблись, ежьте». Коли я виходила з їдальні, він спинився на хвилю і сказав: «Вы меня не узнали, я Колька, ваш сосед, Мари Петровны сын, ну вспомните Тамбов!» Так, це був розбишакуватий син багатодітної Марії поденщиці, моєї прачки, що був спійманий на груповій крадіжці з пораненням людини. Тоді він був підліток, тепер юнак. Спитав: «Какая у вас статья? — відповіда — «А я так и подумал, что политическая». — «Почему ты так решил?» — спитала я.

«Я здесь насмотрелся и поумнел. Я хорошо помню вашу семью и мальчиков ваших. Талоны на обед будете мне давать». Підгодував мене цей хлопець стравами «протицинготними», черпаком каші над норму. І все це з мовчазною учтивістю і скромністю. Думаю, що цей хлопець був не з тих, що їх засмокчує, коли вони доходять до самоусвідомлення.

Не влаштувалася я в лікарні, як того бажав табірний лікар. Я навіть і не намагалася тут залишитися — життя було із суцільними гнійними наривами, і та єдина перевага, що мене не ганяли тут на роботу, що тут я «кантувалася» — мене не приваблювала.

Починалася ухтинська весна, повезли мене назад до сільгосплагу. Косили, гребли траву на болотах притундрових, бродили у воді по щиколотки цілий день, в черевиках чавкало, боліли ноги, крутило суглави. Саджали капусту, картоплю, корнеплоди. День переходив у ніч, не смеркаючись — сонце заходило й за годину-дві звідти і сходило. Працювали ми ніби у дві зміни, але без нормування часу й без годинника — по рейковій калатушці нас будили немов серед дня наглядачі й сонце все стояло високо в небі; нас гнали в поле, бо чекали (за прогнозою синоптиків) морозу, й на молоді сходи картоплі нагортали кучугури землі, нас квапили, підганяли, погрожували бригадири й десятники, обіцяючи штрафну пайку за нашу «байдужість і неусвідомлення» того лиха, яке чекає, коли мороз прибіє паростки молодих сходів.

Ми ходили на роботу і з роботи як очманілі — такі втомлені й голодні. Голод так допікав, що не можна було думати про щось

інше. В таборі йшла торгівля і обмінні операції. Високо цінувалася пайка глев'яка в 600 гр. Нас обкрадали кухня й ті, що за нею стояли. Якось я виміняла на свої речі пайку хліба, з'їла першу, мені належну, тоді цю і не відчула полегшення. А тут конотопська студентка Галя одержала посилку, принесла мені гостинець і свою пайку хліба. Коли я їй розповіла, що вже з'їла дві й голодними очима дивилася на третю, вона забрала в мене цю пайку, боячись за наслідки й повела мене до свого бараку, щоб пригостити гарячою і делікатною стравою, вона могла це собі дозволити, бо їй регулярно йшли посилки, й вона була поміницею в нарядчика, залишаючись людиною.

По-різному люди виходили з голоду: група молодих дівчат, з битовиків була розконвоїрована й укомплектована в кінну бригаду асенізаторів — вони очищали всі ухтинські міські нужники і дошками вивозили на поля. Зимом кайлом і ломом добували «золото». На території бараку їх було далеко чути, але вони не голодували й посилали листи додому скільки хотіли. В наших умовах — це щось значило.

Вважалось за щастя, коли бригаду посилали в овочесховище на перебірку картоплі та овочів. Там же їли сирими, крадькома пекли у грубках (сховище опалювалось), крали кілька картоплин, при чому їх важко було пронести в зону через подвійний трус при виході із сховища, а часом на вахті. Картоплю розрізали пластами й укладали в черевики солдатські як вистілку і ще так само в деяких місцях, які погано обмацувати. Увечері в бараці варили картопляну пресмачну юшку.

Я не могла так само красти. Вперше, коли на виході мене розконвоїрована зековка хотіла обшукати, я зупинила її, відвела руку зі словами: «Геть руки, я не хочу ні картоплі, ні обмацування». Вона розгубилась, а завідувача, яка стояла завжди при цій операції, промовила: «Галя, пропусти, не трогай ее».

Це ввійшло в норму й мене не чіпали. Але бригадники мене все пригощали «бульбою», я відмовлялась, одначе мені настирливо пропонували увечері варену картоплю, то та, то друга.

Це вже було негарно: я їла те, що інші крали.

Одного разу я таки сховала за тілогрійку кілька картоплин цілими і, звичайно, пройшла не обмацуваною, хоч, ідучи, мимохиті зупинилась на хвилику перед Галею: не могла пройти так вільно, як було до цього. . . Носила й далі, поки хтось не «стукнув», що я краду картоплю.

Потроху на очах всі зеківки бандерівських бараків чимсь стали схожі одна до одної внутрішньо, а, може, то мені так здавалося через той колір обличчя — червоної міді, від постійних ухтинських вітрів. Ніде, ніколи я нічого схожого не бачила, себто такого кольору засмаглости, що страшно спотворював обличчя і вираз його, й тих очей людей, голодних і загнаних.

Одного разу, і зовсім несподівано, мене врятував мій пункт № 8 (терору): це було при кінці зими 1949 року. По Ухтлагу концентрували великий ешелюнь «особоопасных» зеків на етап. Із нашого табору я була одна така. Всі дивувались, я ще більше. Довелося знову повертатися через Ухтинську пересилку. Звідси великим гуртом в «обладнаних» товарняках себто дощані настили двоповерхові, параша і пічка «буржуйка» та бачок для води, що епізодично наповнювався нею, а на якихсь благодатних стоянках окропом. Сухий пайок — хліб, оселедець і цукру око запорошити. Куди везуть, в якому напрямку й не питай, бо не скажуть. Ми були худобою, ні написати, ні поскаржитись; це робилося «височайшим», іменем та ствердженням державним законом.

Як кота в мішку везли в закритих вантажних вагонах, на якихсь станціях вискакували двоє по команді конвою набрати води в бачок та вилити парашу.

Деякі з дівчат називали і станцію, та важко було зорієнтуватися в чужому далекому краю. Були пересилки Свердловськ, Новосибірськ, Іркутськ. Мінявся конвой і «шмон», себто трус-перегляд речей, що везеш із собою, і трус особистий. Процедура трусу не тільки зневажлива сама по собі, а й дуже обтяжлива. Викидаєш, витрушуєш усе на підлогу, всі свої убогі пожитки, по них топчеться, перебирає нагладач, перемацує, а ти потім знову укладаєш в мішок, ув'язуєш вдруге чи втретє, чи в десяте. Шукають ножа, голку, дзеркальце, тут провадиться санобрібка живого товару зековця, постачання «сухим пайком» на дальшу дорогу. Тут і гарячу баланду, і черпак каші, кружку окропу одержували. На цих концентраційних базах наш ешелюнь збільшувався, поповнювався «особобезпечним» елементом.

Більше місяця в дорозі, в товарняках зі шматком глевкого хліба — мабуть, за спеціальною технологією виготовленого! — ще шмат гнилого оселедця чи камси і не завжди кухоль окропу!

Опинилась, нарешті я серед «особоопасных» у сірий день іркутської провесни 1949 року.

Людей іще звозили на роботу, за зону не ганяли. Харчування було значно краще: «державна» пайка доходила, бо всі «точки» внутрішнього обслуговування опинилися в руках однорідної маси «особоопасных». Нарешті вирвалися ми з-під кормиги блатних і битовиків. Трошки полетішало.

Табірне начальство (перед нами воно було в чоловічих таборах) знайомилось із підневільним жіноцтвом. Наш косяк — це переважно була молодь та жінки середнього віку, але були і старші віком, і бабусі знебулі.

Всі відпочивали з дороги, я трошки оклигала.

Щось начальство думало, а більше того, чекало розпоряджень і «виробничих» плянів від вищих щаблів нашого пресу.

А тим часом у довгих сірих наших бараках на 80 місць (а при ущільненні під зав'язку — на 100) гуло, як у вулику.

Люди забивались у свої не замуровані соти-нори, лежачи говорили і мріяли про звільнення, бо що в кого болить, той про те й говорить.

У всіх одно боліло, і всі одного чекали й лише у цьому одному були всі однастайні.

Воно визрівало в «параші» (себто нова чутка).

І люди, переходячи з бараку в барак (в зоні таких житлових бараків 9-10, а людей до 1000 чол.) — розносили ці «параші» як «найвірогідніші» чутки, як «ґрунтовні відомості» з уст табірною начальства, «самого» начальства!

Хтось підмітав у кабінетах начальників, хтось допомагав начальству в чорній канцелярщині, комусь «добра» і «співчутлива» наглядка шепнула (вже дівчата самохіть, навипередки впряглися наглядкам вишивати, плести, шити. О, раби вроджені!) і пішло...

І котилися — ширилися «параші» серед маси морально прибитого, подезінформованого жіноцтва, набираючи форм і змісту — самих неймовірних, казкових.

Загнані в закутень Іркутської області ми були загубленою цяткою на географічній карті із прочерком граден — «населения». А нам було призначено освоїти, побудувати, обжити ці острови пустель безлюдних, для людей вільних рабовласницької імперії, що мали прийти на готове.

І довго не оформлялась наша зашифрована поштова скринька, — адреса нашого перебування. Не квапилось начальство з оголошенням нам адреси — встигнуть!

Адже нам «положено» писати двічі на рік, лише двічі! Таку норму листування було встановлено для «особоопасных».

Моральна сила «параш» чудодійного впливу!

В «параші» ніхто по-справжньому не вірив, проте лише вони одні жили надією приречених.

Бо вони ґрунтувалися на здоровому глузді народу — ми були нарід і це відчуття нас ніколи не кидало: нас була маса. Наші судові справи й вироки були такі безглузді, що у святкові дні та активовані морозні, вільні від виснажучої праці, були предметом для гумору і злого сарказму зеківського справжнього українського народного фольклору.

Сільський контингент західніх земель України часто-густо був суджений «трійками», у складі: «Ляйтенант, сержант і рядовий», із каральних загонів військових експедицій для насадження «нових» порядків на територіях, звільнених від фашистської окупації.

Дійсність і реальність рятівні «параші» перетворювали на метелика-одноденку. З коконів щодня вилітали інші й вигравали по-різному підсвічені зсередини вогнем індивіда.

В Іркутському таборі такі були знайдені «посильные» фізичні праці для нашого новоприбулого чи то так звезеного жіноцтва. А саме:

1. *Лісоповал* із високими нормами виробітку (на повірку виявилося, що наші норми перевищували значно норми, які застосовував Димерський лісгосп Київської обл. в 1956 році, де працювали лише чоловіки).

2. *Полотно залізниці* (мужчини побутових таборів його наживлювали у стилі «туфти», підганяючи собі пайку. Слідом за ними наші жіночі бригади його остаточно закріплювали: і там було так багато роботи, а застосовані норми забезпечували нам штрафну пайку).

3. *Каменоломня*. Іркутськ будувався — йому був потрібний камінь бут. З допомогою пікфордовського шнура підворушували камінні скелі, а тоді крушили їх, б'ючи молотами, ломами, кайлами... Знаряддя праці в довгих скринях із подовженими ручками несли жінки на плечах по двоє у двох п'ятірках, час від часу міняючись. Вільнонайманці казали, що інструмент «битовикам» підвозили на підводі.

В цій небезпечній роботі ніякого інструктажу нам не було, — нема чого говорити про техніку безпеки! Було все просто — лобастій дівці нашому бригадирові, вільнонайманець-десятник давав завдання, вона тиснула на нас, а ми, з очманілою заповзятістю, весь світовий день літньої пори, як коماشня, рушили іркутський креміль, по команді: «...взяли, еще раз, дружно в место, ну...»

Ми не тільки довбали камінь, ми й вантажили його спочатку на автомашини, а потім і на залізничні плятформи, підкачували камінні брили на лагах з тим же пристрасним рефреном під команду: «...подняли, котим разом, дружнее, еще, еще раз...»

Так тиснув на нас бригадир безпосередньо, а загроза штрафної пайки сіяла чвари і сварку поміж бригадниць. Бо хтось, комусь здавалось, лише руками тримався, мовляв, хитрував, за рахунок іншого «кантувався», себе беріг, а ближнього свого «гробив».

У цій ворожнечі і злобі котили той лиховісний камінь на плятформу, видобуваючи із себе останні сили, заливаючись градом поту від спеки й непосильної праці. (Підсоння тут різко континентальне: дівчата, підставляючи плечі сонцю на початку навіть діставали опарення першого і другого ступеня).

Для сварок і ворожнечі ґрунт був благодатний — я пам'ятаю епізод, коли одна завзята полька зненавиділа мене за те, що я злісно, замість тієї команди звичної сказала: «...Даешь Варшаву, дай Берлин, мы врезались в Крым». Вона лаяла мене, називала «советкой» і «стукачем». Треба віддати належне польському патріотизмові і їхній національній свідомості. Польські жінки, малописьменні селянки, коли говорили: «Я есьм полька», то гордо підносили при цьому голову і правою рукою, стисненою у п'ястук, торкалися грудей — худих, висохлих. Їх було серед нас небагато, вони завжди гуртувалися осібно, трималися дружно.

Підірвалася я на каменоломні. З великою кровотечею положили мене в нашу санчастину (на кілька ліжкових місць), замість того, щоб відвезти до жіночої лікарні. Бо працювали ми за якимсь секретним «контрактом» місцевого характеру... Вивезені на весняно-літній період далеко від свого табору і ще далі від єдиної нашої «жіночої» лікарні, не заїздили санпотяги за нами по тій залізниці, ще не взятій до експлуатації без позначки цього пункту на карті-схемі.

Дальше начальство немов забуло про нас — не інспектувало, а своє безпосередньо табірне начальство пояснювало: «Виполним задание — вернемся в лагерь».

В санчастині лікарка із «зековок» — не тільки не гінеколог, а взагалі сумнівний фахівець, із начальством ладила, нічого не домогалась, хворі доходили, бо не було медикаментів, належного харчування, догляду тощо. Про скарги годі говорити. Єдині мої ліки були — лежати на ліжку горілиць, у чистому і світлому приміщенні, що, порівнюючи з бараком, видавалося курортом...

Тут було тихо, й можна було думати або й читати. Ніхто не дорікав за невиконання норми, а пайку хліба давали цілу і страви трохи кращі, проте вони не лізли в пельку. І не читалось, і не думалось, я й очі стала заковувати... Наша лікарка непокоїлася зовнішнім виглядом своїх пацієнтів, бо про клінічне обстеження не було й мови — не було тут лабораторій, лікарняних препаратів, ми віддані були безроздільно в руки експлуататорів-невігласів, медиків-підлабузників і волі Божій. Жінки-західнячки приносили трави з поля, із-за зони, стали поїти мене напаром трав. Історії хвороби на цих пунктах «контрактів» не писалось, а «медики» мовчали, з чимсь табірне начальство крилося, всі чекали етапу — повернення в ту нашу зону.

Отак мене лікували знахарки, народні знавці трав, і оклигала я трохи, але ходила, як сновиди...

Все жіноцтво, «роботяги» було чорно-жовте й виснажене ще до етапу, а тут за 4 місяці геть зчорніли, і звільнилися зовсім від обтяжливих деталей жіночого туалету — бюстгальтерів. (Про них кожна дбала самотужки, бо не були передбачені кучим переліком «обмундирования казенного образца», затвердженого Гулагом. Звільнялися жінки маючі менструацію і із надмірного фізичного виснаження.

Ми були звільнені від всього. Вже не було ні гострого розпачу, ні страху, ні туги за рідними, за дітьми своїми. Був тільки голод, і була втома і той повільний стан переходу в духовне небуття через всепоглинаючу апатію. Було це в 1950 році, минало мені 45 років. Нас нарешті повернули в наш лагпункт — поверталися залізницею, що її будівництво ми та інші жіночі колони доводили до кондиції. Ми вже знали по якій дорозі їдемо, бо коли нас весною везли по цій дорозі, то нам і на думку не спадало, що

вона могла бути нашою останньою дорогою... Апробували нову залізницю зеки, так би мовити...

Але попереду ще були етапи по Іркутську — тасували нас як колоду карт, щоб не зближувалися, не здружувалися... Сам процес етапу — це метода доконання, вичерпання останніх сил зека, граничне приниження людської гідності.

Викликають людей по списку з кожного бараку, каптьорки видають власні речі — люди товпляться, поспішають, нервують, сваряться, відшуковуючи свої злиденні мішки, бо їх підганяє, квапить наглядач. Етапників вистроюють перед кріпосною брамою по п'ятірках, а уболівальники, друзі, а часто родичі — завжди розлучали матір із дочкою, сестру із сестрою, подругу з подругою так само як і односельчан — стояли збоку засмучені, утираючи скупку, пекучу зеківську сльозу...

Брама, нарешті, відчинялася, здавалось би, у світ широкий. Але для нас, для людей лихої долі, вона була немов новою пащею, обіцяючи проковтнути навіки...

Не раз бувало, виведені за зону, по кілька годин ми чекали на від'їзд (етап) за парканом, переступаючи з ноги на ногу.

І хоч скільки б ми там не чекали, нас не годували й не поїли: ми були наділені «сухим пайком» за ґулагівськими нормами! — Облизували потріскані губи, засолені оселедцем, на вітру, на морозі.

А до кльозету і не проси — його не було за зоною. Нашими табірними душпастирями, управлінням ґулагівським і їхніми «архітектурними» проектами ці «споруди» не були передбачені.

Пам'ятаю один великий етап — переселення цілої колони на другу. По «секрету» стало відомо, що наша зона звільнялася для мужчин. Цей «секрет» облетів усю зону, 11 бараків, як тільки повернулися жінки з лісу.

Секрет став відомим від безпосередніх наших гнобительок: нарядниць, бригадирок, конторниць та їхніх «шестьорок». Начальство ділилося секретами зі своїми помічницями, отже з їхньою прямою участю здійснювався прес гноблення всіх останніх в'язнів; не останнє місце мали любовні інтриги в розповсюдженні «державних» секретів.

Треба додати, що секретів у таборі не було і їх не могло бути в силу специфіки табірної життєвості.

Зона з населенням в 850-1000 чоловік не вкладається в жодне існуюче поняття цивілізованого суспільства, таке як, напр., поселення, громада, комуна, колектив, група, родина тощо.

Це своєрідна масова людська одиниця жіночої статі різних за віком (від 16 до 78 років) та, соціальним, службовим станом (в минулому) людей.

Різна за переконаннями, розвитком, духовним складом і нахилами.

Проте ця людська різношерстість зв'язана спільним дахом кільканадцяти барачних будов і єдиним внутрішнім розпорядком, котрий резюмується, як «положено», «не положено»; керівництво здійснюється військовими офіцерами Міністерства внутрішніх справ СССР. Об'єднані терміном покарання від 10 до 25 років виправних таборів, ст. примусової надсильної фізичної праці, та ще голодною нормованою пайкою хліба й «баланди». Ці «об'єднуючі» константи таранили душу й відповідно шліфували (коректували) людську особистість. Від довгої дії з'являлися нові занепадні риси й новий умовний рефлекс стадности, що є відмінним від усталеного поняття «тваринної стадности» — ми попри все лишалися людьми жіночої статі.

Примусово позбавлені природних функцій, що вкладаються у формулу «жінка-мати», в нас продовжувала діяти внутрішня сила збереження жіночого біологічного індивіда й духовна надбудова до нього — схильність і відчуття тонкого та прекрасного у природі й людях.

Молоді дівчата писали вірші, укладали пісні (свою творчість реалізували в дні народження своїх близьких подруг і шанованих ними спів'язнів). Вишивали, плели художні речі матеріалом нікчемним, бо іншого не було.

Нарешті співали пісні з такою тугою і задушевністю, що їх не описати моїм старечим недолугим пером — вони закарбувалися в серці моєму болем і відчуттям несповненого обов'язку, того обов'язку, що його не можна виконати самотужки.

Пісні, проспівані українськими бранками, не записані на магнетофонних плівках, вони розтанули під іркутським небом, на його полях і роздоріжжях.

Вірші не збереглися — це були іменинні дарунки, прочитані вголос або записані на уривку дефонцитного паперу, що або слідом знищувався, або в черговому «шмоні» вилучався нашим наглядом. За них карали, вони поповнювали папки нашого оперуповноваженого «кума» з ідеологічними функціями, абсолютного в своїх судженнях і вироках покарання опікуваної ним «пастви». Зрозуміло, що йому належало чільне місце контролі серед табірної адміністрації і безроздільна влада над невилічним жіноцтвом.

На відміну щодо сучасного положення в таборах (їх тепер звуть «учреждениями»), колись слідчі МДБ Української ССР, запроторивши нас до Сибіру (в узагальнюючому розумінні, бо де тільки нас не засиляли) на термін до 25 років, більше ніколи нами не цікавились, ст. вони нас не «куріровали»: вони не розраховували на наше повернення, тим більше не сподівались на можливу зустріч із своїми безневинними жертвами.

Отож літньої пори вивели нас із тієї зони всіх — молодих, старих, хворих і зачинили браму.

(Далі буде)

МУЖНІЙ ГОЛОС ПРОТЕСТУ ОКСАНИ МЕШКО

*Генеральному Прокуророві Української РСР
Копія: Голові КДБ гром. Федорчуку Ф. Ф.*

Від члена Української Громадської
Групи сприяння виконанню Гельсінських
угод МЕШКО ОКСАНИ

Київ-86, Верболозна, 16.

ПРОТЕСТ

П'ятого лютого 1977 року в мене був проведений трус працівниками Міністерства юстиції УРСР ст. слідчим прокуратури м. Києва Паньковим Д. А. та молодшим юристом Печерського району м. Києва Дибом Н. П. і гром., без зазначення чинів, Андрюще (закінчення нерозбірливе) та Голубовим у присутності привезених зі собою «понятих» — Кислої Н. К. та Мурзіна Е. А.

Ордер на трус підписано московським прокурором і санкціоновано прокуратурою м. Києва.

Трус почався із биття вікон Паньковим, і в дім він уліз через вікно.

Паньков удався до цього заходу після 10-12 хвилинної розмови зі мною через шибку вікна.

У зв'язку з тим, що я перенесла вночі серцевий напад, я просила його на час трусу викликати мою невістку Звениславу Вівчар.

Моє слухне прохання Паньков зневажливо відкинув, пред'явивши ордер на обшук приміщень будинку і тут же сказав, що мені зроблять особистий трус, який ніким не був санкціонований.

Від особистого трусу я категорично відмовилася. Паньков поїхав ніби за санкцією. Згодом, повернувшись, пред'явив мені знов той самий ордер, самовільно дописавши вгорі графі слово: «Лічний», яке не було стверджене ні підписом, ні печаткою. І знову притямом до мене, що будуть мені робити особистий трус. Я заперечувала, відмовлялася.

Тоді Паньков заломив мої руки прийомом «самбо», і тримав мене, а «юристка» Дибка роздягла мене догола, обшукуючи та обмацуючи. Цю «операцію» зроблено у присутності моєї квартирантки Юлії Лаврової, моєї гості Віри Ткаченко, і «понятої» Кислої.

Після цього розпочали трус у квартирі і подвір'ї одночасово.

Трус у домі робили вкрай безладно. Мої зауваження слухні не тільки не бралися під увагу, — Паньков їх ігнорував із брутальними репліками:

»Заткнись!.. Твое место давно на Берковцах... Она еще в политику лезет!.. Группа называется — шайка!.. Где ты была, что ты делала?.. Ты бы у войну людей стреляла!.. Тебе бы на базаре цветами торговать«.

І без того хвора, а під час такого погрому у мене почався серцевий напад. Попросила я Лаврову викликати швидку допомогу. Але їй заборонили виходити з дому, а самі не спішилися викликати, бо як промимрив Паньков: »Она симулює«. Я змушена була лягти. В мене почали холонуті ноги.

Таки хтось із загону КДБ викликав швидку допомогу. Мені зробили ін'єкцію, дали ліки, а також прислали техніка (яка зняла кардіограму) чомусь тільки кардіограму, порушуючи правила, не залишили її ні мені, ні моїй поліклініці.

Таким чином, обшук проводився без господаря, хоч згодом я таки через силу мусіла вставати.

Було вилучено:

1. Папку переписки з депутатами Верховної Ради, що клопоталися про перегляд справи мого сина Олександра Сергієнка — президент АН УРСР Борис Патон, письменник Михайло Стельмах, композитор Дмитро Кабалевський.

2. Папку ділової переписки з Міністерством внутрішніх справ СРСР у справі мого сина.

3. Мою особисту переписку тридцятирічної давності, і всю іншу переписку із сином, друзями, знайомими за останні роки.

Вилучення особистої переписки у протоколі зформульовано так: »... (письма, конверты, почтовые открытки, телеграммы) как на территории, так из-за рубежа уложены и, не осматриваясь, опечатаны сургучной печатью — »следователь прокуратуры г. Киева № 42«, себто вилучено все гамузом, не даючи собі труда ознайомлення зі змістом.

Коли я заперечила проти вилучення офіційних паперів із державної радянської установи, Паньков вигукнув: »Это кляузы«. Щодо вилучення особистої переписки непрочитаної — сказав: »Експертиза будет читать«.

4. Книги і музичні платівки:

- а) Іван Драч. Протуберанці серця.
- б) Столипінська реформа на Україні, 1931 року видання.
- в) Евдокименко. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму.
- г) Мистер Кон. Последний русский дух. Автора написано нерозбірливо.
- д) Рідне слово Русанівського.
- е) Дві гнучкі платівки (на одній запис пісні »Червона рута«), друга із моїм дарчим написом синові, невістці...

5. Вилучена карта Томської області.

6. Вилучені зошити й окремі аркуші паперу з віршами (не політичного змісту), виписані із книжок, газет, журналів тощо.

У протоколі це записано так: «... листы бумаги с копией... текста у виде стихов...» (!?)

7. Вилучені цілі аркуші паперу й різного розміру клапти із спонтанними записами думок, зауважень, згадок та радіоінформацій, — безсистемних поміток, які не становлять собою ніякої вартості, с. т. папери для кошика, або, як висловився Паньков, «мура».

Однак це не зупинило його забрати все гамузом, скласти в целофановий пакет ще й ствердити на сургучі прокураторською печаткою!

Все це було б дуже смішно, якби не було так сумно.

Однак «витівки» офіційної особи слідчого Панькова на цьому не скінчилися. А саме:

1) Вилучив він у мене 10 примірників Загальної Деклярації прав Людини (Організації Об'єднаних Націй від 1948 року, що була підписана Союзом ССР).

2) Три фотокопії фрагменту із журналу «Кур'єр Юнеско» з текстом деяких положень прав людини (текст виконаний на одному аркуші, розміром щось біля 18×13). А в протоколі зазначено «Кур'єр», оминувши справжню назву ж. — «Кур'єр Юнеско».

3) Вилучено кілька фотокопій із «Прикінцевого Акту» Гельсінських Угод (на одному аркуші). У протоколі вони не значаться. Спитайте, чому? Мабуть, тому, що це суперечить «Прикінцевому Актові» в пункті VIII, частина А, розділ І. Бо «Прикінцевий Акт» передбачає здійснення громадських політичних... та інших прав і свобод, котрі витікають з Гідності, властивій людській особистості.

Ще вилучено у мене всі наявні матеріали Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських Угод:

1) Меморандуми №№ 2, 3.

2) Листи і заяви громадян про порушення законності та громадських прав на території Української РСР. (У свій час деякі з цих листів, заяв були відправлені самими громадянами у відповідні радянські інституції).

Вилучення цих матеріалів є незаконним, оскільки за характером і змістом своїм вони не являються антирадянськими, бо й сама Українська Громадська Група ніколи не ставила й не ставить собі за мету політичних цілей.

Діяння Групи легальні і правомірні. Вони витікають із Гельсінських Угод, підписаних 35-ма країнами (учасниками форуму), в тому числі і Урядом Радянського Союзу.

Проведення у мене тусу суперечить не тільки духові самих Гельсінських Угод, а й Радянській Конституції. Щодо акції мого особистого тусу, то це є конкретне порушення статті 7, част. III Міжнародного Пакту про громадські та політичні права.

Трус, проведений у моєму домі — яскравий приклад ігнорування московською і київською прокуратурами Гельсінських Угод. Цей трус навіть з офіційної точки зору Київського КДБ і його усталених норм є порушенням норм КДБ.

А саме:

- 1) Трус вчинено за фактичної відсутності господаря.
- 2) Вилучення провадилось безпідставно, на власний розсуд слідчими низької кваліфікації, яким бракувало навіть професійної та обов'язкової ввічливості й витримки. Матеріали, які вилучалися, я не мала змоги навіть оглянути. Їх знущально підносили на значній відстані, вигукуючи: «Хіба не бачите?»
- 3) Все, що було переглянуто, клали безладно. Тиждень минає, а я й досі не знаходжу потрібних мені паперів, документів, книжок, які у протоколі вилученими теж не значаться. Де вони?
- 4) Загін, який робив трус, складався із шести чоловік, а протокол тусу підписали тільки чотири особи. Відсутні підписи агресивного регента цього тусу — ст. слідчого Панькова і Голубова (чин його лишився невідомим).
- 5) Після закінчення протокол не пред'явлено мені до прочитання, ні для підпису (трус із складенням протоколу тривав від 9.30 до 1.10 год.).

Прошу розглянути мій протест із приводу вжитого щодо мене чергового беззаконня і повернути мені безпідставно вилучені матеріали Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських Угод, як члену цієї групи.

Також прошу повернути всі належні мені особисто матеріали, заяви, листи особистого листування із сином, друзями, знайомими тощо.

Щодо наруги над моєю людською особистістю, здійсненої іменем Радянського Закону слідчим Паньковим — відшкодування її неможливе.

Оксана МЕШКО

Київ, 9-го лютого 1977 року

ОДИН ГОЛОС З УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ м. КИЄВА

Громом з ясного неба для української громади стали політичні арешти творчої інтелігенції в 1972 році — в Києві, Львові, Івано-Франківському, Одесі, Харкові та ін. Заарештовані були немов вибірково популярні й авторитетні молоді літератори, мистці, активні члени громади — інженери, лікарі, студенти, вчителі.

Так звана українська громада Києва не була в ті роки якимось монолітом. Не була вона й офіційно зареєстрованою одиницею і взагалі не була ані клубом, ані осередком, і вже аж ніяк не організацією. Була це за природою своєю аморфна маса повоєнної молоді українського походження, в більшості своїй інтелігенцією першого коліна, і виникла вона стихійно, як наслідок доби хрущовської лібералізації. Об'єднувало їх національне самоусвідомлення, українська пісня, поетичне слово, зацікавленість історією та ін. У Києві співали вони на Дніпровських схилах в «дикому» аматорському хорі «Гомін» Леопольда Яценка, у свята — на вулицях та у скверах столиці, відзначали старовинні звичаї, свято першого снопа «ужинок», Івана Купала, палили ватри й пускали вінки із свічками по Дніпру. Йшли до приватного музею фолклору та етнографії заслуженого діяча мистецтв Івана Гончара, хата якого гостинно була відчинена для всіх зацікавлених добрих та недобрих людей. Проривалися в тісний «камерний» клуб Спілки письменників, відвідували ювілейні вечори письменників із числа тієї трисотки — реабілітованої посмертно української еліти, де стримано й неспіливо піднімалася запона із кривавих часів сталінського терору.

Плавом пливли на лекції з Історії України до Будинку Вченого, де з лекціями виступали Ф. Шевченко, Компан, Брайчевський — Академія Наук України затвердила їм цілий цикл таких лекцій. Допитлива інтелігентна молодь набивалася в залю Будинку Вченого, заповнювала коридори й вистоювала по кілька годин у тісноті й задусі, а потім писалися листи із пропозиціями знайти більше приміщення, ураховуючи масовий наплив слухачів. Очевидно, саме через це незабаром лекції були заборонені, а ті, що їх читали чи влаштовували, потрапили у немилість ряду установ. Закрито було у примусовий спосіб і музей Івана Гончара, а самого Гончара — піддано остракізмові. Розігнали хор Яценка, а всіх хористів внесено було на чорний список. І довго їх переслідували — в інститутах, на роботі, по місцю проживання; найзавзятіших викликали в КДБ — на допити.

12-го січня почалися арешти. Акція ця була нагальна й несподівана, до неї готувалися довго, а провели — в один місяць і в одне

число. Вивірений спосіб масового залякування, відновлення фізичного жаху, прищепленого добою культу особи. Це було засторогою тому, хто ще не був арештований, але міг бути ним.

15-го січня 1972 року «Радянська Україна» надрукувала повідомлення про арешт бельгійського туриста Ярослава Добоша «за проведення підривної антирадянської діяльності». Та ж газета за 11-го лютого повідомила, що «...у зв'язку з справою Добоша притягнуті до кримінальної відповідальності Світличний І. О., Чорновіл В. М., Сверстюк Є. О., та інші. Слідство триває».

По тих двох повідомленнях можна було вже надрукувати й «Відкритого листа» З. Франко, — бомбу, яку заготували заздалегідь. Характер і зміст цього листа говорить сам за себе. Це офіційне ствердження існуючого в країні неприкритого ідеологічного гніту, підпёртого військовою силою. Друкуючи листа З. Франко, газета повністю ігнорувала 19-ий пункт «Деклярації Прав Людини»: Франко каялася, що поширювала «наклепницькі матеріали», що її провина «ґрунтується на неправильному і викривленому сприйманні та інтерпретації окремих недоліків і труднощів у нашому житті», що «...у своєму політичному засліпленні» вона могла стати «на шлях, який міг привести до зради...» (!) і таке інше з того самого страшного трагічного арсеналу, коли людину в часи репресій примушували спершу обмовляти себе, каятися за нездійснені гріхи, а потім — розстрілювали й на підставі написаних розстріляним листів — арештовували інших.

В лютому 1972 р. пішов по руках самвидавівський лист Бориса Ковгара — викривальний документ проти самого себе. Біля місяця лист читали люди, а потім він потрапив до КДБ, і Ковгара було заарештовано. Слідство тривало недовго, суд відбувся закритий, і Ковгара відправили на примусове лікування у закриту спецлікарню Дніпропетровського, де його й понині «лікують».

Муки сумління цієї людини були страшніші за ризик позбутися волі й долі і залишити напризволяще трьох синів-школярів, а домогосподарка-дружина не працювала, жила на утриманні чоловіка.

Невідомо, чи лише матеріальна незабезпеченість, чи, може, й інші деякі причини штовхнули Ковгара на співпрацю з органами КДБ. Чи просто повірив він у їхні намовляння, що його інформація допоможе в «боротбі з іноземними розвідками», на котрі завше списують у всіх випадках будь-які прояви національного незадоволення на Україні. Але пішов він за мекістофельським контрактом, душу дияволу запродавши, в гущу української громади, співав у «Гомоні», зачастив до музею Гончара, а часом, на прохання переобтяженого турботами господаря, правив і за екскурсовода... Затоварищував з Миколою Холодним — бездомний поет часто й ночував у Ковгара, бо скрізь йому було як у тій

приказці — «Де хатка, там і паніматка». Ковгар любив віршувати, і тепер його вірші віддавали стилем злого Миколи Холодного. Посунувся він був із збіркою поезій до критика Євгена Сверстюка, але дістав одкоша. За походженням українець, зовні — «під Шевченка», університет за плечима, колишній редактор малотиражної газети київського заводу ім. Антонова, член КПРС, Борис Ковгар швидко прижився серед української публіки...

За сім років інтимного співжиття з громадою не зустрів він тут жодного з тих, кого можна було б підозрівати «у праці на підрив радянської влади та у шпигунстві на користь іноземних розвідок за оунівські гроші». Не зустрів, як не навертала його на це установа, котрій він служив.

Мабуть, ці роки були в його житті світлою смугою прояснення в голові, він, типовий член споживального суспільства, затьмарений обов'язком давати «секретну інформацію», почав висмоктувати її з пальця, аби таке-сяке, щонебудь «там» доповісти.

Життя показало йому, як низько він зможе впасти, якщо не схаменеться.

Від нього вимагали усе нових і нових «акцій», і він не витримав.

Саме Борис Ковгар — у протигагу мізерній духом онуці Великого Каменяра — схаменувся, зрозумів, що за нього хапаються як за свідка-найманця, як за фальсифікатора істини, що він став на шлях запродавства проти безнезінних людей, до тих самих, до яких він, не зчувшись, сам проникся повагою та любов'ю.

І написав цього листа, безжалісного до себе і проникливого.

Розповідь про це хочеться закінчити словами розбійника, зверненими до розп'ятого на хресті Ісуса: «Господи, пом'яни мене, коли прийдеш во царствіє своє!»

Оксана МЕШКО

Чи Ви вже вирівняли передплату «В.Ш.» на 1979 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 32-річчя! Допомагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

З ЛИСТА ІРИНИ КАЛИНЕЦЬ ДО ЇЇ ДОБРОДІЯ

8. XI. 1978 р.

*Ірино Стасів-Калинець на засланні,
червень, 1978 р.*

Вельмишановний,
дорогий наш Добродію!

«... Що ж писати про себе? Львів був моєю колискою, там я народилась, там закінчила університет (славістику), звідти забрала мене машина на чужину. Напередодні розлуки — якраз на Різдво — обійшла разом із київським поетом Василем С. (тепер на Колимі) майже всі львівські храми. На свята храми переповнені, натовп виливається на вулиці, це рухома ріка, бо люди поступаються місцем тим, хто мерзне поза храмом. Але це єдина ріка, бо всі в надхненні колядок, тоді мужніють голоси, і сльози заступають очі. Неймовірна туга за храмами на чужині, особливо у свята. В Мордовії ми куцою громадкою землячок сідали за нехитрий стіл, коло свічки, зліпленої самотужки з воску, який покриває сир.

Деколи вдавалось роздобути ялинову вітку — і була нам різдвяна ялиночка. З перлової каші — кутя, до якої додавали меду, маку, горішків — усього, що приберегли до свят із скупих посилок. І колядували... Тоді поруч була Україна, і всі наші далекі і близькі земляки.

Спогади не полишали нас ні на хвилину, бо в замкненім просторі чужини живеш лише спогадами. Тут ніби вільніше, тут простір неосяжний, але настільки неосяжний, далекий, що не підвладний ногам. Бурятські степи трудно описати — їх треба побачити. Тут коні видаються іграшковими кониками, а село — химерною картою на безмежжі. Мабуть тому тут так чужинно-чужо. «Україна» в нашій кімнатці. Ігор оздобив дерев'яну пере-

городку розмаїтими картками — скитські пам'ятки, портрети Мамаїв, український одяг, види Львова та ще кілька живописних поштівочок Ярослави Сурмач. Книжки. Портрет Тараса. Вишита моєю поєстрою ікона Марії, ще дві ікони. І моїх пару вишивок — серветки, рушники...

Перші дні, коли я була тут сама, млоїла туга за мовою, за живим звучанням рідного слова. Цю тугу за собою знаю віддавна, й вона для мене є нестерпною.

... Мені хочеться побути поруч із кимось, як колись у дитинстві коло мого дідуся. Він із Малнівської Волі — є таке село коло Малнова (там дрезня церковця й унікальна ікона) на Львівщині (колишня Дрогобиччина), з хутора, де кількадесят білих хат. Власне там проминуло літнє моє дитинство, бо гостила я в дідуся щоліта, отож там, у тому »законсервованому« хуторі відкрилась мені таємниця українських свят, обрядів та ритуалів, завдяки яким сьогодні розгортаю минуле. Бо нашому минулому, спогаданому і в Біблії, вже добрих п'ять тисячоліть.

Не шкодую, що доля завела мене в такі несподівані мандри, я шкварчала по закутках як звичайний міщух, отаке вегетативне існування, алеж доки »існувати«? На моїй, на нашій Батьківщині люди такі ж, як колись, лише сонливіші, ніби мухи осінні, вони оживають на свята, вони звідкілясь виростають, і ніхто не один...

Ще в 1975 році написалось мені отаке — у спогаді чи тузі — не знаю, та хочу надіслати Вам ці кілька віршиків:

Усе на світі збайдужіло,
лиш сонця маківка достигла
пливе по небі облісілім,
і олов'яним згустком стигне.
Холодно маюся між днями,
в безсиллі руки: опустоші!
Ти Бог всесильний над Богами?
Чи просто цар серед вельмож?
В Твоїй долоні ласки зерня,
чи тільки помах — зойк порожній?
Яви мені у милосерді
веління власне: подорожній
серед снігів, серед століть,
серед свого святого краю
лиши, як душам залишають
в Різдвяний Вечір на столі
крихітку хліба — крихту щастя:
промінчик неба України,
червону ягоду калини
для передсмертного причастя.

Ледь торкається осіннє павутиння
того шепоту, шепоту тихого,
того спраглого, того незвичного,
на землі цій промерзло-синій,

на порожній, зіщуленій в тиші,
де дорога твоя — чорне соло,
де спливають, як сльози, довкола
янтареві човники листя.

Ледь торкається вуст твоїх — чуєш?
Нам ще вийти в зелений світанок,
що яріє на обрії тьмяно
і в душі, обігрітий, ночує...

*

Зав'янула журба на підвіконні —
Геранню відцвіло, чи голосом дитячим?
Лиш деколи у снах,
лиш деколи ми плачем
за затишком оселі, що світиться з долоні...»

*

Ірина СТАСІВ-КАЛИНЕЦЬ

»СКОЛОТСЬКЕ ПОЛЕ«

(Поема)

Біло-біло... Чи снігом покрило?
Чи снують у доволлі
білі пасма тополі?
Біло-біло...
І щудиться тіло
на неписаним тім, непорочному полі.
Хоч би слід! Хоч би тінню
це порушилось біле, пусте безгоміння.
Хоч би звук! Хоч би легіт!
Це ж не поле полеглих?
Чи це поле полеглих?
Може й поле полеглих...
Тільки ледве-заледре
ворухнулось... Застигло...
Біло. Тихо. Незглибно.

Затерпло слово у чеканні,
застигло в тиші, мов бурштин.
Пливе ріка жалів із дальніх,
із роззелених долин.
І чорні постаті в жалобі
їй мітять путь через віки.
В чекання пустці, наче в гробі,
ні вітру згуку, ні руки
тремкого помаху. На скрипці
промінно-зоряних небес
порвались струни . . . І обличчя
Господне оніміло днесь.

Лиш озирнуся я — і все —
крізь сизий присмерк днів своїх
ріки глухе зідхання чую,
той дивний сплеск, що аж до ніг
облесно лащить, безсилий
піднятись гребенем увись . . .
А перебиті стигнуть крила,
ті, що несли мене колись
по білодзвонних, світлих храмах,
по вишнеквітчаних садах . . .
Немов драглі застиглий ранок
до вікон липне. На вустах
гіркаво-мідний присмак міста,
що облягло мене довкіл.
І марно молюся без слів:
— Моя велична і пречиста!
Намарне молюсь, бо цілюща
не раз вже вилилася кров.
І тихо спить дрімотна пуща
в холоднім відблиску оков.

Зелено-росяно ковил:
Припадеш, мила до могил,
припадеш долі, в мураву . . .
Курличе-кличе вічне кру:
припадеш долі в мураву!

Камінням, руки, станьте. Я —
давно вже німо-кам'яна.
Моє ім'я . . . Моє ім'я?
Я безіменна. Я твоя
незнана, дика, навісна.

А по степах, а за степи
іти безцільно — не дійти.
І на колінах — до могил...
Зелено-росяно ковил:
Ми тут були! Ми ще були!

Голосять половці! Брати!
Осліплі очі наші з мсти,
залиті кров'ю. Ми сліпці,
лиш сонце в стомленій руці.
А ти — це ми? Чи ми — це ти?

Голосять половці! Мовчи!
У спазмі горло затисни.
Хай віддзвенить їх пісня скорбна —
це нині Божі струни стогнуть,
це плач останній, що кричить
в моїй душі погребним дзвоном.
Ми вчора дома. Нині дома.
Довкола дому навмання.
Чи брат на брата не підняв
меча і слова, впавши втомно?

Голосять половці:
»Озирнися назад — там, на полі вічному,
там, на полі збілілому ні вогню, ні іскринки.
Тільки тіні прадавні приходять на віче,
тільки душі померлих пливуть на обжинки!

По порубані голови. По тіла понівечені.
По китайки криваві, по ясирнії пута.
Ти ж якою калиною, ти ж якою заклечана,
наречено чужа, загвалтована мукою?»

Остання з плакальниць — пусті мої вуста,
і мова обвугліла, невогниста.
Мені для сліз лиш спогадом зоставсь
той срібно-злотий, мрійний овид міста,
що глухо набриніло, як в уллі
тривожні бджоли, що металю стріли
проклять і поглядів — і злі
вони сягали довшир поле біле.
І сотні посестр бігли на вали.
І голосили в небо, і у води.
Кружляла чорно галич. І ішли
у наслуху під зорі воєводи.

Як вечорами я їх кличу всує.
У біле поле озиваюсь навмання.
А голос губиться, мов білоструй,
тоненький дим у синім чаді дня.
Хоч очі видиви — ні руху, ані згуку.
Хоч руки заломі — не мелохне.
І тільки хмар розжеврені клобуки
вінчають військо дивне й неземне.

.

Відпливають тіні — напливають тіні.
Наче на весіллі — сизий дим похмілля
в отупілу голову. Братіку! Соколику!
У вогні горіння — напливають тіні . . .

Голови посмучені: ти із ким заручена?
Голови похилені: ти до кого милою?
З Дону, із Азову: ти до кого словом?
Із святої Січі: зустрічай крізь вічність!

Рушником з калиною — тернями-стежиною!
Барвінковим квітом — із могил по світу!
Маєвом-китайкою — порвана нагайкою!
Думою прадавньою — згубою безславною!

Барашево, Мордовія, 1978 р.

Ірина СЕНИК

* * *

День в шоломі п'їтьми
Відчиняє ворота вигнання
Наді мною повис
Несподіванок спис
І давить
каменюка мовчання.

Білий павич небес
Сонцесяйні ковтнув сподівання
На порозі зими
День в шоломі п'їтьми
Відчиняє ворота вигнання! . .

Мордовія, літо, 1978 р.

ЗВЕРНЕННЯ ДМИТРА КВЕЦЬКА ДО ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ ССРСР

КВЕЦЬКО Дмитро Миколайович, нар. 1935 р., закінчив Львівський університет, вчитель історії, одружений, батько малої дитини, заарештований у березні й засуджений у вересні 1967 р. Львівським обласним судом за ст. 56 КК УССР на 15 років ув'язнення і 5 років заслання. Обвинувачували Д. Квецька за те, що був ідеологом таємної організації — Українського Національного Фронту (УНФ), яка вважала себе послідовником ОУН і видавала підпільний журнал «Воля і Батьківщина». Мав би звільнитися в 1987 році. Зараз карається в Пермському концтаборі ч. 37.

Звернення Дмитра Квецька появилось на Заході як самвидавний документ. — Редакція «Визвольного Шляху».

*

«Ось уже 11 років я поневіряюся в тюрмах і концтаборах, караюся в неволі, на чужині, ізольований від світу й нормального людського життя, немов похований у могилі. А це тому, що свого часу я відважився у статтях, надрукованих у самвидавному журналі *Воля і Батьківщина* розповісти дрібку правди про події в Україні в 1950-1960 роках. На такий крок спонукало мене саме життя. Людська кривда стояла безупинно переді мною, немов примара, немов німий свідок безнадійности, занепаду й нечуваної нужди, в яких опинилося Підгір'я — край, де я народився й жив. Його господарський розлад, убогість і безпросвітні злидні його мешканців — розплата за ту нерівну боротьбу за незалежне життя, яку вели підгір'яни зі зброєю в руках проти своїх поневолювачів. Основне багатство країни — ліс — окупанти знищили, спалили, вирубали, щоб у ньому не знайшли пристановища повстанці, а жителі, в яких держава забрала землю, щоб не вмерти з голоду, були змушені мандрувати у світ-заочі. Колись залюднені, багаті села обезлюдніли. Ця пустка, як могильна тиша, викликала розпач, розбуджувала гнівний голос протесту. Гнані бідою мешканці сіл йшли в неукраїнські міста шукати за роботою: шлях їм туди був закритий — у містах поселювалися чужаки. Вони були змушені мандрувати на чужину в пошуках засобів існування. Їх часто вивозили туди насильно — працювати під землею в шахтах, копальнях, на заводах. Вони опинилися в резерваціях, вийти з яких було практично неможливо. Так постали українські гетто на Воркуті, Магадані, Колимі, Караганді й усьому Сибірі. Їх мешканці, позбавлені рідного слова та елементів національної культури, русифікувалися, асимілювалися, вироджувалися.

Тих, які залишилися на Рідних Землях, тиснули високі податки, заготовлі із дрібних присадибних господарств хліборобських

продуктів для держави. Їх постійними супутниками були злидні, нестатки, недоїдання. Про цю жалюгідну долю гнобленого українського селянина Підгір'я я писав. Писав і про нищення української культури, і про винищування інтелігенції, про занепад національного духу і національної свідомості серед тієї творчої інтелігенції, яка залишилася, щоб обстріхувати історичне минуле нації, стати негідниками, блазнями, продавати свій талант.

За це мене покарано за ст. 56 КК УССР як «зрадника батьківщини», хоч моя публіцистична діяльність не мала відношення до цієї статті закону й цілком і повністю стосувалася ст. 62 КК УССР («антирадянська агітація і пропаганда»). Але суд, а властиво КГБ, вирішив, що для глибшого викорінення крамоли варто порушити власне законодавство. Один із моїх співучасників процесу, Дяк Михайло, не витримав душевних мук, не міг пережити страждань і передчасно помер, а іншого — Красівського Зіновія — із Владімирської тюрми відправили до психіатричної лікарні у Смоленську й нещодавно перевели до Львова. Мені присудили 15 років позбавлення волі (перших 5 років у в'язниці) і 5 років заслання та конфіскацію майна. Я став фактично жертвою розправи й терору над усіма тими, які рішилися виступити в обороні покривджених, гноблених у національних правах гнобленої нації. Такий терор в Україні, від часу її національного відродження, майже не припинявся. Факт причіплення мені юридичного казусу «зрадник батьківщини» не викликає в мене ніяких моральних докорів, ніякого почуття ніяковості. Я знаю ціну тієї т. зв. «батьківщини», яку я «зрадив». З історії я знаю, що кожний окупант ніс нам, українцям, на своїх штиках не тільки нове колоніальне ярмо, але і свою батьківщину, яку заставляв нас насилу любити й захищати. Мій дід жив під Австрією. Австрія була його батьківщиною. Мій батько жив під Польщею. Польща була його батьківщиною.

Я опинився під СССР. СССР став мені батьківщиною. Дід воював за Австрію в 1914 році, батько за Польщу в 1939 році, а я «зрадив» СССР. Та ще й покинути хочу. Нічого мене з СССР не в'яже, нічого не споріднює. Мало того, я вважаю, що ім'я громадянина СССР приносить мені сором, принижує мою людську гідність, плямить мою національну честь. Чому? Тому що в СССР немає елементарних прав людини, в СССР панує брутальне насильство і сваволя, духове гноблення і цілковите безправ'я. Життя у таких умовах стає нестерпною мукою. Життя в таких умовах втрачає всю вартість і привабливість. Тільки вирвавшись із цього Вавилонського полону, людина зможе знову засвоїти ті людські вартості, яких її позбавляє щодня й щогодини тоталітарна система, і яких вона слушно сподівається від того короткого існування, що її дав Бог на землі.

Я не раз звертався до Президії Верховної Ради ССРСР із проханням переглянути зфабриковану на мене справу про «зраду батьківщини», перекваліфікувати ст. 56 КК УСССР на ст. 62 КК УСССР, щоб дійсно покласти кінець порушенню соціалістичної законности, як про це постійно пишуть у газетах. Дарма! На всі мої скарги у вищі юридичні інстанції приходила лише формальна відповідь. Значить, сваволя узаконена, оправдана.

На підставі багатьох конкретних фактів, я переконався, що в радянських умовах, людина, яка не дотримується марксистсько-ленінського світогляду, а має свій, інший від офіційної доктрини, погляд, має на все життя забезпечене місце за ґратами й колючим дротом. Тому в роковини прийняття нової Конституції ССРСР та у 29-ті роковини прийняття Деклярації Прав Людини, 10-го грудня, прошу Президію Верховної Ради ССРСР позбавити мене громадянства ССРСР і дати мені змогу, після відбуття терміну ув'язнення, емігрувати із Советського Союзу. На доказ рішучості у своєму виборі, проголошую 10-го грудня 1977 року одноденну голодівку.

10-го грудня 1977 р.
ВС-389/35

Д. Квецько».

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ !

тижневик

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також привносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи.

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу.

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road,
London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67
Germany

У ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ

Петро БАЛЕЙ

ХРИСТИАНСТВО В РЕЕСТРІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

В біжучому році довершується 990-ліття хрищення Київської Руси-України. В цьому році почались уже готування наших християнських Церков до зустрічі тисячного ювілею християнської віри в Україні. Майже тисячу років тому наш нарід започаткував нову епоху в розвитку своєї культури і цивілізаційних формувань.

Деякі з наших земляків відмовляються бачити багатоплощинність того історичного акту і вбачають у ньому тільки й виключно зміну релігійної символіки та ритуалу. Не бачачи нічого більше, як тільки й виключно обрядово-символічну сторінку в акті хрищення тодішніх слов'янських племен під владою Володимира Великого та відречення від староруської, тобто староукраїнської віри наших прабатьків, воно цілком не дивно, що приклонники такого звуженого погляду, вважають образливим говорити про ту староукраїнську віру як про поганство. В суті ж речі, слово «поганин» не виводиться від значення наших слів «поганий, погано», а від римсько-латинського слова «paganus», що мало те ж саме значення що наше «селянин» чи англійське «rustic» і «peasant». Але через те, що старі вірування залишилися по селах довго ще після того, як городи-міста прийняли християнство, термін «paganus» почав уживатися на означення старовірства, тобто ідолопоклонства. В ході часу те слово набрало серед християн зневажливого значення.

Ми бачимо аналогічну історію, пов'язану з модерним словом «колхозник» у підсоветській Україні. На початку 20-их років цей словний новотвір у світлі марксистської ідеології соціалістичної цивілізації мав, навіть, пишнозвучне значення нового господарського піонерства. Коли ж комуністична система у практиці зіпхала колективізованого селянина на рівень нового кріпака, слово «колгоспник» вживалося вже у 30-их роках у зневажливому значенні серед студіюючої молоді: «ех, ти колгоспник!»

В чому ж вага історичної дати 988 року, дати офіційного введення християнства в Україні, тобто проголошення християнської релігії княжою релігією, а через те й державною? Адже і перед цією датою християнська віра була широко розповсюджена серед провідних кіл київського придворного боярства й освіченого міщанства, яке мало добре наладнані торговельні зв'язки з Візантією і з західноєвропейськими королівствами. Вже сам факт, що колишня болгарська князівна, дружина київського князя Ігоря, мати Святослава Завойовника і бабуня Володимира Великого,

була християнкою і в тому дусі виховувала своїх онуків в оточенні, без сумніву, християнської служби, той факт мусів мати поважний вплив на ширення Христової науки серед тодішньої української аристократії.

Вплив християнства як релігії треба розглядати в різних площинах, коли ми хочемо, хоча б поверхово, збагнути його вагу і значення в житті європейських народів, а окремо нашого.

1) Релігія як вияв і квінтесенція людського світогляду даної доби, тобто на щаблі певного довершеного знайомства передової людини із світом природи, з її космосом, дає нам достатнє уявлення про широчінь і глибину того знайомства.

Ціле десяте століття Київської Руси це період прискореного і всестороннього знайомлення провідних верств тодішнього суспільства з досягненнями християнської філософської думки про все-світ і про людину як корону Божого творення. Зустріч автохтонного політеїзму із християнством, тобто зустріч примітивного тлумачення всіх явищ-феноменів видного і згодного світу, із тлумаченням християнської післяавгустинської філософії, рішуче не виходила на користь старим віруванням, і в Україні десятого віку пстворилася у скороченій і спрощеній версії та ж сама драма, яка в римській імперії відбувалася на протязі перших чотирьох століть нашої ери.

Старогеленський або старогрецький світогляд, що був прийнятий в цілості Римом і був покладений в основи публічного ладу та громадської моралі, почав утрачати свою віродостойність серед провідних верств грецького, а згодом і римського суспільства, під ударами, з одного боку, матеріялістичної філософії Демокріта (V-ий вік перед Хр.) і Епікура (IV-ий—III-ій вік перед Хр.), які доводили у своїх теоріях, що поза матерією з питомими їй властивостями саморозвитку нічого більше не існує у світі, а, із другого боку, Сократове поминання Невідомого (Єдиного) Бога та філософська теорія Платона (учня Сократа) про необхідність існування ідеального, хоч і недоступного нам, світу поза світом природи, досконало гармонізували з монотеїзмом юдаїзму і з релігійною символікою та з моральними засадами назарейсько-юдейської секти есенів, найчілнішим проповідником якої був сам Ісус Христос.

У висліді чотирисотлітнього співіснування юдейського теософського світосприймання, грецької ідеалістичної філософії та грецько-римського пантеїзму зроджується на Вселенських Соборах теософія Трійці Божої, а вже у п'ятому віці по Христі визріває християнська філософія св. Августина, яка у свої основи приймає: птоломейську гео- й гомоцентричну теорію побудови всесвіту; старобіблійний принцип Боготворення Вселенної і евен-туальну перебудову світу цього в царство Боже на землі, тобто перетворення людського суспільства в «суспільство Боже» (Civitas Dei); спасіння душі для вічного щастя в небі та принцип вільної

волі й індивідуальної відповідальності кожної людини за свої вчинки; і врешті — поділ влади на цьому світі на церковну і світську.

В тих основах християнського світосприймання, хоч і стиснутих догматикою пізніших соборів — особливо Західної Церкви — корениться напрямок розвитку релігійного, науково-технологічного і суспільно-політичного європейської, а згодом і американської, цивілізації.

Український нарід, приймаючи в час розквіту Києво-Руської держави християнство, засвоював собі тисячолітні здобутки розуму й духа найпередовіших народів світу і ставав співучасником та співтворцем найвищих досягнень християнських цивілізацій Європи й Америки.

І хоч який мученицький історичний шлях нашого народу, то все таки він проіснував, існує сьогодні й бореться жертвами своїх найкращих синів та дочок за своє завтра, а без глибоко-морального світосприймання, що його завдячуємо християнству, це було б абсолютно неможливе.

2) Християнська релігія, як кодифікація моральних засад із наголосом на реалізацію вищих моральних та етичних принципів у житті кожної людини, піднеслася на найвищий — майже недосяжний — ступінь людської досконалості. Коли Закон Мойсея уводив замість помсти справедливий вимір кари, а за мимовільні злочини давав захист у сакро-санктних азилах, то християнство вимагало від покривдженого прощення винуватцям; коли Старий Завіт наказував не чинити лиха своєму ближньому, Христос дав «нову заповідь»: любити не тільки один одного, як себе самого, але й бачити брата у своєму ворогові; коли сувора мораль Мойсеевого Закону захищала — поза деякими війнятками — тільки членів «вибраного народу», тоді моральні вимоги Христа охоплювали ціле людство.

Правда, поза нечисленними одиницями, жодне християнське суспільство не піднеслося до вершин християнської ідеології, але це зовсім не знецінює самих принципів християнської моралі; це тільки показує, як далеко недосконала по своїй природі людина і як необхідне постійне зусилля з боку одиниць і цілих суспільств рівнятися на ідеали християнської моралі.

Правда, хтось може сказати, що недосяжність християнських ідеалів для звичайної людини чинить лицемірство необхідним явищем у суспільному житті християнина. Проте, коли ми зважимо й той факт, що й лицемірство таїть у собі почуття сорому перед своїм ближнім за невиявлення належного зусилля й до деякої міри чинить лицемірне заховання засобом самокритики в публічних виступах, тоді навіть і те найнижче явище — прихвостень непосильних вимог морального кодексу в конкретному випадку — менше лихо, ніж публічна розпанаханість і беззаша-башність звіринних похотей та примітивних пристрастей т. зв.

»натуральної людини«, тобто людини без тих моральних принципів, джерело яких є поза людською мірою.

Може, хтось скаже мені, що під омофором збереження »релігійної чистоти« і порожньої догматики церковна влада dokonувала кримінальні злочини не тільки з точки погляду християнської моральності, але і звичайного карного кодексу. І це, також, не зневажає моральних принципів християнства і не понижує етичних засад ідеалістичного світосприймання; це тільки свідчить про те, як низько може падати людина, коли заповіді християнського закону вона проповідує тільки на публічних урочистостях, замість стосувати їх у щоденному житті. Нам наглядно видно сьогодні, що ті суспільства, які тільки позначені (коли не просякнені) християнською моральністю й ідеалістичним світосприйманням, є ще у стані зберігати громадянські вольності і пошанівок політичної влади до прав свого громадянина. Суспільства ж т. зв. революційної моралі й марксистської етики не можуть обійтися без грубого насилля політичних режимів над своїми підданими, всупереч оманних кличів своїх власних комуністичних ідеологій.

3) Кожна релігія виявляє себе у двох аспектах: змісті й формі. Зміст це ніщо інше як людське тлумачення собі самої суті Невідомого, але інтимно і глибоко відчутного на кожночасному рівні знайомства людини з усесвітом і з природними феноменами, незалежно від того, чи ми це будемо називати об'явленням, чи висновком раціональної думки, бо й так перше, як і друге, мусить проявити себе за посередництвом людини. Форма це ритуал-обряд, при допомозі якого людина намагається нав'язати інтимні стосунки з об'єктом свого тлумачення, тобто із своїм богом, якому вона — також згідно із своїм тлумаченням — завдячує своє існування і прихильність якого хоче собі з'єднати.

Стародавні боги слов'янських племен, хоч і людоподібні, але гнівні і кровожерні у тлумаченні автохтонних жерців, вимагали від своїх ісповідників цілопальних звіринних і людських жертв взамін за свою прихильність до жертводавців. Із приводу такого ритуального відношення стародавніх слов'ян до своїх богів, ми маємо двох українських святих, великомучеників Івана й Федора, які впали жертвою на початках панування Володимира Великого.

Не може бути й найменшого сумніву в тому, що у спілкуванні людини з Богом введення християнського обряду у виді Служби Божої Василя Великого на місце цілопальних кривавих жертв Перунові мало величезний вплив на злагодження й окультурнення людських стосунків, так поміж членами родини, як і суспільства.

4) Християнська віра в рівність кожної людини в обличчі Бога непомірно облегшувала положення невольника навіть і тоді, коли в чисто фізичному значенні його доля не змінилася. Проте, його свідомість цієї рівності перед своїм Богом і надія на позагробову винагороду за життєві терпіння відхиляли від нього почуття крайнього розпачу.

5) Маючи на увазі розлогість держави Володимира, яка простягалася від Фінської затоки на півночі до Озівського моря на півдні і від Волги на сході до Карпат на заході, ми бачимо скільки сусідських народів межували з тією державою і кожна з тих сусідніх держав визнавала вже релігію вищого моністичного ряду: на сході волозькі болгари-мохаммедани й хозарські жириди; на півдні греки й болгари-християни; на заході угорці, чехи й поляки творили ніби ідеологічну ланку між державою Володимира й західною римською імперією німецького народу.

Для найбільшої, найбагатшої і найпотужнішої держави на сході Європи, якою була тодішня держава Володимира Великого, прийняття християнства було просто необхідною передумовою для нав'язання широких культурних, торговельних, політично-приязних і династичних стосунків, для піднесення престижу Київської Русі в питаннях зовнішньої політики.

Вибір Володимира впав на Візантію не випадково. Перше, це була найбільше розвинена, найкультурніша й найблискупіша імперія Сходу Європи і Західної Азії. За візантійськими царями стояла велика традиція славетної римської імперії, і посвоячення з ними за посередництва віри та подружжя мало велике значення для київського князя. Крім того, з тією імперією Україну Володимира лучили найважливіші торговельно-промислові зв'язки завдяки природним водяним шляхам.

Далі, грецька літургія і Святе Письмо були вже перекладені Кирилом і Меодієм на слов'янську мову болгар, що була дуже близька слов'янам Київської Русі. Все те давало «грецькій вірі» першість в очах київського володаря. Крім того, військова допомога Володимира кесарям Візантії проти збунтованого полководця Варда Фока й мілітарна перевага Володимира у Криму — в тодішній грецькій колонії — примусили Візантію віддати царівну Ганну Володимирові за жінку, під умовою, очевидно, що він прийме «грецьку віру» і охрестить свій нарід.

У висліді хрищення, київська династія Рюриковичів, почерез насліддя Володимирового дому, споріднилася майже з усіми важливішими пануючими династіями тодішньої Європи. Крім безпосередніх родинних зв'язків із царським домом Візантії, дід Володимира споріднився почерез сестру Ганни, Теофанію, із другим імперським домом римської імперії німецького народу. Теофанія була дружиною Оттона II і матір'ю Оттона III. Син Володимира, пізніше Ярослав Мудрий, був одружений із шведською королівною Інгігердою; син Святополк одружився з польською князівною; син Всеволод — із данською князівною Естридою. Дочки Володимира були заміжні: одна за королем чеським Болеславом II Рудим; друга — за угорським королем Владиславом Лисим; третя — за польським королем Казіміром I (Kazimierz I Odnowiciel), а четверта — за удільним володарем, маркграфом Бернгардом Нордмаркським.

З політичної точки погляду, прийняття християнства Володимиром Великим і поширення політичних впливів Київської Русі на міжнароднім форумі належать до найсвітлішої сторінки нашої історії.

6) З наладнанням політичних зв'язків із цілим європейським світом і з оживленим темпом виміни економічних вартостей із закордоном прийшло пожвавлене ширення багатющої культури середньоморських народів, що і вплинуло на розквіт староукраїнської літератури та мистецтва.

Нога в ногу з розбудовою церков і монастирів ширилася грамотність. Особливо монастирі ставали центрами навчання, перекладання й переписування старих книг та родовищем української історіографії. Одною з найважливіших пам'яток тієї доби і джерелом досвіду історичних подій, що збереглося почерез татарське лихоліття, є літопис Нестора Літописця. Той літопис був початий невідомим автором і доведений ним десь до 1093 року. Нестор, чернець Києво-Печерської Лаври, зретагував залишений матеріал і записував біжучі події під наголовком «Повісті Временних Літ». Найцінніший літературний твір тієї доби і перлина у світовій літературі це «Слово о полку Ігоревім».

Будова церков у столиці і по провінційних городах давала поштовх для розвитку іконописного мистецтва. Прикрашування Божих храмів фресками й мозаїкою доходило до свого повного мистецького завершення.

7) Покладене Ісусом правило суспільного ладу: «Віддай Богові, що Боже, а кесареві, що кесареве», в життєвій практиці привело до дуалізму влади: влада духовна й політично-державна. Через недосконалість людської вдачі, так у рядах духовництва, як і світських володарів, цей двоподіл постійно спричинював суперництво за першість і за суцільність влади. Проте, ця ривалізація, коли вона не кінчалася повною перемогою одного суперника, мала й цю добру сторінку, що давала можливість громадському чи суспільному чинникові в державі добиватися політичних свобод, громадських вольностей та цивільних прав громадянина. Все це на Заході лягло в основи участі цілого народу в суверенних правах держави й Церкви. У Візантії Церква дуже вчасно була підкорена кесарям і майже всі спроби константинопільських патріархів визволитися з-під політичної влади кінчалися невдачею. Цілковите підкорення Церкви політичному володареві наступило в московському царстві Івана IV Лютого і триває по сьогоднішній день. Унаслідок такої цілковитої монополії політичної влади в Росії, суспільно-політичний розвиток у напрямі до справжньої демократії став неможливий. В Україні — в усіх періодах її політичної незалежності — існував взаємний пошанівкок між світською і церковною владами. Ми не знаходимо в нашій історії загострених стосунків між Церквою і політичним володарем, ні за княжої доби, ні за гетьманату.

Словом, релігійні та політичні основи української державности тих часів перетривали татарські лихоліття, польську політику винародовлення й багаторазові спроби російських режимів на знищення нашої культурної окремішности та політичних аспірацій на самостійне життя. Підвалини, покладені Володимиром Великим у десятому столітті, ще й сьогодні мають ту ж саму цінність у сучасній боротьбі українського народу за своє існування, яку вони мали у днях їхнього закладення.

**НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
В ЛОНДОНІ**

**МИХАЙЛО ОСАДЧИЙ
САТАРАСТ (БІЛЬМО)**

у перекладі англійською мовою. 112 стор. плюс 12 репродукцій картин мистця — в'язня московських концтаборів. Книжка на доброму папері, в твердій обкладинці з ілюстрованою сорочинкою.

Цей автобіографічний нарис про арештування і перебування у московських концтаборах — високої літературно-мистецької якості твір, який заслуговує на розповсюдження в англomовних країнах серед письменників, літературознавців, науковців, студентів, журналістів, англomовних приятелів і знайомих, а також добра лектура англomовним українцям для ознайомлення з московсько-більшевицькою дійсністю.

Ціна: у Великій Британії — 2 ф., у США і Канаді — 6 дол., в Австралії — 5 дол., в Німеччині — 15 нм., в інших країнах — рівновартість англ. фунта.

Для українських читачів поручаємо «БІЛЬМО» Михайла Осадчого українською мовою. Добрий папір, тверда обкладинка із сорочинкою.

Ціна: у Великій Британії — 1 ф. 50 п., у США і Канаді — 5 дол., в Австралії — 4 дол., в інших країнах — рівновартість англ. фун.

Замовлення просимо слати:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Rd., London N1 1LF, Great Britain.

ГАРАНТІЯ ПЕРЕМОГИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАЦІЙ

Звернення Центрального Комітету АБН із приводу його 35-річчя

У самому розгарі двофронтової війни України, Литви й інших уярмлених націй проти большевицької Росії і нацистської Німеччини у листопаді — 21-го і 22-го 1943 р. у лісах Житомирщини в Україні, з ініціативи Головного Командування Української Повстанської Армії, скликано Конференцію поневолених обидвома імперіялізмами й тоталітаризмами народів для узгіднення й визначення генеральних напрямних спільної визвольної боротьби за розвал обидвох імперій. Представники збройних повстанських частин України, Грузії, Азербайджану, Білорусії, Туркестану (узбеків, таджиків, казахів, киргизів, туркменів), північних кавказців, вірмен, башкирів й інших народів створили Комітет поневолених народів для збройної національно-визвольної боротьби проти деспотій, імперіялізмів і колоніялізмів, німецького й російського, за національні незалежні держави через розвал обидвох імперій.

Комітет очолив провідний український революціонер-націоналіст. В рамках УПА створилися окремі національні збройні частини окремих поневолених націй, які воювали на українській території проти окупантів з дальшою метою переходу на свої Рідні Землі. Спільно розпрацьована стратегія передбачала революційно-збройну боротьбу національних частин у рамках повстанської армії даної нації на її території. Політичні цілі й стратегія визвольної боротьби були узгіднені. Фронт антиімперіальної революційно-визвольної боротьби розгорявся. Комітет поневолених народів, свідомий своїх історичних завдань і відповідальності, видав звернення до народів Європи, уярмлених національно-соціалістичною Німеччиною, щоб вони включалися у великий універсального й перспективно-історичного значення антиімперіальний фронт. Він апелював до західних демократій, щоб замість підтримки російському імперіялізмові й тоталітаризмові дали всесторонню підтримку поневоленим обидвома імперіялізмами й тоталітаризмами народам, у спілці з якими можливо перемогти обидві загарбницькі імперії, їх розвалити і запевнити через відновлення незалежних національних держав на руїнах російської й німецької імперій тривалий і справедливий мир. Після 35 років ясно, як правдивою і передбачливою була основна стратегічна лінія Першої Конференції поневолених народів Сходу Європи й підросійської Азії. Концепція всенаціональних революцій понево-

лених народів — як шлях визволення — єдино реальна і теж як альтернатива до ядерної війни.

Створення Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН) це світово-історичного значення подія. Його концепція і дія — незмінний шлях визволення поневолених народів і врятування ще вільного людства від большевицького потопу.

Патріоти в Україні у своїх посланнях постійно підкреслюють важливість цього спільного фронту. Вони безмірно більше доцінюють спільний фронт поневолених народів у боротьбі за визволення, як та частина еміграції, яка є зорієнтована на інтервенцію чужих сил. Впродовж 35 років АБН своїми ідеями і засягом дії набрав світового значення і Світова Антикомуністична Ліга, в якій є членами 75 націй і 25 міжнародних організацій, навіть у свою конституцію включила основні ідеї АБН, а передусім змаг за розвал російської імперії, вимогу відновлення державної незалежності поневолених у ній націй, і ця хартія ВАКЛ гарантує постійне представництво національно-визвольних організацій, поневолених російським імперіялізмом в СРСР і в сателітних країнах, в Екзекутиві ВАКЛ. Все це свідчить про те, що революційні представництва поневолених націй на чужині належно здійснюють свої завдання. Європейська Рада Свободи теж включила у свою Хартію концепцію АБН. Поневолені нації вступили зокрема через АБН і ВАКЛ у бій ідей і концепцій розв'язки світової кризи, кладучи в її основу національний принцип проти імперіяльного, національну державу проти імперії, примат духового первня над матеріяльним, примат героїчного над егоїстичним.

Зокрема у поневолених країнах стоїть у бою концепція АБН — націй проти імперії — проти намагань москалів і їх вислужників творити советський нарід, як національно-культурно безобличне суспільство, а на ділі російський нарід, що у нього мали б влитися усі інші народи, і так створити супернацію під назвою «советський народ». Супернацією уважають росіян не тільки большевики, але теж НТС, хоч і під назвою російської нації. «Російська нація — каже програма НТС — феномен неповторний у своєму самоформленні — це тісна сім'я народів і націй, історично об'єднаних і самоусвідомлених, на протязі багатовікової спільної історичної долі, спільнота державних, культурних і економічних інтересів». А в новій конституції СРСР читаємо у преамблі про советський нарід таке: «Це суспільство соціалістичних суспільних відносин, в якому на основі зближення всіх класів і соціальних верств, юридичної і фактичної рівності всіх націй і народностей, їх братерського співробітництва клалася нова історична спільність — советський народ». Стоїть питання, хто від кого відписав: КПСС від НТС чи навпаки?! Імперіялістичні душі себе віднайшли.

АБН — становище ясне й незмінне. АБН — пробойовик націй, які своєю віковою чи тисячолітньою культурою, своїми національними культурами збагатили людство, світову культуру, якої

немає без національної культури і національних геніїв. В обличчі найжорстокішої русифікації АБН піднімає у світовому розмірі бій за зрізничкування людства на нації, за зрізничкування культур на національній базі, свідомий того, що коли загинуть нації, згине культура, прийде варваризація, обезкультурнення життя. Не стане націй, вмере і героїка життя, а з нею Людина, як ество із приматом духа!

АБН — це не тільки формація еміграцій, які є лише частинами духових організмів-націй, своїм корінням і багатовіковою державною та культурною традицією врослих у кров'ю і потом зрошену рідну землю, безстрашно боронять своєї національної суті.

АБН продовжує діяти у країнах за залізною заслоною. Спільна доля, спільні цілі, спільні інтереси звели народи в один фронт. Спільні акції різного роду в концтаборах і поза ними — на Рідних Землях — завжди наново підтверджують оправданість концепції АБН, як єдино реального шляху визволення. АБН це не тільки організаційна міжнаціональна формація, але це передусім ідея і концепція, яка єдиға доведе до мети: визволення поневолених народів з-під російського й комуністичного ярма. Якщо навіть серед дії в'язнів у концтаборах не з'являється назва АБН, але сама дія, її ідея і концепція — організувати спільний визвольний фронт — концепція зроджена з АБН, який є орієнтиром для усіх свободолюбних елементів поневолених націй.

Заслуга АБН — неповторна. 35 років дії і боротьби — це унікальне явище серед різних міжнародних організацій, поневолених большевизмом націй, бо АБН спирався завжди на власні сили націй, не був ніколи фінансово залежний, а через те й політично від чужих чинників. Власна фінансова база запевняє власчопідметну визвольну політику. Немає зараз навіть міждержавних міжнародних формацій, які довше проіснували б і діяли б як АБН. ОН — створені пізніше і існують лише завдяки фінансам США. Міжнародні організації поневолених народів, фінансовані чужими чинниками, зникли з політичного овиду, тоді коли жертводавці вже їх не потребували для своїх короткозорих політичних цілей.

АБН — це окрема суверенна сила на світовій арені і її не при-смирити терором ані не звести на політичні манівці чужими матеріальними засобами. Бо АБН служить єдино й виключно інтересам поневолених большевизмом націй і від своєї визвольної концепції — розвалу російської імперії на національні незалежні держави в їх етнографічних кордонах шляхом національних революцій ніколи не відступить.

Не нам робити підсумки дії і боротьби АБН в універсальному масштабі — це зроблять історики. АБН творить, але не пише історії. Це незаперечний факт, що АБН став своєю багатогранною дією символом і чинником координованої революційної діяль-

ности в уярмлених країнах і в універсальному відношенні символом та пробойовиком протиросійського і протикомуністичного фронту за розвал російської імперії і відвоювання національно-державної незалежності для усіх уярмлених націй згідно з гаслом:

»Свобода народам — свобода людині!«

35 років на фронті і в авангарді боротьби проти найбільшої варварської потуги світу! Такої другої міжнаціональної формації волелюбний світ не має!

АБН вступає в нову фазу своєї боротьби з вірою у перемогу нації над імперією, тобто волі й незалежності над деспотією і тиранами!

Листопад 1978 р.

*Центральний Комітет
Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН)*

МІЖНАРОДНІ НАРАДИ В ГОНОЛЮЛЮ

У днях від 26-го до 29-го листопада 1978 року відбувалися засідання Екзекутиви Світової Антикомуністичної Ліги для обговорення міжнародньої ситуації, впливаючої із неї дії Президії і членів ВАКЛ та для підготовки програми чергової Конференції ВАКЛ.

Наради відбувалися в готелі «Аля Моана», за участю Президії у складі: почесного голови — д-ра Ку Ченг-канґа (Національний Китай), голови — д-ра Роджера Пірсона (США), генерального секретаря — д-ра Ву Джей Сунґа (Корея) і представників країн та націй, які в минулому влаштовували світові конференції.

У Президії ВАКЛ був Ярослав Стецько, як представник України й поневолених народів, а вільну частину Європи репрезентували чотири делегати: полк. Дж. Рамбу — бельгієць, проф. А. Лярсон — швед, Д. Мартін — британець і В. Ляндінг — австрієць. З Японії були д-р Осамі Кубокі й п-ні Ф. Ошіда; з Кореї — ген. Гонкон Лі і проф. Сонг Мун Су; з Національного Китаю, крім почесного голови, — амбасадор д-р Яо Чі-чінг, амбасадор д-р Ган Лі-ву, ген. Тан Їнг, проф. Ву Пінг-чунг і проф. Гшу Фу-тей; із Тайланду — ген. Прапан Куляпічітр і п. Віват Вісанувіноль; із Філіппін — ген. Алехо Сантос і полк. Ернесто Голез.

Країни Південної Америки заступали представники КАЛ (Конференція Американа Латіна) — проф. Рафаель Родріґез, проф. Раймундо Гереро й п-ні Роза Марія Корона; Бразілію — д-р Філію Барбері; Близький Схід репрезентували д-р Агмед Саляг Джамджун і п-ні А. С. Джамджун; з Африки були д-р Натан Рос і

член парламенту Бофорд А. Менса (Ліберія); з Парагваю, де має відбуватися чергова Конференція ВАКЛ, у квітні 1979 року, прибула більша делегація, яку очолював д-р Антоніо Кампос Алюм, а до членів належали д-р Карльос Подеста, д-р Анібаль Раїл Касаль та інші.

Почесним гостем був міністер Орляндो Монтенегро з Нікарагуа. У своїй промові він докладно з'ясував останню ситуацію в цій країні, де йде завзята боротьба проти комуністичної інфільтрації, підсилюваної советською Росією й Кубою. В цій боротьбі згинув дотеперішній голова делегації Нікарагуа до ВАКЛ, д-р Р. Бутрейга — великий приятель України й АБН.

Із промовами виступали д-р Р. Пірсон і д-р Ку Ченг-канг, а проф. Ву Джей Сунг дав звіт із діяльності Президії і Секретаріату ВАКЛ та предложив фінансовий звіт і бюджет на 1979 рік. Представники окремих країн інформували про свої чинності, а звіт від поневолених народів склала представниця АБН й України — мгр Слава Стецько, яка також була членом комітету, що працював над кінцевим комунікатом. Голова АБН Ярослав Стецько вже раніше переслав підготовчий комісії свій проект фінального комунікату.

У згаданому комунікаті говориться: *»Москва мусить бути засуджена за потопання національних і людських прав. Активна підтримка повинна надаватися активній антикомуністичній боротьбі в Індо-Китаї, так само як активна підтримка мусить бути дана борцям за визволення, національну самостійність і свободу, їхній героїчній боротьбі, яка постійно ведеться в Україні, Литві, Грузії, Білорусії, Румунії, Болгарії та в інших країнах народів, поневолених під російським імперіалістичним гнітом в СРСР і його сателітах. ВАКЛ закликає увесь вільний світ активно підтримувати національні й людські права глибоко за залізною заслоною і дати політичну, матеріальну й моральну допомогу в боротьбі всіх поневолених націй«.*

Увесь комунікат, який займає становище до подій у російській імперії, в Азії, Африці, на Близькому Сході та в Південній Америці був прочитаний на пресовій конференції, яка відбулася у вечірніх годинах після закінчення нарад, 28-го листопада 1978 р.

Наради присвятили багато уваги підготовленню чергової Конференції в Парагваї, намітили програму, почесних промовців, час та розподілили на країни іншого роду справи, пов'язані з Конференцією. Це була ще одна нагода для того, щоб поза програмою нарад обмінятися досвідом й інформаціями та затіснити зв'язки із представниками різних далеких держав світу.

Пресове Бюро АБН

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ

Анатолій РАДИГІН

ПАСЕМОСЯ, ТЕЛЯТА

Полковник із московського ГУМЗ-у був малий на зріст, добре вгодований і швидкий у рухах. Він увірвався до в'язничної столлярні Володимирки з вихром усмішок і промовок, буквально променіючи добродушністю. Князівським жестом він видалив за двері натовп тюремних офіцерів: — «Погуляйте! В мене із хлопцями є про що посекретничати!». Батько-командир, сорочка-парубок, рідна душа!

— Хлопці! Я з тієї самої тричі вами проклятої «макушки» (верхівки). Дозволю ляять мене, але рекомендую використати час на ділові претенсії. Не прибіднююсь — маю владу. Як той англійський шкіпер: перший після Бога й Короля! Ну, хто сміливий?!

Старому ГУЛАГовському вовкові ця тактика, безліч разів випробувана й досліджена, давала безліч переваг. Несподіванка: нічого ясно й коротко не сформульовано. Полковник заздалегідь знав, що всі зарепетують хором.

Вони закричали. Досвідчений тюремник чув усе, але вихоплював із загального зойку власне те, що йому треба було почути. . .

— Дешевої ковбаси в кіоску немає? Це, звичайно, непорядок! Наладимо! В лазні рушники подерті? Я цим займуся!

Звичайно, кричали, намагаючись втиснутися в павзи, й ті, які мали справжні претенсії до вищої в'язничної влади. Кричущі порушення режиму й конвоювання; нікчемний прокурорський «нагляд»; смертельні умови в карцерах; загрожуюче життю багатьох недбальство тюремної медицини. . . Полковник наче б не чув усього цього. Він дотепно й весело фехтував із любителями покращувати «свою рідну в'язницю», дружелюбно висміював опонентів, дозволяв собі іронічно проходжуватися по адресі тюремного начальства, непристойно висловлювався «про жіночу частину». Ласі, окрилені надією на швидку дешеву ковбасу, вже без його допомоги цикали на «дуже принципіальних»: «Та зачекайте ж ви!».

Коли вдалося, нарешті, «прослизнути» крізь водоспади взаємного «трепу», коли «принципіальні» все таки поставили свої питання, полковник показав ікла. Та які! Він бачив нас уперше, але цілковито приголомшив безпомилковим знанням наших приз-

вищ й імен. Усі наші претенсії, навіть особисті, він знав заздалегідь і порозкидав нас короткими, жорсткими, цинічними, але мотивованими відмовами. Через дві-три хвилини він приголомшив нас безпомилковими цитатами з наших скарг, протестів, особистих листів, навіть віршів... Він без запинки виговорював імена наших рідних і друзів »на волі«... .

Часу, витраченого на боротьбу за дешеву ковбасу, вже не було. Виконавши своє завдання, полковник зник.

Написав письменник книгу. Потім другу. Потім третю. Й далі. Але краще було б, щоб далі другої не писав! Намацав розумну, оригінальну, невичерпну жилу, але скотився у примітивне жидоїдство, у злобні памфлети на сусідів по долі й колег по перу. А думка була цілковито новою, може, навіть, унікальною. Виникнув у московському ГБ тринадцятий відділ, який порпався в питаннях середньовічної бісівщини, у протоколах старовинної інквізиції, в родоводах спалених або втоплених відьом, а також у родоводах професійних революціонерів. Цей відділ установив, відмітаючи лузгу колдовської атрибутики, кореляцію між бунтарством усіх видів, психологічними коренями всякої політичної і творчої активності з обтяженням спадковими дефектами, каліцтвами й ураженнями, зв'язку між геніяльністю і психологічними аномаліями. Чому? Щоб серйозно по незначних симптомах прогнозувати політичну поведінку кожної людини ще перед тим, як вона сама зрозуміє своє творче, революційне чи контрреволюційне покликання... Книга Г. Клімова »Князь цього світу« змусувала придивитися до дивної різниці між незграбними кремлівськими словами й майже безпомилковими кремлівськими ділами.

І справді, якийнебудь кремлівський король Артур на ходу змінює акафіст на анатеми й навпаки, стукає черевиком по високих трибунах, громогласно проголошує одну ідіотську доктрину за другою, й у той самий час, ніби під чарами закулісного Мерліна, держава за державою стають сателітами Москви, нація за нацією перетворюються в рекрутів комуністичної агресії, демократія за демократією починає по-кухарському заздрити й по-школярському наслідувати. Може бути, і правда, за кремлівською портьерою посміхається чорної мудрости Рішельє, який може примусити свого короля навіть до інсценування незначних »поразок«, щоб потім з іще більшою легкістю обеззброїти чи знищити тих, які впали в непереможний ідіотизм або безтурботність.

Серед людей, контужених політикою, існують категорії маніяків, проголошуючих, що »світ керується масонами«. »Світ у владі Благитного інтернаціоналу, тобто гомосексуалістів«. »Усім керують міжнародні гангстери«. Або ще так: міць Советського Союзу та його експансивність дбайливо вигодувана американськими концернами типу »Дов Кемікл«, »Боінг« або »Стандарт Ойл«, щоб

було проти кого отримувати мілітарні замовлення. Чи ще рясніше: Гітлер — годованець сіоністів, винаймлений для знищення »менше цінних« євреїв, щоб притягти до залишених симпатії і засоби...

Я не з числа цих параноїків і знаю, що зовсім непотрібно ставити завдання якимось невидимим арміям або оплачувати услуги легіонам найманих агентів.¹ Досить буде використати ситуації і на час підсипати каталізатори.

У двадцятих роках у Польщі проводилася шалена »польонізація«: замикали до в'язниць українських активістів, нищили всякий прояв україномовної літератури й філософії. В той же самий час Кремль поблагословив так звану »українізацію«. В підсоветській Україні пишно розцвітали синьо-жовті квіти. Варшава загнала українських активістів у підпілля, а Москва дозволила піднятися найбільш розумним і гарячим головам. Ці голови вона зрубала одним ударом, не схибивши. Так згинули »верхні східняки«, а пізніше штучним голодом були виморені »нижні«... Сьогодні ж галицькі українці докоряють наддніпрянцям за малу активність і брак великих фігур...

Червоний кардинал підсміхується за портьєрою.

Хрущовська »відлига« наступила безперечно всупереч бажанню червоних кардиналів. Але й це їхнє зло не лишилося без добра... Один із катебістів, знаний багатьом особисто, проголосив прилюдно програму: крикунів, бажаних виїхати, — викинемо; крикунів, не бажаних, — посадимо. Решту, кого можна налякати або купити, — налякаємо чи купимо. Немає ніякого сумніву в тому, що до кінця хрущовщини й до початку брежнєвщини майже безпомилкові списки всіх трьох категорій були готові.

Згідно із книгами Клімова, дисиденти й ті, які пручаються, — це сонм смердючих психопатів й гістериків, збоченців, назовні і всередині нечистих, у більшій або меншій мірі носіїв виродських генів, певної расової щербатости, явної або прихованої. І у всьому цьому, чортівщиною охопленому світі, одинокі втомлені мудреці, одинокі лікарі — чекісти, які натискають потрібні психологічні клявіші (гудзики підривачів і гашетки автоматичної зброї чомусь лишилися »за кадром«).

Коли відкинути прямі наклепи, відшарувати злісну карикатурність і патологічний антисемітизм автора, виявляється, що Клімов од істини не далекий! Чекісти, дійсно, енергійніше й майстерніше, більше професіональні, як ми! В них одинока чорна мета, в нас — десятки світлих »одиноких« цілей. У них фантастичні сили, а ми своїх не збираємо. В них є згуртованість, а в нас її не було й немає.

¹ В загальному кажучи, платні армії і легіони за статтею кремлівських видатків проходять, а дисидентська глупота безкорисна.

Червоні кардинали краще від нас знають усі височини й похмурі прірви людського Духа. На величезному експериментальному матеріалі (можливо, не гребуючи і протоколами інквізиції!) вони давно вирахували людські коефіцієнти спротиву на загин, стиск, скручування й на удар. Вони вирахували наперед сплески національного й расового темпераменту, підготувалися долюбих крайностей від небачених релігійних випарів і до самих низин зоологічних викидів людської натури.

Дозволю собі проявити перед читачем і редакцією деяку кокетливість: припасувати коров'яцьке викриття до кінця сеансу чорної магії, відкрити вогонь із чеховських рушниць не раніше третьої дії. Я зберігаю висновки й «рецепти» для заключної статті. А покищо спробую, хоч вибірно, заторкнути деякі теми й долі. Відвага й боязкість, талант і бездарність, завзяття й пасивність іноді однаково служать не нам. У кожному випадку, охоплюючи зараз буквально всю еміграцію шпигуноманія («він працює для ЧК», «вона продалася КГБ», «ця організація інфільтрована кремлівською агентурою») — це нездоровий прояв здорового чуття: щось робимо не так, чомусь виявляємося шкідливі для союзників, безкорисні для друзів і вигідні для ворогів! Ніхто з нас не одержував від чекістів ніяких «надзавдань». Наші ролі ми розумували самі, але виходи на сцену й репліки, на які ми повинні відповідати, за часом і місцем добре відрежисовані червоними кардиналами, тому часто перетворюють наші дійсно античні трагедії в опереткову шаржу...

Гельсінська омана

Коли Сілезія належала до німців, місцевих поляків кривдили,² коли до поляків — скаржилися німці, коли в Ельзасі командував Париж, коли — Берлін, незадоволені й покривджені мінялися місцями. Одначе, ні Бісмаркові, ні французьким королям, ні московським царям, ані навіть Гітлерові не прийшла до голови проста думка, проста до геніяльності — попросту «очищувати» спірні території, вимести поляків із Західної України, татар — із Криму, викинути прусаків із Пруссії, знищивши саму назву. До цього тільки Москва могла додуматися. І про що, здавалося б, турбуватися: і фюрера, й дуче, й Даладьє з Чемберленом давно немає на світі; номінально господиною в Судетах є Прага, а фактично — Москва. Неспокійні німці із Судетів викинуті, але Кремль двадцять років докучливо й невідступно просив, вимагав, погрожував, вишукував німців і чехів, які «відмовилися б від мюнхенських змовин від самого початку». Навіщо? Тому, що в

2) Слово «дисиденти» широко використовувала ще Катерина, коли треба було наступити на хвіст Величній Порті або Польській Короні. Але в останніх часах і Стамбул, і Варшава, й Відень їли дисидентів безперешкодно. Чи Картера вистачить надовго?

Москві, як ніде у світі, знають ціну папірчикові, ліцензії на право гнітити й карати. . . І навпаки: десятки разів, законодавчо й на полях бою, у вогні доброї сотні повстань, тільки в нашому столітті двічі проголошеною незалежною Україною були денонсовані й відмінені статті Переяславського договору. Але нехай сьогодні любий українець, від селянина до міністра, спробує натякнути про суверенні права української нації, негайно майже кожний росіянин, від маршала до сфрейтора, без запинки відпарире: »Самі напросилися!« Було б смішно й дико, якби сьогоднішній українець вимагав своїх прав, покликаючись на гарантії козацьких вольностей із Переяславського договору. А ми? . .

Згадаймо, скільки років (майже п'ятнадцять!) Москва вперто, настирливо й невідступно, домогалася скликання Гельсінської зустрічі. Й вона була скороспішна та бурхлива до непристойності. Невже у Кремлі не знали, з якою жадібністю кинуться право- і правдошукачі по обидві сторони кордону на »третій кошачок«? Якщо в питаннях московського віроломства європейські ліберали явно забутливі, а американські, м'яко висловлюючись, неосвічені, то ми, сто разів приголомшені советським законодавчим цинізмом, повинні були підняти тривогу, однодушно, з порога відкинути новий, тепер уже всеєвропейський, Переяслав!

Скажу прямо: якби застережень про права людини в декларації не було, власне Кремль наполягав би на включенні цих »невигідних« для нього параграфів. Чому? А тому, щоб усі ми, починаючи від президентів великих держав до безіменних в'язнів із радісними вигуками кинулися на ці довгождані пункти, щоб витратили нашу енергію, час і таланти на боротьбу за вольності, ті самі, яких Москва просто не може дати, бо самогубство не в моді!³

Та як ми сміємо, добиваючись особистих прав, хоч і необхідних, хоч і законних, відстоювати (й цим підтверджувати!) документ, засуджуючий на безправ'я багатомільйонові нації, які зовсім не доручали нам »слідкувати за виконанням« одного із самих підлих договорів нашого часу! Гельсінки перетворили зухвалі накази московських гавляйтерів у респектабельні закони, які віднині повинні охоронятися й високими демократіями! Вкінці не польські й німецькі квіслінги, а незалежні держави юридично підтвердили мілітарні загарбання Москви, васальне положення Східної Європи, лишили Москві прибалтицькі країни, погодилися з наявністю двох Німеччин та ще й із берлінським додатком! Про долю п'ятидесятимільйонної України або п'ятитисячолітньої Вірменії після Гельсінок немає кому й говорити. Тепер держави-учасники, навіть не чекаючи гримання Кремлю, повинні

3) Празька весна добилася лише одного, одинокого права. Цього одного права голосу вистачило на те, щоб через кілька місяців без єдиного пострілу усунути компартію звідусіль.

припиняти діяльність любих урядів на вигнанні, емігрантських партій і груп. І по-давнімому схвалювати антиколоніальні резолюції, проклинати Південноафриканську Республіку, Піночета, вмовляти юдеїв покинути Юдею та »слідкувати за виконанням«! Кинулися ми на повід, на новий мотив протесту, оскільки старий — посилення на конституцію і Деклярацію Прав — застарів, але так само непідсудний! Це нагадує модне ношення хрестів невірними. Незгідним бути хочеться, а ворогом — колеться.

Як же сміються червоні кардинали над нашою політичною інфантильністю! Коли б Володимирська тюрма мала можливість постійно давати в'язням цілі рушники, то все одно час від часу підсовувала б подерті, щоб було за що нам воювати, здобувати »перемоги«. Й ми по-геройському змаємося за право бути розстріляними кулями меншого калібру.

Океан інформації

Майже в кожному числі російськомовної емігрантської преси з'являються матеріали звіди. . . Це — протоколи судів, описи обшуків, автентичні виступи підсудних і засуджених. Час від часу — матеріали про переслідування й арешти власне тих, які ці відомості збирали. Зайняття небезпечне, вимагаюче відваги.

Сімас Кудірка був виданий американським капітаном, розтопаний советським судом, волоком протягнений через в'язниці й табори і, нарешті, врятований натиском світової громадської думки, дипломатичними зусиллями на найвищому рівні. Перемога? Безсумнівно. Але в тих днях, коли тріюмфували рятівники, в Литві були схоплені десять католицьких священиків. Хто пам'ятає їхні ймення? Де їх судили й за що? Де вони замкнені тепер? Чому наша система здобування відомостей зазнає невдач? Чому справа розстріляного Калініна цілковито німа, і про нього нічого невідомо? Хто сьогодні скаже бодай щось про долі людей, піднявщик заколот на кораблі Балтицької флотії? (Між ін., про Шмідта, Вакуленчука й Матюшенка Росія знала все й одразу). Як це раптово ми спромоглися дістати протоколи процесів Сінявського або Гінзбурга, а тепер ось уже кілька місяців не можемо довідатися про точні обвинувачення й хід слідства того ж самого Гінзбурга? Адже залізною таємністю таких операцій керують ті ж роззяви, які прогавили тільки вчора втрату кричущих, здавалося б, відомостей?

Ми не зустрічалися в таборах і в'язницях із репресованими цензорами, начальниками спеціальних частин, колишніми суддівськими секретарями й розжалуваними начальниками секретних відділів. А згідно із советськими законами (це вам не Америка!) за втрату таємної інформації по голівці не гладять. Чомусь мене,

незначного перебіжчика, ні з якою організацією не зв'язаного, судили в закритому кабінеті, а під час мого останнього слова всі сержанти й конвоїри були видалені та заступлені офіцерами КГБ. Коли ж відбувався процес Якіра, то буквально сотні людей у Москві щоденно знали про всі нюанси й вузли слідства. Ставки віч-на-віч, допити, вимоги і клопотання одразу ж ставали привселюдними. . .

Ніхто не сумнівається в особистій мужності, громадянськості й високій юридичній культурі Валерія Чалідзе. Можна з певністю передректи, що якби він опинився за ґратами (а за чекістськими мірилами своєю неприборканістю він заробив кілька присудів!), то із нього вийшов би принциповий і порядний арештант. З яким трудом, із яким натиском випихали червоні кардинали Валерія закордон! Вони знали, що Чалідзе добросовісно і старанно буде збирати та друкувати все те, що дійде з лав підсудних. . . А потім, перегортаючи грубелезні збірники документів, із таким трудом і ризиком добутих «Хронікою» та іншими виданнями, дивуєшся злитому хорові з їх сторінок: «Ми не проти советської влади!», «Ми за соціалізм!», «Ми за советську конституцію!» і навіть «Ми проти американського імперіялізму!», «Нам чужа ізраїльська воєнщина!».

Навіть тоненької книжечки не можна зібрати з документів, де було б написано: «Я — ворог советського устрою!», «Ми з порога відкидаємо соціалізм!», «Ми — вороги советсько-російського імперіялізму!», «Ленінізм — людоджерська доктрина!»...

Чи не надто продумана «розсіяність» і «безтолковість» советських охоронців таємниць? Невже ми серйозно в нашій гордовитості, в самозамилуванні нашою сміливою громадською діяльністю гадаємо, що система розгубила свої навички?

Ізраїльське штурмове летунство не прогало ані одного повітряного бою за чотири війни. Воно було бичем Божим для противника всюди — на суходолі, на морі й у повітрі. Але малограмотні єгипетські піхотинці ракетами «САМ» на протязі години спалили половину цих першорядних літаків. . . Навіть переважаюча більшість советських військовиків не знала про існування цих ракет до війни «Йом Кіпур». Тож як представляється справа із секретністю? Таж за цією таємницею полювали не дисиденти-дилетанти, а професіонали, в тому числі й легендарний Шін-Бет! А ми хочемо над незграбними кагебістами, вважаючи, що зможемо добути в них щонебудь без їхньої на те волі. Вийнятки Козлова, Пеньковського, Беленка і Сташинського — тільки підтверджують правило. Система вміла на протязі десятиріч тримати мільйони осіб без усякого руху будь-якої інформації в обидві сторони. Я вже колись писав, що були багатотисячні табори, які про Другу світову війну довідалися щойно в 1943 році. . .

Основний об'єм інформації, при чому правдивої, дозується у відділі пропаганди ЦК, у відомстві Андропова, в епархії Єпішева.

Телята й дуби

В російському фолкльорі згадки про «дуба» достатньо широко варіюються. Це не тільки символ стійкої твердості з малою рухомістю. «Дуб», «дубина», «дубуватий», «дуболом» — це безпомилкові синоніми сильної, але обмеженої, впрост безглуздої людини.

А може бути, і справді — «дуби»?

У школі, колишньому Морському Корпусі, професорсько-викладацький склад являв собою сметанку фльоти. До нього належали розумні, інтелігентні, виховані, навіть інколи уламки старих морських династій Росії люди, й вони заслужено користувалися нашою юнацькою любов'ю, нашим гардемаринським поклонінням. Було в кого вчитися й кого наслідувати, тим більше, що їхні послужні списки були нам відомі. Зате — з яких флотських звалищ підбиралися наші стройові та адміністративні командири! Швидко витіснивши «ліберальних фронтовиків», ці чванливі тупоголові бурбони на наших очах перетворили школу із суворого, але рідного дому в суцільну гавптвахту. «Каперанги Скалозубови» щоденно оповідали анекдоти, базовані на сполученні розумової обмеженості з безмежною владою. Крім того, запільне «обозне» минуле більшості з них ми знали не гірше, ніж геройські вчинки наших улюбленців. Але інколи цей натовп важкодумів раптово перетворювався у злагоджений організм, у лічильно-вирішальний агрегат, працюючий у всіх вузлах своєчасно, безпомилково й нещадно. Це відбувалося тоді, коли треба було ввести знущальну заборону на все те, що ще від петровських уставів рахувалося дозволеним, коли необхідно було зформулювати жахливе за своєю несправедливістю обвинувачення, «законне по формі»⁴. . . Диявольська винахідливість, блискуча оперативність і немигаюча жорстокість викликали справжній острах!

Ще й таке. Жартома було запропоновано впровадити науку «купуроведення». Мені довелося поваритися в тих кітлах, в яких і сьогодні крутять ополониками видавничі й редакційні кухмітери соціялістичного реалізму. Декого з них довелося знати особисто. Майже ніхто не блищав талантами, їхня проза вражала безпомічністю, вірші були жалюгідними, критичні статті пригнічували безтямністю. Ні ерудиції, ні надхнення, ані морального пошуку.⁵ Але ось на Заході я дібрався до справжніх книг, яким

4) Сучим сином Л. Соболев став не зразу. Він чекав на зміну трухлявій Імператорській флоті променистих «соняшних рей». Тому «Капітальний ремонт» на протязі багатьох років не перевидавався. Але пригадайте суд над матросами...

5) Почитайте у «Справі Солженіцина» виступи письменників. Навмисне не вигадаеш!

повернули купюри, зроблені власне цими кулінарами в найліберальніших часах. Можна остозпіти, коли курсиви показують, з якою точністю, з яким псячим чуттям, з яким знанням примх і закрутів читацької думки вирізьбилися розділи, абзаци, окремі слова — та так, що і близн не видно! Інколи нестерпно довго витягаєш такий же довгий ланцюжок асоціацій, поки знайдеш, за що ідеологічні хірурги ампутували невинний епітет, щадячи попередній і наступний...

Дуби? Безперечно. Кожний поодинокі. Але чому, коли зберуться вони разом, над ними починає ширяти якийсь диявольський дух проникливості, майже парапсихологічної, і (при зовнішній загальній безладності) — організованості й ретельності, яким можна позаздрити?

А телята? Солженіцин провадив довготривалу війну проти ЦК і КГБ. Навіть книгу про це написав. Але виявилось, що, крім рязанських писак і московських редакторів, проти нього була припасена й інша зброя Резерви їхнього жандармського Верховного Головнокомандування. Виявилось, що «дуби» думали серйозніше, аналізували глибше, заглядали далі, й хай вибачить небелівський лавреат — знали більше.

Вони знали, чому приголомшуюча книга ув'язненого сіоніста Ю. Марголіна не була надрукована в Ізраїлі й ніколи не перекладалася на іврит.

Вони знали, як зустрінуть і поховають Аркадія Белінкова російська літературна еміграція й американська ліберальна професура.

Вони знали, чому Маріна Цветаєва тинялася по Європі в самотності й убозтві.

Не так уже складно було наперед зважити суспільні й особисті шляхи Солженіцина, Некрасова або Максимова, тим більше, що своїх творчих плянів вони не приховували. Лишився Александр Аркадійович Галіч принадною людиною, добрим поетом. Але володарем дум, кожне слово якого ловилося, зачувалося, передавалося з дому в дім, із табору до табору, він перестав бути...

Не важко було вгадати, що головний принцип незалежності творця й майстра відлюбих соціальних, національних, партійних і антипартійних «замовлень», підзвітність тільки Божественному слову, яке ісповідував і проповідував Андрей Донатович Сінявський до тюрми, в тюрмі й на вигнанні, зустріне не меншу ненависть і по другій стороні кордону. Луб'янським спеціалістам по зарубіжній пресі легко було вгадати, хто з тих, які тридцять років крутилися біля сорбонської катедри й ніколи не були до

неї запрошені, накинеться на Сінявського з такими хуліганськими статтями, на які навіть Жданов не зважувався!⁶

З-під проклять, яким ніхто не вірив, Майстрів штовхнули під ганьбу, якій іще багато може повірити. . .

Червоні кардинали вигнали Медведєва власне тоді, коли його травойдний соціалізм був дозарізу потрібний європейським купцям. Вони випустили Амальріка, коли його версія про неминучість російсько-китайської бійки була як ніколи досі потрібна американським роззброєнням і прихильникам детанту, ізоляціоністам і дезертирам.

Коли ГУЛАГовський полковник свobodно цитував аматорські в'язничні віршики, то невже ж серйозні соціалісти не могли вгадати, коли й за що назве Іван Іванович «гусаком» Івана Нікіфоровича. . . Не трудно було вгадати, що молоді літературні лошачки, роздавачі, як їм здавалося, полчиників советському громадському уподобанню, на Заході матимуть іще менший успіх, ніж удома, і зненавидять цей «бездуховний» Захід іще несамовитіше, чим свій колишній Схід, іще голосніше, тому що це безпечно!

Не важко вгадати, що проповідь плеханівського або пеліканівського соціалізму в сьогodнішній Росії у верхніх шарах пахне в'язницею, а в нижніх викликає «примітивне непорозуміння» й одверту ненависть. Тут же, на Заході, де такий соціалізм став рожевою мрією університетських професорів і прекраснодушних бізнесменів, можна захищати Маркса активніше, чим це робить товариш Марше, і проклинати імперіялізм іще лютіше, чим товариш Мао!

Чи давно всі ми жадібно читали, вдячно схопивши й обережно передавши далі, книги, видані «Посевом». Чи не на сторінках цього журналу більшість із нас одержала свою першу політичну рангу? Ану, хто порахує скільки статей у журналі і скільки книг у видавництві не тільки не відповідає, а прямо суперечить солідаристським доктринам! То хто ж толерантніший? Хто «працює для ЧК»? Гарне, хоч і жорстоке, було правило в російських злoding — бездоказове обвинувачення вважалось неминучим самогубством. . . Ніж або сокира доганяли наклепника де завгодно, незалежно від того, як далеко і як довго він не ховався.

А до чого доходимо ми? Незначний натиск, легкий натяк із Москви, перший запит комунарствующого конгресмена, перша поголоска про закриття або скорочення — й без усяких «шпигунів» життя і праця в радіовисильні «Свобода» стараннями моло-

6) Балаканина Р. Гуля про «біблійного хама» сміховинна. Будь-який письменник повісився б за право прогулятися з одним із будівників Ноевої арки. А в Пушкіна є ще й спадковий інтерес. Пригадуєте: «... Но предка, плоскогубого хаміта, как оспу перенесшего песок...» А втім, і в Росії, і за кордоном для багатьох Борис Леонідович Пастернак це лише «присмоктаний до російської літератури вихрест»...

дих і настирливих рожевих антиклерикалів (от іще ворог наш — Церква!) перетворюються в песячу сутичку із взаємними обвинуваченнями у фашизмі, антисемітизмі, антиамериканізмі й русофобії...

І звідки це зненацька у вчорашніх мучеників советської системи проявляється середньовічна дворянська чванливість британських баронів, зневажаючих, як відомо, свою розвідку не менше, чим ворожу? Тільки й чуєш: «Ви знаєте, він працює для...», «Ви чули, вона служить у...», «А дім П. купив за гроші від...». Та як не соромно, панове! До чого доходить шпигунобоязнь і схильність до спліток!

Приходить до свого барачного кабінетику загінний ляйтенант. Говорить голосно: «Сідоров, зайдіть до мене!» Сідоров заходить, сидить цілісіньку годину, ляйтенант перегортає якісь папери, а потім каже: «Гаразд, у слідуючий раз. Ідіть». Зразу ж наскакує натовп товаришів: «Що він говорив? Що винюхував?» — «Та нічого...» Здивування. Через тиждень йому ж: «Іване Петровичу, зайдіть!» Та ж сама історія. Ще через тиждень: «Петровичу, заскочте!» Потім... що потім? Зростаюче недовір'я, виразне відчуження, незаслужене презирство, запаскуджене чесне ім'я... На психів, заздрісників, дурнів, хворих на шпигуноманію, робить — і КГБ має прямий прибуток: «Андрію Донатовичу, ікони можете взяти!», «Олександрє Ісайовичу, вашого архіву ми не конфіскуємо!... Ох, і дурні ж ви, хоронителі чистоти емігрантських риз!

Червоний кардинал підсміхується за портьєрою. І кремлівському тореадорові вже навіть шпагу несуть! Ой, телятка, може, станемо биками? Припинимо буцати мулету, розмальовану під дубову кору? Може, буцнемо дещо правіше?...

(Далі буде)

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

Суспільно-політичний тижневик

» ГОМІН УКРАЇНИ «

Видає Видавнича Спілка «Гомін України» з обм. порукою в Торонті, 140 Bathurst St., Канада.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — заступає позиції революційно-визвольної боротьби і наголошує потребу усунення з нашого національного світогляду ворожих ідей та шкідливих впливів на справу визволення.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — подає вісті з життя українців в Канаді і цілому світі, а зокрема найновіші вісті з життя в Україні.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить сторінки літератури і мистецтва, мовлі, жіночих об'єднань, спорту і т. д.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить оголошення, реклами підприємств, помагає в розшуках рідних і знайомих.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N.1. 1LF

Ірина КОРОТЮКОВА

СЕКРЕТАР ЦК УКРАЇНИ О. І. ІВАЩЕНКО

Школа ч. 92 імени Івана Франка з давніх років називалася колегією Галагана. Це одна з найстаріших шкіл Києва. Знаходиться вона в центрі міста, й у ній учились та вчаться діти лікарів, акторів, журналістів і письменників — тих, кому дорога українська мова. Зростання школи і склад її учителів та учнів створив їй добре ім'я. Не одразу, багато пізніше, побувавши в різних навчальних закладах, попрацювавши педагогом в університеті, інституті, на курсах чужоземних мов, я зрозуміла, як поталанило мені в житті з першою працею й директором школи Андрієм Кузьмовичем Акімовим. Не знаю, що він робив, яким способом урятував школу від чварів і сварок, від підсиджувань й анонімок. Це страшне лихо, загальна хвороба всіх колективів маленьких і великих, не мало місця у стінах школи. Дивно, як при такому високому ступені розкладу всього советського суспільства могло зберегтися таке вузьке, не вражене соціалізмом, місце, де твій колега не шукав приводу залізти тобі в душу, щоб потім тебе ж і закласти, вигадавши собі мінімальні блага, або просто задемонструвати свою відданість режимові, який тримається завдяки підлості й запродавству. І зараз не розумію, як могло статися так, що моя юність після закінчення інституту продовжилася на цілих п'ять років. Необізнаність, та ще й така тривала, інколи стає для людини тяжкою розплатою — прозрінням. Так було і зі мною, але це вже інша тема для другого нарису.

Зустрівши мене на перерві, Андрій Кузьмович попросив зайти до нього після лекцій.

— Розмова буде в особистому пляні, — попередив він, — але дуже й дуже важлива.

Українська мова директора, не дивлячись на російське прізвище, була соковита, полтавська, з тими співучими інтонаціями, які додають мові особливу свіжість, і кожне слово виблискує, як дорогоцінний камінь. Три, а, може, дві лекції минули, і я прийшла до кабінету. Могутні, розлогі кінські каштани закривали приміщення школи. Надходила осінь, листя ще не обсіпалось, у кабінеті, не зважаючи на соняшний день, було напівтемно, пахло мишами, старим папером і панувала тиша.

— Це я, можна?

Андрій Кузьмович піднявся із крісла, пішов назустріч, посадив мене на канапу, як завжди в тих випадках, коли розмова не була офіційною. Сам же сів на крісло напроти й обережно, дивлячись мені в очі, за-

питав про сина Тимоша, який тсді був зовсім маленький. Потім спитав про чоловіка, про те, як ми зводимо кінці з кінцями. Коли люди живуть на зарплаті, живуть бідно і всі живуть на одному рівні, один в одного на очах, у них з'являється співчутливе відношення до твоїх радощів і негод. Не дивлячись на прокляття терору, вічну брехню, підозру, названу лукавим словом — чуйність, є щось високе, людяне в тонкій пелені співчуття, а якщо вона глибока, й ти бачиш це, відчуваєш одвертість, то говориш усе без обережності. Нічого не знаючи про психоаналізу, з давніх часів мої предки ходили на сповідь до панотця, пізніше, коли советська влада знищила Церкву, завжди в бабці, мами, а потім у мене знаходилися добрі люди, які вислуховували наші біди. Багато було таких людей у моєму житті, а часом не вистачає їх на чужій землі. Це особливе уміння — вислухавши, проїнятися тим, що з тобою відбувається. Андрій Кузьмович був обдарований почуттям співпереживання й само собою сталося, що у відповідь на моє оповідання він похмуро (директор був чоловік неусмішливий), промовив:

— Ось я вже про це все думав... (Він так і гадав — як можуть у манюсінській кімнатці жити троє). Одним словом, — погладив себе рукою по чолі, ніби відганяючи дурні думки: — є лекція, лекція приватна, для онуки секретаря ЦК по промисловості. Про Ольгу Іллівну Іващенко чула? Але це не важливе. Головне, треба там себе показати як слід... Грошей, моя порада, не бери. А потім колинебудь скажи, в яких умовах живеш.

— Вона допоможе?

— Так, для Іващенко це раз плюнути... Трубку зняла, сказала і... Нічого, не сумуй, усе буде в порядку. — Й додав, сміючись: — Не забудь запросити мене на новосілля.

»Житлоплоща« — слово, подібне на лайку, а може й того гірше. Справжнє, советське слово. Скільки сил, нервів, життя забрала в мене комунальна житлоплоща, пересвари на кухні, сутички чия черга прибирати місця загального користування... А холодна лазничка, де кожний сусід має свою лямпочку і свій вимикач. Ти почала митися, а лямпочка сусіда візьме та й мигне. Тебе кваплять, треба спішити. Зараз, набравшись горілки, дуже розлючено й рішуче застукає до дверей.

— Я кров на фронті проливав, я маю нагороди від уряду...

— Зараз!

— Не хочу чекати, зрозуміло?

Кожного разу, коли до нас приходять гості, треба показувати, де є наш вимикач і просити:

— Ви, будь ласка, чужим не користуйтеся, а то галас буде.

І я згадую свою усмішку після цієї фрази, яка повинна була скрасити зміст сказаного, але вона тільки посилювала дійсність.

А пелюшки! Сушити їх у кухні мені заборонили. Вішаємо шнур у кімнаті. Піч палиться дровами й нагріти кімнату неможливо. Дрова

чоловік носить на четвертий поверх. Запас дров нема де покласти. Серед ночі він виходить надвір і розгрібає сніг біля шопи. Дрова сирі, не горять, а синові Тимошу потрібне тепло, бо він застуджений. І ось у цьому році Андрій Кузьмович вселяє в нас крихітну надію, всю зиму ми з нею живемо, й вона нас гріє. Але я забігла наперед.

Я чекаю дзвінка від Іващенко. Проходить тиждень, другий і ось у трубці лунає незнайомий голос:

— Товаришка Крашаниця? — питає мужчина. — Дуже приємно. Говорять із приймальні секретаря ЦК... — Павза. — Вам говорили?

— Так, так.

— Скажіть вашу адресу.

Я кажу, де живу.

— Завтра о шостій годині вечора до вас приїде автомашина. Всього найкращого.

Обережно відкладаю трубку. Біжу в кімнату до чоловіка й сина, покvapно кажу:

— Відтіля дзвонили.

— Що сказали?

— Завтра о шостій годині вечора приїде автомашина.

— Хто з тобою говорив?

— Мужчина. Напевно секретар.

Цієї ночі я довго не спала. Страх перед начальством, та ще таким, був дуже великий. Відійти від нього, примусити себе не думати про те, що я повинна подобатися — ця думка не давала мені спокою. Й одразу виникло безліч інших проблем: що одягнути на себе, яку сукню й мешти, щоб виглядати пристойно. Сукня в горошок старенька, до другої мешти не підходять, а що коли... Для таких випадків є Томочка, в якій той самий розмір взуття, що й у мене. Але одна справа відкласти мешти на вечір, а друга — вбирати їх двічі на тиждень. А якщо заняті із внучкою буде ще більше? За тих два роки, на протязі яких я живу у США, багато забулося, й зараз видається дивним, що я, працюючи педагогом, за два тижні праці могла купити собі одну-одинокую пару мештів.

Уранці, як завжди, були лекції у школі, потім педагогічна нарада. Прибігши додому, я поїла і прилягла відпочити. Розбудив мене будильник. До приїзду автомашини лишалося півгодини.

Й точно, рівно о шостій, по нашій вузькій і горбатій Гоголівській пропливла величезна чорна автомашина й зупинилася біля мого дому.

— А ось і ми, — вискочив чоловік із жіночим обличчям, привітливий і моторний, видно добрий базіка й анекдотник. — Референт Чічкан, — представився він і розчинив двері «ЗІМ-у». Я залізла до середини і вгрузла у м'яке сидіння.

Референта я більше не бачила, а шофер був завжди один і той самий. Майже рік я їздила з ним, не промовивши навіть кількох слів. Чорна, подібна до катафальку, автомашина їхала серединою вулиці, й, іще

здалеку зауваживши її, міліція, зупинивши рух, давала зелене світло, передаючи, як я потім довідалася, про її наближення до слідуючої станиці міліції. Із-за фіранки — з метою безпеки в усіх урядових машинах вікна прикриті матерією, — я бачила вулицю, знайому з дитячих років, цілковито іншою, нібито це не була моя вулиця. Будинки й люди були ті самі, а одночасно з тим поміж мною й ними існувала прірва. Її не можна було перестрибнути — вона була у свідомості. Тільки пізніше я зрозуміла, що вулиця просто від мене відвернулася. Вірний пішоход її зрадив, усівши до лімузини, їй, вулиці ненависній. Але якби вулиця знала, як мені було важко залізати до цього гробу, як тоскно було із чванливими, тупими людьми, як холодно ставало всередині від думки, що я повинна буду просити про милість, про окрему квартиру.

Знову і знову бачу дурний сон — автомашина їде на Печерськ. По правій стороні готель «Москва». До війни тут був 16-типоверховий дім Гінзбурга. Його висадили в повітря разом із Хрещатиком війська червоної армії в 1941 році, коли відступали з Києва. Тепер усюди пишуть, що це справа рук німців. Зліва від мене — колишній інститут благородних дівиць. До війни тут було НКВД. Пам'ятаю, як батько говорив мені пошепки про те, що всі, хто туди потрапив, а їх були не тисячі, а десятки, сотні тисяч, ніхто назад не повернувся. Чоловік моєї подруги, журналіст газети «Правда України» Владлен Кузнецов, він же Коваль — сценарист фільму, який бичує буржуазних найманців — українських націоналістів, якось оповів, що на будівництві Броварського масиву в лісі були знайдені трупи чоловіків, жінок і дітей. Їх викопав ківш екскаватора. В газеті «Вечірній Київ» навіть була замітка, що знайдені трупи советських людей були знищені нацистами в 1942 році. Але сухий пісок не дав речам розкластися. В кишеньках і торбинках були знайдені повістки про явку до НКВД. На них була дата — 27-го червня 1937 року. Між трупами знаходилося багато дітей. Чи знають люди, які живуть біля станції метро «Комсомольська», в білому будинку-башті, де на фасаді висить льозунг «Слава КПСС», чий кості лежать під фундаментом у піску?

Липки. Район Києва, де жила аристократія. Сірий чотириповерховий будинок. На цьому місці був парк і дім губернатора. В 1934 році тут збудували урядові будинки й заселили їх наркологами та службовцями ЦК. В одному з цих будинків жив і режисер О. Довженко. Це той же самий дім, де жила Іващенко, але інший під'їзд. Багато разів змінювалися господарі чотирікімнатних квартир. Постріли 30-их років проклали шлях до влади Хрущовим і Брежневим.

Коли я прийшла до Іващенко перший раз, двері мені відчинила Ольга Іллівна. Нічого кривавого, грізного в ній не було. Вилицювата, з кирпатим носом, проста й люб'язна жінка років 60-ти привітно усміхалася. Присадкувата, схильна до повноти, вона міцно по-мужеському потиснула мою руку і сказала низьким, грудним, звиклим давати накази, голосом:

— Дуже приємно познайомитися... Заходьте, будь ласка, до кабінету.

Довідавшись, що в мене вдома в Іващенко буде лекція, я звернулася до подруги та до чоловіка Кузнецова-Ковалю. Він, людина вхожа до ЦК, сказав, що більш жорстокого й вимагаючого керівника в Україні не знайти. Іващенко навіть із каменя може витиснути воду, повідомив журналіст дружину, а та мене. Директори виробень та секретарі обкомів панічно бояться Іващенко й рідко коли виклики до кабінету Ольги Іллівни обходяться без матюків, стукання п'ястком по столі, що стиль її керівництва чисто вольовий, той самий, що був за сталінських часів, і вона ходить у фаворі в Микити Сергійовича. Не вірити Кузнецову-Ковалю я не можу, можливо, що там у себе в ЦК, вона була власне такою, але вдома, в родині, це була інша людина. Змучена, дещо байдужа, вона із презирством говорила про недоліки:

— Не хочуть люди працювати. Вдариш палицею... (Як наш сусід, коли я миюся у ванні). Ворушаться. А це дуже втомлює.

В кабінеті відбулося моє знайомство з онукою Ольги Іллівни, Оленою, ученицею п'ятої класи. Тоненька, худя, в темному шкільному вбранні, дівчинка засоромилася, побачивши мене і пригорнулася до бабуні. На мене дивилася з-під лоба. В замкнутий світ родини Іващенко нові люди потрапляли рідко, й дитина не знала, як із ними поводитися. Сторонилася вона мене довго, на протязі багатьох місяців, поки не привикла.

— Не дається Оленці англійська мова, — заговорила Ольга Іллівна.
— У школі трійки. Вся вдалася до мене у цьому відношенні. Ви не могли б хоч два рази в тиждень із нею займатися?

— Звичайно.

— Які вечори у вас вільні?

— Всі свободні.

В часі першого мого приїзду я лекції не давала. Після чаю мене відвезли в «ЗІМ-і» додому, й із наступного тижня почалися мої лекції, то у квартирі в бабці, то вдома в Маї — матері Оленки, то на дачі в Конча Заспе.

Моє насилля над собою давало себе знати в моїх відношеннях з ученицею. Звичайно я швидко входжу у світ дитини, з якою займаюся. В тому ж випадку з Оленою відносини були постійно холодні, доброзичливі, але без тепла. В дівчинці не було старання, вона була завжди якби десь далеко, часто задумуючись про щось своє. Можливо, тут виявилось те, що в Оленки не було батька, мати знову розводилася, й напруження відносин у домі виявлялися на її завжди дещо пониклому вигляді. А потім усі ці вічні переселення. Виходячи зі школи після лекцій, вона ніколи не знала, куди повезе її автомашина — до бабуні чи додому. Й іще одне, тоді цього ніхто не знав — до Оленки зближа-

лася страшна хвороба — рак крові, не знаю, може бути, її апатичність була наслідком цієї недуги. Вона швидко, дуже швидко зморювалася. В дітях, яким не судилося бути дорослими, буває дуже розвинуте внутрішнє, духове життя, вони живуть інтенсивніше, насиченіше, квапливіше, чим їхні ровесники. Таким був розумний, талановитий Андрій Коротич, неспокійний хлопчина, син поета.

На Новий Рік від Іващенко прийшов подарунок — великий кіш, у якому лежали дві пляшки грузинського вина, суха ковбаса й лялька в українському народньому костюмі. На фартушку були вишиті слова: «Дорогій Ользі Іллівні від дітей Дрогобича». Ляльку я одразу подарувала Аннушці, дочці художника Анатолія Сумма. Про те, в яких умовах ми живемо, я ніколи Іващенко й не сказала. Пізніше, як Хрущова позбавили влади, полетіла вділ і Ольга Іллівна. Потім від Маї я довідалася, що їй признали маленьку пенсію, в ЦК не пускали, глузували колишні її ж підвладні. Вона їздила до Москви, домагалася правди, доказувала свої заслуги...

Через два роки, йдучи по вулиці, я побачила спереду стару жінку в черевиках із такими стоптаними закаблуками, що я, йдучи ззаду, дивувалася, як можна в них ходити. Була зима, тротуар обледенів, і я бачила, які труднощі справляв жінці в темній, селянській хустині кожний крок. Коли вона почала переходити вулицю, чи не допомогти їй — промайнула в мене думка — й із цим заміром я, обігнавши її, подивилася на обличчя. Це була Ольга Іллівна Іващенко. Жовта, стара і хвора. Як вона змарніла за короткий час. Вона пізнала мене, але її погляд попрохав: «тільки не починайте розмови зі мною, не треба, бо це не я», і, зрозумівши все без слів, я зважила на прохання.

Сумна доля зустріла й мою школу — колишню колегію Ґалана. Ще на початку 70-их років заборонили відзначувати 100-ліття із дня її заснування, потім влада заявила, що школу слід зліквідувати. Комусь було не по душі, що в центрі Києва знаходиться українська школа. Й ось уже зовсім недавно я довідалася, що взимку 1976 року ця школа була спалена. Загорілася вона ніччю, нібито від паперів — макулятури, яку збирали школярі. Як могла сама по собі загорітися купа паперу — невідомо. Але офіційна версія була такою. Ніякого слідства про підпал не велося.

МИСТЕЦТВО

Д-р Михайло КУШНІР

СВІТ МИСТЕЦТВА

(Закінчення, 8)

Таким чином ми доходимо до правдивого розуміння краси і знаємо тепер, чому Достоевський міг сказати: «Усе гарне є страшне». Тут іде про красу, що має відношення до релігійності. Ця краса корениться в релігійному мистецтві, в походженні, джерелі світу. Ця краса не може взагалі бути услужна, мила, всі фризійські прикмети від неї відпали. Вона в жодному змислі не може діяти декоративно. Кожний сальон перед нею замикається й кожна балаканина перед нею мовкне. Між цією жорстокою красою і ввічливою ласкавістю існують не тільки різниці ступеня, так, що не можна навіть подумати, що, прикрашуючу красу, можна б було тільки належно поглибити і вона вже стане красою, прикметною для релігійного в мистецтві. Ні — це ні в якому випадку! Тут іде про цілком різні площини і сфери, про зовсім від себе відмежовані царства, які не даються зі собою сполучити, ні штучками і блефом, ні жодним побожним ошуканством, навіть при найліпшій волі. А цей, який помимо цього важиться таке пробувати — не є ні релігійним, ані не є обдарованим змислом мистецтва.

Це все веде нас до нової проблеми: не від вчора, але вже від більше як ста літ пануюча плутанина, замішання між мистецтвом і публікою (замішання, якого причини не хочу тут розглядати) — довело, між іншим, і до того, що вже певно не знаємо, чи релігійне в мистецтві не належить утотожнювати із сакральним мистецтвом.

Про це треба сказати слідуюче:

Коли говоримо про релігійне в мистецтві — то це зовсім щось інше від сакрального мистецтва. (Я не вживаю терміну церковне мистецтво тому, бо не належить забувати про сакральне мистецтво дохристиянських часів і глибоко архаїчної доби, що завжди треба брати до уваги, коли мова йде про мистецтво, особливо про релігійне в мистецтві). Релігійне в мистецтві живе так само в так званому світському мистецтві, як і в мистецтві, що стоїть у святинях богів і в Божому храмі. Існує тільки одне джерело мистецтва і тим джерелом є «religio», що значить дослівно: поновна злука, глибоке вкорінення Божої повноти у створіння, частинкою якого є людина. Релігійне в мистецтві має, отже, тільки з таким джерелом до діла, — з початком. У мистецтві початок усіх речей стає

образом: початок створіння, початок людини. Це є багатством і повнотою мистецтва, саме мистецтва, яке ми домовилися його так називати і яке ми абсолютно відмежували й відлучили від усього декоративного й розваги. Це є багатством і повнотою мистецтва, що воно, як образ прাপочатку, включає в собі всі можливості життя. У цьому змислі немає старого мистецтва і вслід за тим жодного нового мистецтва. Тому то мистецтво, релігійно пов'язане, ніколи не старіється. Воно є завжди як у першому дні. Це можна слушно і без пересади сказати. Натомість говорення про якесь віковичне мистецтво залишаємо мрійникам. Нас це не торкає.

Як мистецтво інтерпретує початок, — це в кожного мистця, в кожному творі, в кожному столітті — різне.

Треба, отже, вистерігатися й релігійне в мистецтві, як це завжди робиться, — розуміти тематично. Релігійне в мистецтві незалежне від теми, але воно може заволодіти, і дійсно володіє, кожною темою й усіми предметами. Наприклад, в образі, в якому Вінцент ван Гог малює тільки старе крісло, на якому лежить люлька, — криється правдивий початок, живе «*religio*» (*religio*), а навпаки, в обладованому золотом хресті з деволюціональної крамниці не можна деколи відшукати нічого релігійного, хіба тільки фальшиву побожність. Інший приклад: вітвар Матіаса Грюневальда в Ізенгаймі є сповнений аж до дна релігійною могутністю, — і така ж маєстатична сила б'є від Рембрандтівської «Нічної сторожі», або від останнього автопортрету, вона полонює нас у героїчному пейзажі Ніколя Пуссена, як і пронизує нас у Шекспіровому «Гамлеті» чи «Антонієві і Клеопатрі». Фуги Баха і дев'ята симфонія Бетговена свідчать із неменшою силою про те, що ми думаємо.

Отже, релігійне в мистецтві не мусить бути тематично і предметно окреслене як сакральне, а все ж таки бути релігійним. Релігійне, щоб узяти приклади з наших часів, — сповняє твори Михайла Черешньовського і Григора Крука, ним надихані візії Миколи Бутовича й Галини Мазепи, воно є основою пейзажів Михайла Мороза і композицій Едварда Козака... Релігійне в мистецтві шукає собі після власної уподоби свою тему й може послуговуватися без винятку всіми предметами. Воно спалахує в сильному напруженні, неначе від власного матеріального опору. Воно є соняшним промінням, яке може впасти так добре на діаманти, як і на пісковик, на дитяче біле чоло, як і на роз'їдене злочинами обличчя. Так, отже, мається справа релігійного в мистецтві. З боку стилєво-критичного й соціологічного, з боку формалістичного чи психологічного — воно не дається взагалі схопити. Це частина екзистенції світу, в яку ми всі включені.

А як мається тепер справа із сакральним мистецтвом? Це важливе питання, бо релігійне майже завжди переплутуємо із сак-

ральним. На жаль, не всі образи, які бачимо в церквах, можемо назвати мистецтвом. Багато із цього — це декорація і акт побожності. Але приймим на хвилину, що тут дійсно йде про мистецтво: в чому ж воно різниться від мистецтва, яке ми називаємо світським (яке, samozрозуміло, є мистецтвом, а не розвагою)? Сакральне мистецтво прагне із самого нутра створіння прославляти Бога й небесні сили. Щоб себе легітимувати як сакральне мистецтво й маніфестувати, що воно прагне служити Божому прославленню — воно з релігійним жаром кидається на сакральну тему. При тому, однак, не тема рішає про його мистецький характер, який все є релігійної натури, але завжди і всюди правдивість його походження, — як в античному світі, так і в християнстві. Метопи Партенону є так же само сакральним мистецтвом, як і скульптура романських чи готичних церков. Конечною передумовою є те, щоб тут основою було релігійне. Далі приходять тематичне рішення: або до сакрального, або до світського.

Мусимо собі тут усвідомити: сакральне мистецтво, античне чи християнське, староегипетське чи мексиканське, — є як мистецтво ні менше, ні більше варте від світського мистецтва, бо й тут і там йде про початок, про »*religio*«, в якій кожне мистецтво, без уваги на примінення, мистецьки визначається.

Релігія і мистецтво! Як же часто зрівнюємо їх, кладучи побіч себе, так, неначе б йшло про найбільш samozрозумілу річ у світі. А яка жахлива помилка криється за цією сповидною samozрозумілістю! Тут можемо знову побачити, що диявол не завжди виступає в сіркових полум'ях, але здебільша в услужливих samozрозумілостях і в улесливій спокусливості. Тут мистецтво являється якимсь родом підмінки релігії, при чому не знаємо добре, чи тут значення мистецтва має бути вивищене, чи значення релігії принижене. Правдоподібно, йде про одну із жахливих нівеляцій духовости. Зрівнювати і ставити побіч себе релігію і мистецтво — це поразення мозку й серця, це поганий заколот думки й почування, це неомильний знак того, що зі святістю віри робиться щось мерзотного й що з мистецьким критицизмом щось тут не до ладу.

В релігії маємо завжди до діла з володінням Бога і з тим, як людина до цього володіння ставиться. В релігії в кожному випадку, завжди й на кожному місці, проповідується про Божу справу; а, навпаки, в мистецтві говориться про справу людини — в малярстві, пластиці, музиці, поезії.

В релігії стоїть Бог у непересувній середині, в мистецтві стоїть у середині людина. Непорушно з давніх давен і по всі часи. Але теж і в сакральному мистецтві йде про людину: саме про її відношення до Бога: в покорі, чи в радості, в »Помилуй м'я Боже«, чи у »Хваліть Господа з неба, хваліть Його у висоті!« В релігії

рішає не людина, а виключно Бог. А що людина може бути тільки рабом і слугою Бога — маємо мистецтво в релігії, але ніколи релігію в мистецтві, бо це означало б: хотіти втиснути всемогутність Бога у кволість і безсилля людини. Ми мусимо чітко розрізнати між релігійним у мистецтві, яке є фактом — і релігією в мистецтві, що є безсоромністю супроти Бога, а крім цього великою нісенітницею. Не зважаючи на це, люди нашого часу безжурно повторяють нісенітницю про релігію в мистецтві. Чому ж це діється? Це тому можливе, бо людина втратила міру й у своїй зухвалості хоче дорівнювати Богові силою, величавістю і вічністю. Ця зухвалість, це самозвеличування виявляється у світі від багатьох уже генерацій у ділянках пластичного мистецтва, поезії, музики, а навіть науки. Бо вже від поколінь говориться про релігію в мистецтві й ніхто не дивується, що земля не проковтнула блюзнівів. А може дехто думає, що робить цим прислугу для мистецтва? Ні, це тільки зрада, блукання й хаос! Із безладдя й непорядку ще ніколи не виникло нічого доброго. А саме порядок говорить нам, що в центрі релігії стоїть Бог, у центрі мистецтва — людина. І так як не можна Бога замінити людиною, так теж треба вистерігатися переплутувати релігію з мистецтвом. Релігійне в мистецтві — це пластична свідомість людини Божого походження світу. Коли мистецтво вибирає сакральну тематику, — тоді воно може, як сакральне мистецтво, — служити релігії. Релігійне в мистецтві — це джерело, походження, причина і творча свобода; сакральне визначає ціль, мета, пристосування.

Це все треба собі основно передумати, щоб дійти до впорядкування тих справ. Тільки там, де панує порядок між «горою» і «низом» — царює велика, визволююча і щаслива погода духа й серця, глибока погода, якою сповнене теж і релігійне в мистецтві, у найплодотворніших межах. Радість, погода походження й початку, який носить у собі всі людські можливості.

13

Модерний християнський мистецький твір опинився у трагічній ситуації: християни відкидають його, бо його форми видаються їм відстрашуючими, злосливими або хаотичними, — а нехристияни не добачають його, бо його тема є християнська. Правдивим твором християнського мистецтва *нашого часу* може бути тільки малюнок, різьба, чи графіка у стилі ХХ-го сторіччя, отже у цьому роді, який усе побічне залишає, а наголошує тільки суттєве, в кожному разі не ці гарні й вірні відбитки природи найбільш поширених іконописців.

Що ж закидають широкі християнські кола цього роду модерному мистецькому творові? На їх думку — хибою цього твору є

його форма. Вона є неприродна, бо не ставить у просторі людини й речей так, як їх кожний щоденно бачить, як їх Бог створив. Замість цього модерний мистець переформовує й опоганює природу, залишаючи тільки ще загальний зарис, або даючи тільки натяк.

Таким загорільцям можна вказати на ранньохристиянське мистецтво й мистецтво раннього середньовіччя та на їх несподівану подібність до модерного мистецтва. Ця подібність повинна дати нам багато над чим призадуматись. Бо ми ледве чи можемо мати причину сумніватися у глибокій вірі цих часів. Але, не зважаючи на це, багато християн відповідають на це зауваження: «Тоді малярі й різьбарі не вміли ще краще творити. Але сьогодні ми повинні розвинені умілості поставити теж на службу християнському мистецтву».

Ця відповідь впливає з віри в поступ у мистецтві. За цим поглядом шлях західноєвропейського мистецтва — це постійно вгору йдуча лінія, початки якої лежать у мало ще просліджених століттях, між виходом із античного й добою Карла Великого, і яка досягає вершка в натуралізмі XIX століття. На початку цього шляху стоїть примітивне мистецтво. Воно триває до кінця середньовіччя. Тоді мистець відкриває свій довколишній світ, природа стає йому зразком і мірою. Цей шлях завершується в малюнку XIX століття, який вірно, аж до найменшої порошинки, відтворює людину і природу.

Таке зображення фальшиве. В історії мистецтва немає ніякого поступу. Шлях мистецтва — це не проста, що підноситься вгору, але спіраля, що проходить поперек століття. Цей шлях, таким чином, повертається завжди, хоч на іншій висоті, назад до вихідного місця. Те, що сьогодні спостерігаємо в образотворчому мистецтві, а саме — відворот від відтворювання і наслідування природи, — це не сваволя поодиноких малярів, але історична konieczність. Спіральний шлях мистецтва перебігає з кінцем XIX століття із простору мистецтва, яке наслідує природу, у простір мистецтва, що наголошує вираз, який прагне оформити сили душі й духа. І не диво, що нові мистецькі твори шукають свого завершення не в подібності до природи, але у підвищеному, скріпленому виразі й символі.

Незрозуміло, що деякі критики й широкі кола християн борються перед цим історичним розвитком. На основі цілого досвіду з історії мистецтва — «експресіоністично-абстрактне» мистецтво є мистецтвом релігійних часів, а, навпаки, мистецтво, цілком якого цілковите наслідування природи, є вимогою часу, сильно заякореного в земське і врешті відданого матеріалізму. Переміна західноєвропейського мистецтва наприкінці середньовіччя і в добу Ренесансу підтверджує цей досвід. Рівнобіжно з нею йде на всіх

ділянках послаблення віри, а може навіть відхристиянщення Європи.

Чи, отже, модерне християнське мистецтво, мистецтво сильної, але ощадної форми і скріпленого виразу є ознакою повороту Європи до християнства?

Хто це питання потвердить — того стріне буря спротиву. Йому вкажуть на пронизуючий усі кола матеріалізм, на моральний занепад і явну нехоть у відношенні до релігії. Я не заперечую цих явищ, але хочу, помимо цього, поставлене вгорі питання потвердити. Думки й форми, що перемінюють час і визначають майбутнє, витворюються в малих гуртах, які значно випереджують свій час. Вони виходять від цих передовиків і тоді вникають поволі в маси, пронизують верству за верстою, коли вже нагорі нові передовики творять нові ідеї й нові форми. Передові відділи ХХ-го сторіччя повертаються сьогодні до Бога і до засвітів. Це можемо спостерігати не тільки в мистецтві і в літературі, але також й у фізиці. Але в масах діє ще матеріалізм, що знайшов свій вираз у ХІХ-му столітті.

Модерне мистецтво є ознакою загального звороту духа до метафізичного. Може дехто на це моє твердження погодиться, щоб опісля висловити думку, що цей зворот це мусить бути поворотом до християнства. Я, одначе, вірю, що християнство має ще й сьогодні силу притягати до себе сильні духи, які шукають Бога.

Для образотворчого мистецтва, однак, потрібне особливе сприяння церковних установ модерним мистцям. Треба було б дати їм спроможність виявити своє мистецтво у службі релігії. На щастя, є вже церковні установи, які усвідомлюють собі цю ситуацію і свої обов'язки. Ознакою такого розуміння була велика виставка християнського мистецтва з нагоди ювілею катедри в Кельні. Ознакою такого розуміння була також нарада теологічних факультетів Німеччини, Австрії та Швейцарії в 1953 р. в Зальцбурзі у справі сучасних завдань християнського мистецтва. Але куди частіше й охотніше поринаємо в історію мистецтва і вказуємо з гордістю на великі досягнення християнського мистецтва середньовіччя. Я є останній, що хотів би недооцінювати це велике мистецтво минулого. Хочу тільки звернути на це увагу, що наші церкви й музеї були б сьогодні порожні, якщо б також і середньовіччя цікавилось тільки мистецтвом минулого. Християнська релігія не є історично закінченим явищем, а тільки живою силою, яка щоденно пронизує людину і світ, яка людині кожного часу, в змінливій мові часів, голосить вічну, незмінну правду. І не інакше є із християнським мистецтвом. Воно є тільки тоді правдиве, коли здійснює свої прагнення засобами свого часу. І тільки тоді це мистецтво дасть зображення Христа і святих, які є гідні теми і які є сповнені сили, що перемінює світ.

14

Сучасна сакральна архітектура.

Говорячи про сакральну архітектуру, маю на думці передусім будівлі, що служать культові специфічним способом. Бо можна відрізнити два типи сакральних будівель: святині — це є місця, призначені для молитви, і пам'ятники, що є самі неначе молитвою, бо служать вже своїм існуванням і формою до висказування хвали надприродної істоти (чи істот, у випадку поганських релігій).

Тип пам'яткової архітектури (що приймав часто форму гробниць обожуваних людей) відігравав не один раз поважну роль в історії культури й мистецтва. Але, однак, можна мати застереження щодо приналежності цього типу будівель до архітектури: їх форма, розмір, рід ужитого матеріялу та техніка творення вказували б на це; але вони не мають ужиткового характеру і являються родом велетенських різьб, виконуваних архітектами.

Отже, говорячи про сакральну архітектуру, маю на думці тільки архітектуру в стислішому цього слова значенні, це є вивінувану притаманними їй ціхами ужиточности: в даному випадку вможливаючу молитву; сприяючу молитві.

Архітектура християнської Європи, в різних добах свого розвитку, виконувала умови ужиточности гірше або ліпше, в залежності від того, який гарячий дух оживляв вірних та як глибоко Церква пронизувала структуру суспільств і як далеко була її інтегральною частиною.

Романський стиль, від свого прапочатку, а також готичний стиль, кожний на свій спосіб (перший — із перевагою концентрації, другий — піднесености) здійснювали, здається, найліпше тип будівель, призначених до молитви. Архітектура Ренесансу гірше вив'язувалася із свого завдання: вона творила святині дуже гарні, але які надавалися радше до репрезентації, ніж до молитви.

Барокко, не зважаючи на своє багатство, пливкість форм, а часто саме завдяки тим характеристичним для себе ціхам, є наворотом до добре понятої церковної архітектури.

Його піднесеність є сповидно м'якіша, більше доступна, легша. Кажу »сповидно«, бо є в барокко — принаймні в його найвидатніших будівлях — захована під шкаралупою говірливости темна глибінь рухливого неспокою, властива людям і творам цього часу.

Те саме, з відхиленням до більшого вирафіювання й субтельности, можна було б сказати і про рококо.

Неокласичний стиль, нав'язуючи до Ренесансу, дідичить його ціхи, але є часто позбавлений ренесансової спонтанности. Але своєю здержливістю і логічністю може сприяти певному родові холодної побожности.

Із присмерком неокласицизму в ділянці архітектури наступає доба безладу й помилок, яку характеризує пасія до бездушного наслідування історичних стилів, з особливим уподобанням готики. Ця доба, виїнятною ялова також у ділянці сакрального будівництва, визначалася створенням багатьох святинь не сприяючих молитві, і тому реакцію проти неї в наступній добі треба визнати явищем здоровим і природним. Цю реакцію названо модерною, новочасною архітектурою.

Проблема новочасности в архітектурі викликає багато застережень і непорозумінь. Бо «новочасність» є терміном особливо нестислим і баламутним. Нічого собою не окреслюючи, має властиво чисто негативний характер («новочасний» — значить тільки «відмінний від давнього»), а при цьому нетривалий: будівлі, називані новочасними у двадцятих роках, вражають сьогодні своєю, хотілося б сказати, старосвітськістю, у протиставленні до готичних святинь чи ренесансових палат. Новочасність є помітним терміном, коли ще брак назви для стилю, або брак самого стилю. Розсудливіші й більш помірковані оборонці «новочасности» висувують аргумент, що живемо в добі кристалізації нових форм, у добі проб і шукань, що з конечности потягає за собою велику кількість помилок. Одним словом — закликають до терпеливості. Але їх аргументи не видаються бути переконливими. Кожний із стилів в архітектурі (чи в мистецтві взагалі) мав свій період формування, але будівлі з перехідних періодів не видаються гіршими від тих будівель, що постали в розцвіті даного стилю, а вже напевно не вражають настирливою бридкістю, яка ціхує багато будівель міжвоєнного періоду.

Бо прикметою давнього мистецтва були, побіч великості, поміркованість і покора. Негативний, тільки заперечуючий характер частини новочасного мистецтва виявляється, між іншим, у нахилі до чудацтва, яке в періоді останніх п'ятидесяти років доходило до таких рекордів, як не докінчена церква Святої Родини в Барселоні, проектувана Антоніо Гавді (в 1884-1926 pp.).

При всіх застереженнях до новочасної сакральної архітектури не можна відмовити їй одного: необхідности. Невільниче повертання до історичних форм зводиться до імітаторства й еkleктизму, жалюгідні наслідки якого можна оглядати в сецесійному мистецтві. Особливо яскравим його прикладом є вікторіанський період у Англії. Бридота і вбогість тупих брил двадцятих і тридцятих років були тільки природною реакцією на маломіщанський нахил до дешевої декоративности сецесії. Повоєнний період відзначається нахилом до розв'язок менше очевидних, менше суворих. На жаль, існує часто надто велика спокуса для архітектів черпати взори із світського будівництва. Коли в попередніх періодах архи-

тектонічний стиль творився саме в сакральному будівництві, і був адоптований до світських конструкцій, нині ситуація відвернулася: гангар, залізнична станція, аеропорти чи кам'яниця є властивим і щоденним зацікавленням архітекта, який переносить свої лляцькі досвіди в ділянку релігійного будівництва. Особливо добрі приклади цього дає протестантська архітектура, як наприклад, церква в Цюріху-Альстеттені (арх. Вернер Мозер, 1941), в Тайптепі, Швейцарія (арх. Йосиф Шуц, 1952) і в Базелі. В Південній Америці, особливо в Бразилії, дається відчутти одідичений по еспанських предках нахил до пересадки, чудацтва. Відома церква св. Франціска в Пампульга (арх. Оскар Німагр, 1943) чи проєкт церкви в Ріо-де-Жанейро є добрим прикладом цього. Важко відмовити їм дивачного чару. Бути може навіть, що цей чар висказує певний рід релігійних почувань. Але ті почування мало мають спільного з католицькою традицією. Особливо церква св. Франціска є прикладом сильних тенденцій у групі сакральних будівель експериментального характеру, — до монументальності (може навіть добре понятої, бо дивність Бога є прикметою так само гідною подиву, як і Його всесильність), з деяким легковаженням ужиточності.

*

В основі визріваючого, але ще не зформованого, «новочасного» стилю в сакральній архітектурі лежить діяльність і турбота Пія Х. Кладучи великий наголос на уактивнення вірних і зменшення віддалі між ними і священиками, він вирішально вплинув на формування теоретичних заłoженнь нової сакральної архітектури, хоч сам не дїждався практичної реалізації будівель, які — були може — не відповідали б його мріям і бажанням.

Інтерпретуючи по своєму папські вказання, архітекти Франції, Німеччини і Швейцарії випрацювали тип церкви назагал малої, однонавної, в міру можливості позбавленої колон (щоб уможливити вірним добре бачення, близькість вітвара, безпосередню участь у св. Літургії), з головним наголосом покладеним на вітвар, ролю якого підкреслено вміщенням його на підвищенні, інтенсивнішим освітленням ніж решти нутра, врешті самим композиційним пляном будівлі.

Реакцією на зле поняту декоративність церков XIX-го сторіччя, яка, на думку прихильників новочасности, була перешкодою для зосередження, розпорошуючи увагу — була сувора простота й пуста, для дуже багатьох вірних разюча й відпихаюча. Зараз дається відчувати тенденція злагіднення тієї суворости шляхом приноврення вітражів (часто цілком абстрактних), що постачають зрізничковане щодо кольору й посилення світла і шляхом

уплинення лінії, узгляднення людської туги до інтимності в молитві та ведення більшої кількості мальовил і різьб.

Новий стиль у сакральній архітектурі ще не скристалізований, ані ще навіть не посідаючий назви, є безсумнівно потрібний і творчі зусилля, які навіть не увінчалися блискучими успіхами, є гідні пошани й піддержки. Треба тільки пам'ятати про кілька засад, якими з успіхом користувалася церковна архітектура впродовж майже двох тисяч літ і яких актуальність хіба і сьогодні не послабла.

Прикметою церкви є дивність, але не чудацтво. Мистецтво й сакральна архітектура повинні це віддзеркалювати. Святиня мусить бути розпізнавальна — мусить відрізнитися від оточення, не може нагадувати фабрики чи двірця. Але не повинна разити і смішити своїм чудацтвом.

Кожний із великих духових рухів, якими є релігії, мусить творити і завжди творив, свій власний архітектурний стиль. Українська католицька святиня не може бути такою чи іншою церквою, але власне католицькою церквою й її українськість повинна бути легка до розпізнання.

Врешті є необхідне зберігання тягlosti. Уникаючи наслідування, не можна зривати із традицією. Особливо архітектура, що служить Церкві, не може про це забувати. Ціль, якій ця архітектура має служити, є незмінна і її сенс полягає саме у тій незмінності. При цьому не належить забувати про вірних, які мають у церкві молитися. Треба пам'ятати про їхні уподобання, навики, навіть про брак естетичної еластичности. Церква, будучи Божим домом, є призначена також для людей.

ЗАМОВЛЯЙТЕ, КУПУЙТЕ, ЧИТАЙТЕ КНИГУ

НАРИС ІСТОРІЇ ОУН

в опрацюванні д-ра П. Мірчука, том I-ий (1920-1939), 640 сторінок, 137 світлин; показник прізвищ охоплює 36 сторінок.

Ціна книжки в твердій оправі разом з пересилкою:

в США і Канаді	12 доларів	у Франції	47 фр. фран.
у Великій Британії	4 фунти	в Австралії	11 австр. дол.
в Німеччині	38 нім. марок	в Австрії	250 австр. шил.
в Бельгії	475 б. франків	в Аргентині	2190 пезетів

в інших європейських країнах — рівновартість 38 нім. марок.

Замовлення слати до Українського Видавництва в Мюнхені на адресу:

**»Ukrainischer Verlag«
8000 München 80, Zeppelinstrasse 67.**

ІЗ РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНОЇ ПОЕЗІЇ

Нижче подаємо вибірку творів з різдвяною тематикою деяких українських поетів 1920-1930 років. Друкувались вони тоді в календарях-альманахах різних українських установ за океаном. Вибірку зладили члени АДУК-США. — Редакція »Виз. Шляху«

Марійка ПІДГІРЯНКА

ПІД СВЯТИЙ ВЕЧІР

Сипле сніг, білий сніг, тихо, рівно —
Чуд-килим в свій терім тче зима.
Куди глянь, де не стань, всюди вільно,
Огорож, ані меж вже нема.
В тумані в долині зірка світить...
Чом не йти, не зайти в даль світляну?
Чом мені в чужині серцем мліти
В оцю ніч, тиху ніч, в ніч різдвяну?
Наряжу, запряжу коні сиві
До швидких, золотих мрій-санок...
Понесуть мене в путь буйногрові,
В спомин літ молодих, в світ казок.
Прибіжать, заіржуть близь хатини:
Гей, вставай, світло дай, в хату клич!..
Ходить сон край вікон — спомин лине...
Коні мчать, рівна путь, тиха ніч...

СПОМИН

Давно тому, давно дуже,
В святім вечері
Дала мені два орішки
Матуся в дарі.
Орішки ся розкотили
Межи родину —
Мене лихі вітри змели
Аж у чужину.
А за мене на чужині
Доля не дбала:
Лиш лупини золочені
Мені давала.
Ішла би я сто миль пішки,
Й не спочивала
Та по тії два орішки,
Що мама дала.

УКРАЇНА!..

Україна — мережка із сліз, діамантів і крові,
Предивна наша
Ясна, сповнена ущерть напоєм жертви й любови,
Хрустальна чаша.
Човно кедрове, пущене долею на бистрі води
Ще й проти хвилі...
Україна — оце звертає на шлях свободи
В славі і силі!
Серце щасливеє бий, бий палко хоч би востаннє
На вершку долі...
Україна, твоє найбільше, найвище кохання, —
Україна на волі!

1918 р.

Уляна КРАВЧЕНКО

РІЗДВЯНІ ДЗВОНИ

Дзвіночки — дзвони!
Сріберні тони
Несіть, несіть!
Несіть в простори:
Кінчиться горе,
Затихнуть стони...
Душ легіони
Будіть, будіть!

В душах, що в хлань йшли,
У темін аду,
Будіть розраду,
Огнем любови
Надхніть, надхніть!...
Різдвяні дзвони
Враз з пісеньками
Сю вість несіть:
Є Бог із нами!
Родилось Слово!
Світло родилось,
Озолотило
Життя наново,
Освободило
Нас з тьми заков!
Взяла власть в руки
Свята любов!
Гей, дзвони, дзвони,
Несіть тони

Коляд, пісень,
Несіть хорали:
Вже тьми упали,
Світає день!
Перемінюється
Весь земний гльоб!
Втих бій кривавий!
По днях темряви,
Злощасних проб,
Іде день слави
Діл і пісень!

Дзвінки різдвяні,
Над глибінь хлані
Сріберні тони
Несіть! Несіть!
Душ легіони
Будіть, будіть!
Дзвіночки, дзвони,
Дзвеніть! Дзвеніть!

Анатоль КУРДИДИК

СВЯТА НІЧ

Не хиліть в ту ніч на руки
Тернем спутане чоло . . .
Не слухайте, що вам круки
Крячуть в вухо: все . . . пройшло . . .

І не думайте, що Ірод
Слово вб'є своїм мечем,
Що даремно Рахиль-мати
Аж заходиться плачем . . .

Що як кров пливе ріками,
Як хтось нищить все змієм,
— То вже й та зоря погасла,
Що веде у Віфлеєм . . .

Ні! Під стріхи сонце гостем
і новий голосить Вік:
Родиться Життя наново
— Бог родився — чоловік!

Будьте в вірі — як три Волхви,
Що безмежний пряли шлях —
Йдіть до нього! Йдіть під стріху!
Він — Бог правди — не поляг!

І кладіть у дарі серце,
Що геть кровію зайшло —
Не хиліть в ту ніч на руки
Тернем спутане чоло.

І ЗАСВІТИТЬСЯ ВІКОНЦЕ

І засвітиться віконце,
І запахне ялівцем,
І внесе дідух до хати
Батько з радісним лицем...

І засядуть батько-мати,
Рідні браття і сестра...
... І візьмуть просфору в руки:
»Мамо, може вже пора?«

... І засядуть до Вечері,
І запахне сіном дідух
— Хтось під вікнами затягне
Стару — сиву коляду...

І буде весело в хаті.
Комусь слізенька з очей...
»Мамо, що ти?« — тихо стане...
»Там в чужині — там мій син...«

І затягнуть тутки браття,
Полетять кудись в село —
... Зір буде багато ясних,
Шитих сріблом в синє тло...

Сам остане батько-мати
І тихенько: »Бог зійшов« ...
...
— А далеко на чужині
Син заплаче гірко знов...

С. КАЛИНЕЦЬ

РІЗДВЯНИЙ СПОМИН

Я бачу заграву, а в ній,
Минулу веселу хвилину,
Як тому рік, в хвилині тій,
В так тиху місячну годину,
В кімнаті спільно з дружиною,
Я при вечері веселився,
Ходив до рідних з колядою,
Разом просфорою ділився.

Я бачу заграву в імлі,
А в ній ялинку освітлену,
Колач і кутю на столі,
Солодким медом заправлену,
І донечку мою біляву,
Побіч ялинки, як з утіхи,
Неначе білочка цікаво
Глядить на ласощі, горіхи.
Я бачу заграву, а в ній,
Святого Вечора картину,
Мов сон ввижається мені,
Лише, на жаль, я в ту хвилину,
Не радісно так, як в часах
Було на рідній Україні, —
Лише на стежі у снігах,
Святкую Святий Вечір нині.

Монте Санто, 24. 12. 1916.

Вол. ХРОНОВИЧ

НА СВЯТ-ВЕЧІР

Засяде нині вечором
Христос між нами за столом
І рідним в хаті стане.
Зі серцем серце зв'яже
І як давно старий міт каже:
На всіх з любов'ю гляне.
Спогляне в вечір цей святий
На всіх, котрим він дорогий,
Та білою рукою,
Хрест ніжний тихо покладе
На все, що в серце їх святе,
Що лучить їх з собою.
Засяде нині вечором
Христос між нами за столом
І з нами думкою полине
До тих, що були разом з нами,
Та нині сплять під могилками —
Лягли за Матір, за Єдину.

Олена Ш.

У СВЯТИЙ ВЕЧІР

Вже Святий Вечір . . . Сумерк срібlistий
Сходить на доли з ясних висот,
Вдягає землю в ряднину чисту,
Виткану з білих, дрібних квіток.

А на обрію горить вогнями,
Веселим золотом зірка свята,
Дрижить степ рідний вже колядами:
»Христос родився! Правда зійшла!«

За сяйвом зірки думка крилата,
Птахом літає скрізь по степу:
»Ірод пропадає, а наша хата
Ще перебуде люту зиму!«

В білій ряднині вечір сріблиться,
В сяйві небесних, ясних зірок —
Серце співає і веселиться,
З чистих мрій-бажань плете вінок . . .

Михайло ДУМИЧ

УКРАЇНСЬКА КОЛЯДКА

На Україні стала новина:
Пречиста Діва Сина зродила,
В Києві-місті в яслах повила.
Сінце краше як лелія:
На ній положила.
Як злі жидове тес вгадали,
То за Ісусом, то за маленьким
Вюди шукали.
Та вже Пречиста з малим хлоп'ятком
Ішли крізь поле, а там хлоп оре:
— Дай, Боже, щастя, орачу красний,
А не кажи лиш, що бачив нас ти!
Всюди квіти розцвітали,
Де вона ступила.
Та вже жидове скоро пригнали,
Орача-хлопа вони питали:
— Ну, чи не бачив Матері з хлопцем?
— Хоч і видав я, хоч і чував я,
То сліди їхні заорав я!
Лан пшениці на тім полі
Золотом стелився!
Стряслись жидове, як та тростина,
Чули, що буде зла їм година!
Пречиста Діва в лісі спочила,
З іскрів морозу вогонь кресала,
З білого снігу свічі сукала:
Свічі горіли — зорі сіяли
По Україні радість звіщали!

У глибокому смутку і з невимовним болем повідомляємо членство ОУН і все українське громадянство, що в неділю, 10-го грудня 1978 року, після довгої і важкої недуги, прийнявши Найсвятіші Тайни, помер у шпиталі в Лондоні —

**сл. п. проф. Володимир
ВАСИЛЕНКО,**

визначний член української нації, заслужений, провідний політичний і громадський діяч, колишній член Головної Ради ОУН, колишній Тереновий Провідник і довголітній член Теренового Проводу ОУН. Голова і довголітній член Ради СУБ, член основоположник УВС у Лондоні і колишній Голова її Дирекції, людина кришталюного прямолінійного і твердого характеру, знавець і вдумливий аналітик української духовости і політичної думки, великий український патріот-державник-соборник, визнавець християнського ідеалістичного світогляду, націоналіст-революціонер, який все своє життя присвятив служінні своєму народові в його змагу й боротьбі за державну незалежність.

Сл. пам. проф. Володимир Василенко народився 14-го липня 1905 року на центральних українських землях, закінчив педагогічний інститут, був переслідуваний більшовиками в тридцятих роках, під час війни включився у революційну боротьбу проти німецьких окупантів, а вийшовши на еміграцію, віддався всеціло праці для добра української визвольної справи в громадському, політичному й публіцистичному секторах. Його глибокі аналізи коріння московського імперіялізму, зарівно царського як і марксистсько-більшевицького зразків, а теж протиставних йому національних течій і сил, базованих в основному на християнському ідеалістичному світогляді й націоналістичній ідеології, остануться назавжди поважним вкладом у скарбницю розвитку української політичної думки.

Похорон відбувся в п'ятницю, 15-го грудня 1978 року, на цвинтарі Gunnersbury в Лондоні, о го. 2.30 по пол. Заупокійну Службу Божу та похоронного обряду досвершили оо. протопресвітер Сильвестер Богатирець та митр. прот. Михайло Галиця.

ВІЧНА І СЛАВНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Українській Видавничій Спілці
в Лондоні

12. 11. 1978 р.

Вельмишановні Панове!

З великим зворушенням і вдячністю зустрілася я в Римі із представником української громади у Великій Британії, що приїхав привітати мене з дітьми в перші дні перебування на чужині.

Щиро дякую Вам за моральну підтримку й матеріальну допомогу, яку Ви подали у важкий для мене час прощання з Батьківщиною.

Дякую також за запрошення і при ближчій нагоді постараюся користатися з нього.

Бажаю Вам усього найкращого.

Надія СВИТЛИЧНА
м. Філадельфія.

ДАВНО ОЧІКУВАНЕ НОВЕ ВИДАННЯ — МЕМУАРНИЙ ЕСЕЙ

Юрія А. Вудки

М О С К О В Щ И Н А

Видання появилася накладом Української Видавничої Спілки в Лондоні.

Автор цієї книжки, відомий українському читачеві з його численних дописів в українській пресі і журналах, народився 1947 року в Павлограді, Дніпропетрівської області на Україні. 1969 року був заарештований і засуджений за сіоністську діяльність на сім років концтабору суворого режиму. По закінченні речення ув'язнення репатріювався до Ізраїлю.

*

15 років за відмову стати шпигуном,
національне поневолення,
підземні тюрми,
смерть на етапі,
вічні в'язні,
коріння російського імперіялізму,
етноцид — споконвічна державна політика Московської імперії,
українці з 25-літніми вироками,
пізнання абсолютного і нескінченного, споконвічного Бога...!

Ось кілька образів і питань із змісту цієї незвичайної книжки, яку поручаємо нашим читачам.

Книга має 298 сторінок, формату А-5, на доброму книжковому папері, в твердій оправі з мистецькою сорочинкою Ростислава Глувка.

Ціна книжки:	Велика Британія	фунт.	5.00
	США і Канада	дол.	12.00
	Австралія	а. дол.	10.00
	Німеччина	н. мар.	25.00
	Франція	ф. фр.	40.00
	Бельгія	б. фр.	350.00

В інших країнах рівновартість англ. фунта.

Книгарням і гуртівникам даємо опуст від 20 до 30 відсотків, в залежності від кількості замовлених примірників.

Замовлення і готівку просимо слати на адресу:

Грудень, 1978 р.

Ukrainian Publishers Ltd.,
200 Liverpool Road, London N1 1LF.

Деякі уривки з книжки:

«Московський народ створився в наслідок перемоги державного начала (монгольського — В-во) над етнічним, і тепер великодержавність стала його національною ідеєю. Все життя держави було підпорядковане завданню його поширення... Різні подорожники у різних часах сходилися на тому, що Московська держава — царство аморальності і злочинності... Іван Лютий, Петро І, Йосиф Сталін, попри всю відмінність шатів, були пересемниками, продовжували одну справу. І нікому не дано виокреслити їхні імена з імперських святців. Нащадки кінець-кінцем прощають їм будь-які звірства, бо тільки звірством будується імперія і тільки у десять разів більшим звірством вона (імперія) втримується...»

«Звичайно завоювання нищать якусь частину народу, але большевики цілили в мозок і серце, вони нищили найтонші і життєво найважливіші структури національного організму, його душу, волю, сумління.»

«Якщо дивитися тільки на жахіття, що їх мені довелося пережити або почути, то життя втрачає сенс. Однак, я вижив, пройшов крізь усе і здійснив свою мрію — з'єднався з Батьківщиною. Витримати допомогла мені в першу чергу релігія... В безодні відкритості, мені небеса, і я пізнав їх не розумом, а цілою істотою своєю... Думаю можна заперечити іншою думкою. Пережите — незаперечне. Я пізнав абсолютно і нескінченне, споконвічне добро Бога...»

«Той самий ворог зривав шестираменну зірку з шиї Давида Чорноглаза і хрест — з шиї Валентина Мороза. Якби у «великій зоні» поміж пригнобленими народами встановилось таке ж взаєморозуміння, як у концтаборах — справа імперії була б програна.»

«З нових в'язнів найяскравішою постаттю був Сверстюк... Ціла література з'явилася в особі Сверстюка та його друзів за колючим ґратом... Ця незвичайна людина вся ніби вирізьблена з шляхетного мармуру... Бути поряд із Сверстюком, слухати його розуму, тонку, чудову мову — було великою приємністю... Сива дев'яностолітня селянка, Сверстюкова мати, втратила вже шістьох синів. Їх помер імперський Молох.»

«... Ніщо вже не може гальванізувати брежнєвський живий труп. Всебічна криза підточила коріння режиму, а зміна прапора в тоталітарній РСДП пов'язана з великими катаклізмами. Розуміти їх пружини, їхні глибинні рушійні сили допоможе ця книжка, яка кидає світло в темні безодні сьогоднішніх концтаборів.»

У.В.С.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — £1.00 або 2.80 дол. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.